

STENOGRAFSKE BELEŠKE SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 5

BEOGRAD, 1936 GODINE

KNJIGA I

XII REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 26 MARTA 1936 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

Pretsednik

Dr. LJUBOMIR TOMAŠIĆ

i

Potpretsednici

Dr. MIROSLAV PLOJ

Dr. UROŠ KRULJ

Sekretari

Dr. VASO GLUŠAC

Dr. ĐURA KOTUR

Prisutni su g.g. Ministri: Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec, Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho, Ministar bez portfelja dr. Šefkija Behmen, Ministar poljoprivrede Svetozar Stanković, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja i zastupnik Ministra pravde Dragiša Cvetković, Ministar trgovine i industrije dr. Milan Vrbanić, Ministar građevina dr. Marko Kožul, Ministar šuma i rudnika Đura Janković, Ministar prosvete Dobrivoje Stošović, Ministar finansija Dušan Letica, Ministar pošta, telegrafa i telefona dr. Branko Kaluderčić, Ministar bez portfelja dr. Miho Krek, Ministar bez portfelja Vojislav Đorđević, i Ministar fizičkog vaspitanja naroda dr. Josip Rogić.

POČETAK U 9,10 ČASOVA

SADRŽAJ:

1. — Čitanje i usvojenje zapisnika XI redovnog sastanka;

2. — **Dnevni red:** 1) Nastavak pretresa u pojedinostima o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za 1936/37 godinu, prema izveštaju Finansijskog odbora Senata. — Primljeni su budžeti Ministarstva: građevina, saobraćaja, pošta, telegrafa i telefona, šuma i rudnika, poljoprivrede, trgovine i industrije, socijalne politike i narodnog zdravlja, i fizičkog vaspitanja naroda.

Govornici: Vojislav Protić, Ministar građevina dr. Marko Kožul, Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho, dr. Josip Šilović, Ministar pošta, telegrafa i telefona dr. Branko Kaluderčić, Jovo Banjanin, Ministar šuma i rudnika Đura Janković, Tomo Jalžabetić, Ministar poljoprivrede Svetozar Stanković, dr. Oton Frangeš, Ministar trgovine i industrije dr. Milan Vrbanić, dr. Stanjo Šverljuga, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja i zastupnik Ministra pravde

Dragiša Cvetković, dr. Želimir Mažuranić, dr. Ante Pavelić, Ministar fizičkog vaspitanja naroda dr. Josip Rogić, Predsednik Senata dr. Ljubomir Tomašić, Milan L. Popović.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Gospodo senatori, otvaram XII redovni sastanak Senata i molim g. sekretara da pročita zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar dr. Vaso Glušac pročita zapisnik XI redovnog sastanka.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Ima li, gospodo senatori, kakvih primedaba na ovaj zapisnik?

Vojislav Protić: Gospodo senatori, na pročitani zapisnik sa jučerašnje sednice činim ovu primedbu. Pogrešno je se u zapisniku konstatovalo da je sednica zaključena na predlog Predsednika Senata usled nedostatka kvoruma. Trebalo je konstatovati da je se sednica morala zaključiti zato, što nije bilo nijednog člana Kraljevske vlade sa kojim bi Senat, odnosno kvorum od senatora koji su bili u sednici, mo-

gao posao da produži, kao što je i odlučeno da se budžet što pre donese.

Kad je pao predlog g. Predsednika da se sednica zaključi, ja sam se javio za reč. Ne tvrdim da mi g. Predsednik nije hteo dati reč. Ja sam se za reč javio pre odluke Senata radi toga, da predložim da se sednica prekine i da se pozove jedan od članova Vlade da rad produžimo, da bi posao na donošenju budžeta blagovremeno svršili. Sednica je zaključena zato što nije imalo sa kim da se radi. Stalo mi je bilo do toga da se konstatuje, da nije Senat kriv što se sa donošenjem budžeta odugovlači. Smatram da je povreda Poslovnika u tome, što je pala odluka o zaključenju sednice, pre nego što sam mogao da podnesem svoj predlog. Stoga molim, ako sekretar prima moju primedbu, da se u zapisnik unese: da je sednica zaključena zbog toga, što nije bilo ni jednog člana Kraljevske vlade sa kojim bi se mogao rad produžiti.

Predsednik dr. Ljubomir Tomašić: Prima li g. sekretar ovu primedbu?

Sekretar dr. Vaso Glušac: Primam.

Predsednik dr. Ljubomir Tomašić: Pošto je g. sekretar primio primedbu g. senatora Protića, ta će se primedba uneti u zapisnik, koji će se pročitati na idućoj sednici. Kako nema drugih primedaba, to se ovaj zapisnik overovljuje.

Prelazimo na dnevni red. Na dnevnom redu je pretres Razdela X — Ministarstvo građevina. Reč ima g. Ministar građevina.

Ministar građevina dr. Marko Kožul: Gospodo senatori, iz budžeta Ministarstva građevina proističe jasno da budžet istoga Ministarstva nije dovoljan ni blizu da zadovolji potrebe na održavanju onih objekata, koji se nalaze u Ministarstvu građevina, da ih održava, a kamoli da se izvedu veći i jači radovi, kao što to potrebe iziskuju. Ceo proračun Ministarstva građevina iznosi 154 miliona dinara. Na strani 56 istoga budžeta vidi se kako je to po banovinama porazdeljeno i nema ni jednog dinara više za materijalne izdatke, nego samo za nužna održavanja objekata, državnih puteva, mostova i za plate činovnicima. Prema tome govoriti o budžetu bilo bi možda i suvišno, jer je on tako malen, jer je on tako neznan, da gotovo nemam reči da o njemu govorim, ali moram da govorim o tome i da kritikujem gotovo sam isti svoj budžet, u toliko koliko je on nedovoljan i u koliko je malen.

Predlog budžeta Ministarstva građevina oduvek je, gospodo senatori, predstavljao jedan vrlo komplikovan i težak problem u građevinskoj politici, jer od pravilnog i povoljnog rešenja toga problema zavisi privrednih, tako i političkih i socijalnih potreba silo je u mnogom i zadovoljenje kako ekonomskih cele zemlje. Međutim svi su ovi budžetski predlozi Ministarstva građevina ranije bili na takvoj visini, da je Ministarstvo građevina moglo da zadovolji toj svojoj politici, ali današnji budžet — kao što rekoh — to ne zadovoljava, niti može da zadovolji.

Ja ću pomenuti samo cifarske stavke budžeta iz godine 1926, 1927, 1931 i 1932, upoređujući ih sa sadašnjim budžetom, pa ćete videti, gospodo senatori, da se ni malo ne približuju onim ciframa koje su onda bile, a potrebe su danas svakim danom sve to veće i sve to jače. Privredna kriza iziskuje i traži od Ministarstva građevina da ono vrši onu ulogu, koju su naši privrednici ranije vršili u doba svetske

krize. Kada su i bat i nakovanj i motika zapeli, onda država mora da pristupi da ona zadovolji onim potrebama i da preko naše industrije obrtnika i zanatstva bude preduzimač u zemlji i to sa malim kapitalom da zadovolji socijalne potrebe naroda i siromašnog sveta.

1926, gospodo senatori, i 1927 budžet Ministarstva građevina iznosio je 525,318.725.— din., a za 1931/32 g. iznosio je 301,807.241.— din. Međutim današnji budžet iznosi svega 154,617.021.— din. Od toga se daje na banovine 139,135.000.— a ostaje za Min. građevina svega 15,000.000.— Eto gospodo, kako sa budžetom stojimo. I zaista kada bi se ove činjenice same za sebe posmatrale ne dovodeći ih u vezu sa ostalim okolnostima, one bi, gospodo senatori, u istini pokazale pitanje: pa odakle Ministarstvo građevina izvodi ove radove i odakle mu sredstva i kako stiže da im udovolji? Ministarstvo građevina iz budžeta svoga prema tome udovoljava samo državnim potrebama u najužim granicama ograničujući se samo na to, da sačuva od propasti sve ono što je do sada stvoreno. Ono što je izvrgnuto pogibelji prirode, poplave ili suše kao i podvrgnuto i drugim elementarnim nepogodama, mi ne možemo da odbranimo sa onim sredstvima koja imamo na raspoloženju.

Zato se donekle i mogu razumeti oni protesti i zamerke koji su upućivani prilikom poslednjih budžetskih debata Ministru građevina, što je građevinska delatnost države ovako slabo izražena u ciframa budžeta Ministarstva građevina. Međutim, gospodo senatori, Ministarstvo građevina ne radi samo na izvođenju radova po ciframa svoga budžeta. Ono radi za sva druga Ministarstva više manje i to radi iz zajmova i dotacija koja Ministarstvu građevina stižu. Tako na primer iz Državnog fonda za javne radove Ministarstvo građevina koristi godišnje od 50 do 60,000.000.— din. a iz zajma od milijarde dinara za velike javne radove dodeljeno je Ministarstvu građevina 578,000.000.— din.

Zatim ovih dana treba da se zaključi zajam i mogu vam sada već kazati da je zajam i zaključen na podlozi svih prihoda u iznosu od 82,000.000.— din. kod Državne hipotekarne banke, koji se zajam vraća od trošarinskih prihoda cementa, nafte i grade, koji se polažu kod Hipotekarne banke. Hipotekarna banka samo predujmljuje ovih 82,000.000.— din. a kroz godinu dana to će već biti vraćeno.

Najzad, i sve državne zgrade koje su danas u izgrađivanju podižu se iz zajmova i drugih dotacija. Tako na pr. zgrada za Narodnu skupštinu, Poštansku štedionicu i druge zgrade rade se iz budžeta ostalih ministarstava a izvada ih Ministarstvo građevina. Tako i svi novi građevinski radovi finansiraju se iz budžeta drugih ministarstava, dok budžet Ministarstva građevina obuhvata održavanje već postojećih puteva, mostova, zgrada, vodograda i t. d.

Naravno, gospodo senatori, daleko sam od toga da tvrdim, da je ovo dovoljno za sve naše potrebe, jer iz ovih 578,000.000.— din. koliko je dodeljeno Min. građevina iz pomenutog zajma, u glavnom ima da se izgrade samo jedan manji deo međunarodnih puteva koje smo obavezni da izradimo po Međunarodnoj konvenciji, i nekoliko turističkih puteva. I to jedan put, koji vodi od mađarske granice preko Vojvodine, Novog Sada do Beograda i od Beograda preko Kragujevca — Niša na Bugarsku granicu. Za taj put utrošić se 578,470.000.— dinara. Sa ovim se putem vezujemo sa dve susedne zemlje — Ugar-

skom i Bugarskom. A primarna je bila potreba i žurilo se sa izgradnjom toga puta, jer je Internacionalna liga za puteve stavila na nas zahtev, da izgradimo mi taj put, i ako ga nećemo izgraditi, da će ga izgraditi druga susedna zemlja. Tako bi bili lišeni, da Internacionalni put prolazi kroz našu zemlju. I zato se, gospodo, požurilo sa izgradnjom toga puta. Drugi veliki internacionalni put iz iste svote počeo je da se radi, a taj drugi put ide preko nemačke granice, preko Kranja, Ljubljane, Zagreba i dolazi u prestonicu, u Beograd, pa se veže sa prvim u prestonici, tako da vezujemo s drugim putem Mađarsku i Austriju s jedne strane i Nemačku preko naše teritorije s našom prestonicom, vezujući istodobno ovaj put sa prvim krakom drugoga puta za Bugarsku.

Od ove iste svote, gospodo senatori, radi se i primorski turistički put i to na onim deonicama, koje nisu bile izgrađene, uopšte gde put nije postojao, ispod Velikog Gorja, Velebita i vezuje se sa putem za Italiju.

Dalje na Primorju vezaćemo sve naše puteve, koji dolaze iz unutrašnjosti sa ovim putem, a s druge strane na svršetku ovoga puta vezuje se Albanija sa dve susedne države, koje su na Jadranskom moru.

Osim toga iz ovoga zajma dali su se manji iznosi za utvrđivanje izlaznih i ulaznih puteva u naša banovinska središta. Tako su sve banovinske centrale dobile po 10 miliona dinara da izgrade svoje puteve u svojoj okolini.

Sa ovim, gospodo senatori, ne dostaje ni blizu da se izgradi drugi veliki internacionalni put, jer bi taj zapadao preko milijardu dinara, kad bi ga spojili od Nemačke, odnosno austrijske granice preko Ljubljane, Zagreba sa Beogradom. Sada je dano 100 miliona dinara za početak od velike centrale ka prestonici da započnemo rad, a u koliko se budu našla nova sredstva, tim će se putem nastaviti.

Dobre i razvijene komunikacije u ekonomskom životu jednoga naroda predstavljaju isto ono što i krvotok u živom organizmu, jer bez njih nema ni privrednog prosperiteta ni privrednog života.

Ali ne samo da saobraćaj ima tako važnu ulogu u ekonomskom životu; on ima isto tako važnu ulogu u političkom i u socijalnom pa i u kulturnom životu svakoga naroda. Ako pri ovome uzmemo još u obzir i naš osobeni geografski položaj, onda tek možemo videti, od kolikog je ogromnog značaja za nas da imamo dobre i razgranate puteve.

Pored ovoga ne treba zaboraviti, da dok na jednoj strani svake godine ogromne poplave pustoše čitave krajeve naše zemlje, dotle na drugoj strani imamo i takvih krajeva gde se oseća vapajuća potreba za podizanje postrojenja za snabdevanje vodom za piće i asanacijom zemljišta. U opšte uzev, dok bi se odvodnjavanjem, navodnjavanjem i drugim hidrotehničkim radovima čitavi krajevi mogli osposobiti za racionalnu poljoprivredu, dotle bi se s druge strane ogromna vodna snaga kojom je naša zemlja tako obilato obdarena mogla iskoristiti kao najjeftinija pogonska snaga u privredne svrhe. Najzad i sami građevinski radovi, pa ma koje vrste bili, naročito u pasivnim krajevima, pored toga što podižu vrednost onoga kraja u kome se izvode, pružaju još i jedan izvor prihoda za tamošnji živalj, jer na taj način isti dobije prilike da se uposli i da se nacionalna imovina uveća.

Naročito danas građevinska delatnost države služi svuda kao najefikasnije sredstvo za ublažavanje opšte privredne krize, a naročito za suzbijanje bespo-

slice koja prestavlja najteže i najbolnije pitanje današnjice.

Kad privatna inicijativa nije u stanju da ublaži ekonomsku bedu najširih slojeva naroda; kad onaj mali, ekonomski zavisani čovek, nije u mogućnosti da nađe uposlenja kod privatnih, onda mu država pritiče u pomoć, i umesto da mu ovu pomoć pruža u vidu milostinje, ona mu stvara mogućnost da se uposli, čime koristi i sebi i njemu.

Ali pre svega ovoga smatram da nam je sveta dužnost da nastojimo svim silama, da bar ovo što smo do sada s teškom mukom stekli, održimo u ispravnom stanju i sačuvamo od daljeg propadanja.

A evo kako stoje stvari u tome pogledu:

I. — Putevi — mostovi i propusti.

Mi imamo, gospodo senatori, oko 10.000 kilometara državnih puteva, 32.000 banovinskih puteva i opštinskih preko 100.000 kilometara. Osvrnuću se samo na državne puteve u koliko oni spadaju pod nadzor i u nadležnost Ministarstva građevina.

Državnih puteva koje Ministarstvo građevina nadzire i održava ima, kao što rekoh, oko 10.000 kilometara koje ono nije u stanju da održava u ispravnom stanju, jer su dotacije Ministarstvu građevina po ovome budžetu tako male da je nemoguće održavati te puteve ni u onim krajevima gde je kamen na dohvat ruke i radna snaga mnogo jeftinija. Za održavanje tih puteva potrebno je prosečno oko 30.000 dinara po kilometru. Međutim, mi sada imamo svega oko 7.500.— dinara po kilometru dok je po budžetu za 1931/32 godinu bilo blizu 13.000 dinara. Kakav rezultat sa ovom sumom može da se postigne mislim da nije potrebno naročito naglašavati, jer faktično stanje puteva o tome nam najbolje govori. Naročito sa ovom svotom nije moguće u redovnom stanju održavati puteve u onim krajevima gde kamena nema, kao što je Vojvodina, Srem i Banat, gde za izradu jednog kilometra puta treba 600—800.000 dinara, dok kod nas u Primorju najbolji put može da se napravi sa sumom ne više od 150—200.000 dinara po kilometru. Dakle, ogromna je razlika za izradu i održavanje puteva u ovim krajevima ovamo i u našim krajevima. Specijalno u pogledu održavanja puteva preterana štednja pokazuje obrnute rezultate od onoga što bi se očekivalo, jer dok se na jednoj strani postigne ušteda za 50 ili 60%, dotle se na drugoj strani pokazuje šteta često i za 100%, a ako se uzmu u obzir i druge činjenice, šta na primer od toga trpi privreda, onda izlazi i znatno više.

Pored toga, na državnim putevima mi imamo danas oko 50.000 metara dužine privremenih — drvenih — objekata (mostova i propusta), čiji je vek trajanja vrlo mali, a međutim samo održavanje vrlo skupo i neracionalno. Svi ovi privremeni objekti trebalo bi postupno da se permaniziraju, jer oni su danas pri upotrebi motornih i teških vozila postali ne samo opasni, već i nemogući.

Ovakvo je stanje na državnim putevima, a na ne-državnim ono je još znatno gore.

Da bi se ovo zlo donekle otklonilo izrađen je u svoje vreme i odobren program radova na državnim putevima kojim je predviđeno:

1) Izrada dosada još neizgrađenih ili neprolaznih delova državnih puteva u dužini od 350 km. To se ima izvesti u prvom redu u Vardarskoj banovini, gde je unešena svota od 26 miliona dinara u tu svrhu da se spoje svi naši državni putevi sa putevima su-

sednih dveju država odnosno triju država, Bugarske, Grčke i Albanije. Na tom će se raditi, jer je radi toga bilo dosta zameraka.

2) Izrada savremenog kolovoza od asfalta, cementa i kamenih kocki na putevima internacionalnog, odnosno turističkog značaja, kao i okolini banovinskih centara i industrijskih gradova sa velikim i teškim prometom.

Ovo iz razloga, što usled naglo povećanog automobilskog i autobuskog saobraćaja dosadnji kolovoz na putevima ne može izdržati ovakav saobraćaj, te vrlo brzo propada. Održavanje postojećih kolovoza postaje nesrazmerno skupo i sa dosadnjim sredstvima gotovo nemoguće.

I ako izrada ovakvih kolovoza izgleda na prvi pogled skupa, u stvari je jeftinija, jer su troškovi docnijeg održavanja neznatni i vek trajanja ovakvih kolovoza je mnogo veći.

3) Izrada velikih mostova preko plovnih reka.

Da bi se moglo preći na izradu savremenog kolovoza i velikih mostova potrebno bi bilo da se zaključi jedan investicioni zajam na podlozi prihoda od jednog dela carina, trošarina i taksa na automobile, benzin, gume itd. na principu, da za tu izgradnju ima da doprinosi najviše onaj, koji će od nje imati najviše koristi.

Radi ovoga bilo bi potrebno da se za izgradnju puteva osigura zakonodavnim putem stalni prihod u vidu osnivanja jednog »Fonda za puteve«. Osnivanje ovakvog fonda opravdano je i time, što ove ogromne investicije koje se čine za decenije, ne treba da snosi u potpunosti ona generacija koja ih stvara, a koja se nalazi možda u najtežim životnim prilikama.

Ovakvih fondova za izgradnju puteva, gospodo, imaju sve susedne države. Čehoslovačka ima fond od milijardu českih kruna; nedavno je osnovan takav fond i u Bugarskoj, a Poljska je to već odavno uvela, a postoje takovi fondovi i u Austriji i u Mađarskoj. Mi tog fonda nemamo iako se predlagalo više puta, iako postoji pravilnik za to, koji nije došao do izražaja, a mi ne možemo očekivati da ćemo naše puteve osobito turističkog i internacionalnog značaja tako usavršavati, ako se ne osnuje ovakav fond s kojim ministar može raspolagati za izgradnju spomenutih puteva. Tu treba na stotine miliona dinara, a takovu svotu može se nabaviti jednim planskim načinom tako da ministar ne bude u svom radu ovisan.

Ovakvi fondovi pokazali su odlične rezultate u svim državama u kojima već odavno postoje. Nacrt za ovakav jedan zakonski predlog izrađen je u Ministarstvu građevina još 1931 god. i u interesu naše države je da se ovaj što pre sprovede u život, na čemu ću ja lično nastojati.

Kad budu na ovaj način zakonski osigurani permanentni prihodi za omogućenje jednog investicionog zajma, onda će se tek moći utvrditi jedan stalan program radova za izradu neizgrađenih odnosno neprolaznih delova državnih puteva, savremenih kolovoza na njihovim glavnim pravcima, kao i najvažnijih većih mostova.

Ovaj program imao bi se izvesti postepeno, u određenom nizu godina, i ne bi smeo zavisiti od promene nijedne vlade niti od promene skupštine, nego da bude fond kao što sam to istaknuo.

Hidrotehnički radovi. — Svi poslovi hidrotehničke službe, — osim građenja i održavanja pristaništa i održavanja plovnosti na našim plovnim re-

kama i jezerima i na moru — skoncentrisani su u Ministarstvu građevina i u područnim tehničkim ustanovama banskih uprava.

I pored velikih potreba na ovim radovima, krediti za hitrotehničke radove predviđeni u državnim budžetima stalno se reduciraju tako, da su od sume od preko 73 miliona dinara, koliko je bilo odobreno u budžetu za 1926/27, smanjene u sadanjem budžetu na ispod 13 miliona dinara.

Za same radove za uzdržavanje Dunava u njegovom koritu i Tise imalo bi da se utroši 200 miliona dinara. Međutim kad je Dunav 1926 god. provalio, naneo je našim građanima velike štete.

Međutim svake godine obično velike vode u nerregulisanim rekama nanose takve štete neobezbedenim naseljima, saobraćajnim objektima i priobalnom kulturnom zemljištu da one iznose znatno više od reduciranih kredita i budžetskih ušteda. Posledice tih šteta padaju na državu, pošto se otpisivanjem poreza smanjuju i državni prihodi, ali najvećim delom padaju na narod, pošto mu se raznosi imovina i uništavaju tekovine njegovog kulturnog i ekonomskog rada.

S obzirom na raspoloživa sredstva naponi Ministarstva građevina skoncentrisani su na to da se sačuva i održi ono što je do sada urađeno velikim žrtvama naroda ili što je od ranije nasledeno, ali se u tome teško uspeva, jer sadašnji budžetski krediti nisu dovoljni.

O tome nam najbolje svedoče katastrofalne posledice poplava, naročito one iz 1924 godine, kada je samo na području Apatin — Senčanske vodne zadruge počinjeno štete usevima, putevima, željeznicama, zgradama i naseljima za preko 50 miliona dinara, i one iz 1926 kada je šteta iznosila na milijardu dinara.

I tako skoro svake godine redaju se poplave čak u Pomoravlju i Povardarju, čas u Posavini, Podravini, Savinji itd. i svuda sa teškim posledicama i velikim štetama ne samo za narod i njegovu prirodu već i za samu državu.

Mi smo nasledili na regulisanim rekama mnogo vodograđevina koje danas predstavljaju vrednost od preko milijardu dinara, ali to treba stalno održavati i popravljati, jer voda kao živa sila neprestano radi i ruši. Ako se uzme da je za održavanje ovih objekata potrebno godišnje najmanje 3% od njegove vrednosti, onda bi trebalo za ovo da imamo godišnje raspoloživih 30 miliona dinara. Međutim svega imamo osam miliona dinara.

Neosporno je da se sa ovakvim sredstvima ne mogu postići zadovoljavajući rezultati. Zato nam ovi objekti sve više propadaju, a katastrofe od poplava iz godine u godinu bivaju sve veće.

Ja priznajem da su potrebe na regulacijama naših reka i opravaka regulisanih poteza i suviše velike, pošto naša država ima vrlo razgranatu rečnu mrežu sa ukupnom dužinom od preko 20.000 km. od kojih na plovne reke otpada 2.100 km. a na splavove oko 2.300 km. Prema programu koji je izrađen u područnom mi Ministarstvu za regulaciju ovih reka bilo bi potrebno milijarda dinara. Međutim za prvi period programa uzete su u obzir najhitnije potrebe na obezbedenju plovidbe i obala pored naselja, objekata i odbranbenih nasipa, kao i na zaštiti od poplava ugroženih naselja i zemljišta, zašto je potrebno oko 400 miliona dinara. Izvršenju ovog programa mora

se pristupiti postepeno, ali što pre, kako bi se izbegle moguće katastrofe.

Do sada, a naročito u poslednjim godinama, zbog nedovoljno sredstava radi se jedino na održavanju regulacionih građevina i osiguranju obala na Dunavu, Tisi, Savi, Dravi, Savini i Muri i to samo na potezima gde su ugrožena naselja, gradovi, saobraćajni objekti i odbranbeni nasipi Vodnih zadruga.

Od 1929 godine na ovamo utrošeno je na regulacije reka i osiguranje obala svega 125.000.000 dinara i to iz državnih i banovinskih kredita i doprinosa interesenata.

Veći deo ovih radova vrši se na osnovu obaveza preuzetih međunarodnim ugovorima, pošto su u pitanju međunarodni plovni putevi, kao Dunav, Tisa i Drava, ili pogranični potezi kao Mura i Drava, na kojima je poslednjih 8 godina utrošeno sa naše strane preko 30.000.000 dinara.

Finansijska sredstva s kojima se raspolaže ne dozvoljavaju da se produže regulacioni radovi na ostalim rekama, pa ni na najopasnijim mestima i ako bi s obzirom na bezbednost ugroženih naselja i na štete od svakogodišnjih poplava to bilo od hitne potrebe, naročito na Velikoj i Južnoj Moravi, na Savi kod Zagreba, na Savini kod Celja, na Dravi i na Vardaru.

U okvir hidrotehničkih radova spadaju još hidrotehnička služba, melioracije zemljišta, vodne snage i snabdevanje vodom.

Što se tiče hidrografske službe, ona je organizovana uspešno i u skladu sa propisima koji važe u tom pogledu i u svima ostalim državama. Mreža kišomernih i vodomernih stanica zadovoljava potrebama, a obaveštajna služba o nadolaženju velikih voda funkcioniše u svemu prema preuzetim obavezama međunarodne prirode.

Naša država ima preko 1.200.000 hektara melioracionog zemljišta od čega otpada na samu Vojvodinu preko 600.000 hektara, koja su zaštićena od poplava i odvodnjavanja sistemom hidrotehničkih objekata, koji je svojim razmerama zaista veličanstven i koji je nekadašnje panonske baruštine pretvorio u našu žitnicu, — ali i pored svega ovoga, potrebno je da se nastavi sa radovima na melioraciji podvodnih i močvarnih zemljišta i po ostalim krajevima. To tim pre, što se ova meliorirana zemljišta nalaze u prostranim i plodnim ravninama naših najvažnijih reka Save, Morave i Vardara ili u kršnim krajevima, oskudnim u poljoprivrednom zemljištu, gde je prehrana siromašnog stanovništva stalna briga države i banovina. Ukupna meliorirana površina iznosi oko 370.000 hektara, a nedovoljno ili delimično meliorirana oko 50.000 hektara.

Glavni radovi koji su poslednjih 6 godina izvršeni ili se dovršavaju jesu:

Melioracija pančevačkih ritova u površini od 35.000 hektara i u vrednosti od 290.000.000 dinara; melioracija područja Bid—Bosuta u površini od 240.000 hektara u vrednosti od 103.000.000 dinara, Melioracija Godomina kod Smedereva u površini od 5.200 hektara u vrednosti od 17.000.000.— din. i navodnjavanje u Metohiji za koje je do sada utrošeno preko 15.000.000.— din. iz državnih sredstava.

Ma da se s obzirom na sadanju krizu poljoprivrede ne može ni misliti na investicije u još potrebnim melioracijama zemljišta, za koje postoji već izrađeni program sa projektima u vrednosti od preko milijardu i 250 miliona dinara, ipak bi trebalo iz-

dvojiti melioracije u Južnoj Srbiji i Metohiji jer su istovremeno i asanacione prirode ili obuhvataju zemljišta naseljena agrarnim elementom, a tako isto trebalo bi izdvojiti i melioracije barovitog i neproduktivnog zemljišta u pasivnim krajevima naše države. Osnovana je Vodna zadruga u Sisku i sada će Ministarstvo građevina da osnuje vodne zadruge na celoj površini od Slavenskog Broda do Siska. Vodna zadruga u Sisku obuhvatila je 140.000 jutara melioriranog zemljišta, a kad se pristupi osnivanju vodnih zadruga od Slavenskog Broda do Siska, dobićemo milion jutara plodne zemlje. Gde se ranije iziskivalo i po starom proračunu, gospodo, predviđalo možda 300—400 miliona sada će se sa tehničkim sredstvima to možda učiniti sa jednom četvrtinom ili jednom petinom, blagodareći dobroj volji samog stanovništva.

(Tomo Jalžabetić: Hvala Bogu, kad je jedan put to pitanje došlo na tapet).

— To pitanje se proteže 120 godina i niko ga nije takao. Ja sam ga takao lane i sada ga stavio na dnevni red.

(Tomo Jalžabetić: Onda Vam čestitam!)

— Ministarstvo građevina pristupiće zatim melioraciji Lonjskog polja, Jelas-polja i Crnac-polja. Izvršivanjem pak melioracionih radova u Bjelopavličskoj ravnici, u Nikšićskom polju, u Donjoj Zeti, Popovom polju, Mostarskom blatu i Severnoj Dalmaciji, znatno bi se smanjila pasivnost tih krajeva i poboljšalo privredno stanje onog stanovništva, koje usled nemanja stalne zarade ne može da kupuje donešeno žito, čija je cena usled transportnih troškova dva i tri puta veća nego u ostalim krajevima države. Davanjem povremene zarade ili povremenim delenjem besplatne hrane ne rešava se i osnovni problem pasivnosti tih krajeva, koji je od naročite važnosti i sa državnog i sa političkog gledišta.

Ovaj problem se može rešiti jedino pretvaranjem podvodnog i plavnog zemljišta sistemom odvodnjavanja u produktivno zemljište — bar tamo gde je to moguće.

Naša država je od prirode vrlo bogato obdarena zemlja vodnim snagama, ali od tog prirodnog bogatstva za sada koristimo samo jedan neznatan deo. Od preko 3.000.000 konjskih snaga, koliko bi naše reke mogle da dadu pri maloj običnoj vodi, iskorišćeno je do sada svega 164.400 konjskih snaga vodne energije, neznatan deo onoga, što bi se najracionalnije i najjeftinije moglo iskoristiti za potrebe industrije i uopšte naše privrede. Ima više izdatih koncesija i izrađenih projekata, pa ima nade da će oživljavanje narodne privredne delatnosti doći i do ostvarenja ovih projekata.

Kako znate, gospodo, od 164.400 konjskih snaga vodne energije, u Dalmaciji je valjda veći deo, preko 120.000 konjskih snaga, na reci Krki i Cetini, a od toga nema u našim rukama ni u rukama naših podanika ni jedne konjske snage, nego sve drži strani kapital, i ne samo da ga drži, nego ga iskorišćuje neracionalno ili ga drži a ne iskorišćuje, kao što je slučaj sa 120.000 konjskih snaga na reci Krki što 5 godina drže Francuzi, a neće da iskorišćuju iako postoji sav inventar i nameštaj.

Stanje snabdevanja vodom naselja je dosta nepovoljno, naročito u krševitim krajevima Primorske, Zetske i Savske banovine i na jadranskim ostrvima. Veći deo tih naselja snabdeva se kišnicom sakupljenom u cisternama i otvorenim lokvama, koje leti

presuše, pošto za tri i više meseci uopšte nema kiše. I tada počinje stradanje i ljudi i stoke. Ljudi i žene moraju prelaziti dnevno 10 pa i 20 km. do reke da napoje stoku i ponesu svojim kućama malo vode. Za snabdevanje naselja na ostrvima mora se donositi voda u ladama.

Tako, gospodo, ove godine u Korčuli i na otoku Hvaru, ljudi su morali brodicama ići na ovu stranu preko Jadranskog mora, da uzmu na tvrdom tlu sa dalmatinskog i hercegovačkog zemljišta malo vode, da mogu napiti sebe i svoje blago. **(Pajo Obradović:** Iz Nebljusa po tri meseca gonimo stoku po 15 km. da nademo vode. — **Dr. Ante Pavelić:** Isto tako i Krk!) Otok Krk stoji dobro sa vodom, ali ova dva naša otoka nemaju nigde žive vode. Zato je to vrlo težak problem, koji će koštati i mora koštati, da se to stanovništvo spase u letnje doba od takvih neprilika.

Nedovoljno i nehigijensko snabdevanje vodom jedan je od glavnih uzroka raznih epidemija i znatnom procentu mortaliteta u tim krajevima.

Slične prilike vladaju i u drugim krajevima naše države naročito u nekim delovima Drinske, Moravske, Vardarske i Dravske banovine.

Za poslednjih 8 godina dosta je rađeno naročito od strane države i banovina, na poboljšanju ovakvog stanja snabdevanja i izrađeno je oko 250 objekata u vrednosti od preko 50 miliona dinara.

Ali potrebe u ovoj vrsti radova još su uvek velike.

U vezi sa zaključenim zajmom od 25 miliona dinara na osnovu ovlašćenja iz Finansijskog zakona za 1935/36 i za izradu objekata na snabdevanju vodom u bezvodnim krajevima naše zemlje, dostavljeni su od strane banskih uprava programi radova, čija vrednost iznosi preko 450 miliona dinara. Ovi se programi odnose na snabdevanje zaista vodom oskudnih krajeva i to gradova i većih varoši bez vodovoda.

Snabdevanje vodom bezvodnih krajeva predstavlja najvažnije pitanje državne građevinske politike, čijem rešavanju treba najhitnije pristupiti jer narodu treba zaista prvenstveno obezbediti najosnovniju potrebu za njegov zdravstveni, kulturni i privredni život.

Danas se podizanje novih državnih zgrada vrši jedino iz vanbudžetskih sredstava: iz zajmova i iz raznih fondova, kojima rukuje Ministarstvo finansija, Ministarstvo prosvete, Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja i dr. Ministarstva n.pr. zgrada za Narodno predstavništvo, zgrada za Poštansku štedionicu, gimnazije i druge školske zgrade; bolnice; klinike i dr.

Po budžetu Ministarstva građevina ostalo je samo održavanje i opravka zgrada.

Nažalost i krediti za održavanje i opravku zgrada toliko su smanjeni da se faktički teško sastavlja kraj s krajem. Tako, dok smo u budžetu za 1926/27 god. imali za ovu svrhu oko 35 miliona dinara, za 1931/32 oko 25 miliona dinara — danas imamo svega 4,769.500 dinara, a ovo je faktički malo.

Dakle kao što se vidi i ovde se u štednji otišlo do krajnjih granica, ali s obzirom na već poznate razloge i ovde se nije moglo drukčije postupiti.

Lični izdatci. Na kraju sam ostavio da izložim kako stoji stvar sa personalom i ličnim prinaldležnostima. I ovde ću se poslužiti poređenjem sadašnjeg broja osoblja i njihovih prinaldležnosti sa onim što

je ranije bilo, da bi se imala što jasnija pretstava ovoga stanja.

Po budžetu za 1926/27 godinu bilo je predviđeno 5.028 činovnika i državnih službenika sa ukupnim prinaldležnostima od Din. 106,211.729.—; po budžetu za 1931/32 godinu bilo je predviđeno 3.279 lica sa ukupnim prinaldležnostima od Dinara 62,496.928.—; međutim, u sadašnjem predlogu budžeta, predviđeno je 3.029 lica sa ukupnim prinaldležnostima od Din. 47,420.410.—

Znači da je za poslednjih deset godina broj osoblja smanjen za 40%, dok su lični izdatci smanjeni za preko 55%, a za poslednjih pet godina broj osoblja smanjen je za preko 8% da su lične prinaldležnosti smanjene za preko 24%.

Kao što se vidi i broj osoblja i lične prinaldležnosti smanjeni su skoro u istoj srazmeri kao i celokupan budžet Ministarstva građevina.

Međutim napred sam vam već napomenuo da se veći deo radova koje obavlja Ministarstvo građevina finansira iz sredstava van samog budžeta Ministarstva građevina dok se sve osoblje koje obavlja te radove plaća samo iz budžeta Ministarstva građevina.

Ministarstvo građevina radi za sva ministarstva, ima trostruko više posla. Danas se više izvodi radova za jednu milijardu dinara, a činovnika je manje i manja im je plata. Eto, kakvo je personalno stanje u Ministarstvu građevina, pa ako se dogodi da se negde ne izvede rad u redu ili da negde činovnik ne dospe uz najbolju volju da kontroliše da li je sve u redu, u interesu države, to nije nikakvo čudo, jer nemamo dovoljno personala. Dokle se na jednoj strani šteti na hiljade, na drugoj strani se gubi na desetine miliona. Prema tome, broj osoblja je i suviše smanjen u odnosu prema poslovima i to se danas već prilično oseća, naročito u pogledu stalnog stručnog osoblja. Zato sam bio prinuđen da tražim amandmanom povećanje broja osoblja za 25 lica, za koje se danas naročito oseća potreba kada se izvode ovi veliki javni radovi, gde je potrebno stalno nadzorno osoblje, kome se mogu dodeliti dužnosti sa punom odgovornošću.

Uzgred još da napomenem, da od 3.029 lica, koliko je danas zaposleno kod Ministarstva građevina, skoro 2.000 lica uopšte ne bi moglo da se nazove činovnik, ni po svojoj socijalnom položaju ni po službi koju vrše, jer to su nadzornici puteva, putari, čuvari mostova i dr. stalni radnici u punom smislu te reči, te prema tome i njihove prinaldležnosti trebalo bi pre da predstavljaju materijalne rashode nego lične.

Međutim, oni se finansiraju i plaćaju iz ličnih izdataka, a faktično izvode radove koji bi se stvarno plaćali iz materijalnih rashoda, ali pošto materijalnih rashoda nema Ministarstvo građevina, onda su morale da se smanje plate činovnika u Ministarstvu građevina.

Iz svega ovoga što sam vam do sada izložio, jasno izlazi da ovaj budžetski predlog obuhvata samo ono što je najnužnije za pravilno funkcionisanje ove grane državne uprave. Nijedan izdatak nije predložen pre nego što je svestrano ispitana i utvrđena neminovna potreba za istim. Šta više, kao što se iz prednjeg izlaganja vidi, naše stvarne potrebe znatno premašuju cifru ovog budžetskog predloga, ali za sada se moramo zadovoljiti sa ovim što faktički možemo dobiti, jer uzaludno bi nam bilo da pravimo i veći pred-

log budžeta, kad ne bismo bili u stanju da ga realizujemo, kad ne možemo više dobiti, nego samo ovoliko. Mi moramo računati samo s onim što faktički možemo ostvariti.

Toliko iz redovitog budžeta, i što spada pod vašu kritiku, gospodo senatori, u vezi sa današnjim budžetom i prihodima i rashodima Ministarstva građevina.

Drugi deo radova, koji ne spadaju striktno na budžet, to su veliki javni radovi i vodne zadruge. Ja mislim, gospodo, da iako to ne spada u okvir ovog budžetskog predloga, neće biti na odmet da i o tome nešto čujete, jer i to spada u resor Ministarstva građevina. Pošto ste vi svi ljudi koji se bavite privredom i privrednim životom našeg naroda, a osobito u ovo doba, mislim da neće biti na odmet da čujete nekoliko reči i o tim velikim javnim radovima, koji se finansiraju iz zajma od milijardu dinara, i o stanju naših vodnih zadruga, jer će vas to svakako interesovati.

U svrhu oživljavanja narodne privrede, suzbijanja nezaposlenosti i unapređenja turizma, Kraljevska vlada donela je Uredbu o finansiranju velikih javnih radova. Na osnovu ove Uredbe i rešenja Ministarskog saveta M.S.Br. 243/35, Ministarstvo građevina osnovalo je 12 terenskih tehničkih sekcija za građenje državnih puteva imenovanih u rešenju Ministarskog saveta M.S.Br. 243/35 i dve terensko-tehničke sekcije za snimanje. Zadatak ovih sekcija bio je, da za one delove, za koje nisu postojali izrađeni projekti, po prethodnom snimanju na terenu — izrade potrebne projekte i elaborate za one naše velike internacionalne i turističke puteve, koje imamo da izgrađujemo po programu. Mi tih izrađenih nacrti i elaborata ranije nismo imali. Iako se govorilo i pisalo o tim radovima, ni naše banske uprave, a ni centrala u Ministarstvu građevina, nije imala izrađen nijedan elaborat. I kad bi se pružili potrebni krediti za njihovo izvođenje, ti radovi se ne bi mogli izvoditi, jer nema prethodnih elaborata. Zato je Ministarstvo građevina osnovalo tih 12 sekcija, da može pripremiti sve što je potrebno za izvođenje tih radova, i izvoditi ih, kada bude dobilo potrebne kredite za to. (Milutin Dragović: Vlada vodi opstrukciju! Senatori se ne javljaju za reč, a Ministri toliko govore!) Ja mislim, g. Dragoviću, da je bolje da više govorimo o privredi, a manje o politici. Ovo je privredno Ministarstvo, i dopustite mi da govorim o privredi. Ja poštujem svačije uverenje, g. Dragoviću. Ako nećete da me saslušate, to je druga stvar. (Milutin Dragović: Slušamo vas!) Ja mislim da su ove stvari interesantne, i da treba da ih čujete.

Zadatak ovih sekcija bio je, kao što sam rekao, da za one delove, za koje nisu postojale izrađeni projekti, po prethodnom snimanju na terenu — izrade projekte; a sada, kada su ovi radovi ustupljeni u izradu preduzimačima, zadatak je tih sekcija da vode stalan nadzor nad ovim radovima.

Stanje velikih javnih radova na dan 6 marta 1936 godine bilo je sledeće:

Projekti su izrađeni za ukupnu predračunsku sumu od dinara 413,221.106,92, dok je na licitaciji dato poslova u ukupnoj vrednosti od 220,573.814,20 dinara. Na puteve je iz ovog kredita izlicitirano 353,000.318.—, na mostove 29,000.902.—, na primorski turistički put izlicitirano je, mimo put Split—Trogir, 30,000.000.— dinara.

U program radova spada i put Ljubljana—More, najkraća veza sa Morem, gde smo odredili da da

300.00.— Savska banovina, 300.000.— Banovina u Ljubljani i 300.000 Ministarstvo građevina, da se ti nacrti mogu da izvedu, a kad se to izvrši pristupiće se toj važnoj izradi puta, koji će biti najkraći spoj Slovenije sa Jadranskim Morem, i taj će put, gospodo, prolaziti kroz zemlje gde još nije sekira niti ljudska noga zašla, te da mogu da se oni bogati predeli iskoriste, da ih naš čovek iskoristi bilo poradi zemljišta bilo da iskoristi ono drvlje u privredne svrhe. Isto tako taj će put služiti kao prvorazredni turistički put, jer će biti najkraća veza između Nemačke, Austrije i Mađarske i našega Mora, a isto tako će poslužiti da dovede turiste najkraćim putem na Jadransko More, jer ću mu ovaj put biti mnogo kraći, pa će sva korist, koju će stranci ostaviti u našoj zemlji, ostati u našoj zemlji, u našoj Švicarskoj, u Sloveniji, koja će tim nekakvim putem moći da dođe do našega Mora.

To su motivi kojima se Ministarstvo građevina rukovodilo pri projektu ovih puteva. A mi Pomorci, koji znamo da je naša budućnost samo u turizmu, jer ni od čega drugoga nemamo da očekujemo, mi ćemo onda znati zašto se borimo. Nisu to pasivni krajevi, kao što se to obično kaže, jer turisti ostave svake godine u našoj zemlji oko 700,000.000 dinara gotovih para, a toliko prihoda ne daje ni jedno preduzeće, pa ni državne železnice.

Ministarstvo građevina od svote u 578 miliona dinara koju je dobilo za izgradnju velikih državnih internacionalnih puteva i za izgradnju velikih turističkih puteva u državi izvađa sledeće radove:

1) Put mađarska granica—Horgoš—Srbobran, Novi Sad—Sremski Karlovci—Beograd—Avala—Kragujevac—Niš—Bijela Palanka—Piroć—Caribrod. Taj veliki internacionalni put koštaće državu preko 400 miliona dinara. Taj je put prvorazredan i za težak saobraćaj. Na tome putu izradiće se svi objekti, mostovi i propusti, koje ovakovi put iziskuje da budu izgrađeni na takav način, da odgovaraju i po svojoj solidnosti i po tehničkoj izradbi potpuno i naravi i prirodi samoga ovoga puta.

Osim ovoga puta izgrađuje se veliki turistički put koji ide od Sušaka i podnožja Velikoga Gorja Velëbita uz Jadransko More na Sjevernom Jadranu i prelazi na izgrađene deonice u Srednjoj i Južnoj Dalmaciji i Primorskoj banovini, a odatle se nadovezuje i prelazi u Zetsku banovinu i dostiže albansku granicu.

S prvim velikim državnim putem spajamo našu državu sa dvije susedne države s Mađarskom i Bugarskom i zadovoljavamo na taj način potrebama internacionalnih zahteva, koje je na nas postavila Liga za internacionalne puteve, služeći time i našem ugledu i prestižu državnom, a i našim saobraćajnim zahtevima, iako čedno, ali dostojno.

Veliki turistički put koji ide uz obalu Jadranskog Mora služiti će nam kao najjača prometna arterija, na koju se nadovezuju svi putevi koji idu iz unutrašnjosti naše zemlje na obalu našeg mora, tako da će ta važna prometna arterija na svoja leđa primiti sve ono što dođe sa naših planina i naših uvala na ovu arteriju. Tako će se diljem čitave naše obale, koja je najlepša među svim obalama u kotlini Sredozemnog Mora, sa pojedinih tačaka razmiliti putnici da se uz našu obalu uživaju svih onih krasota i ugodnosti, što More ljudskoj duši i ljudskom telu pruža. Ovaj put određen za turističke svrhe, pa i ako nedo-

voljno danas doteran i ureden, jer smo ga samo na neizgrađenim još deonicama na moderniji i savršeniji način doterali, dok su stare deonice još potpuno primitivne i nesavršene, može ipak poslužiti onoj svrsi, za koju je namenjen.

Naše Primorje živi danas više manje od turizma, koji daje državnoj kasi i privatnicima godišnje oko 600 miliona dinara, pa ovu granu našega privrednog života moramo da usavršimo i da dademo strancu i našem turistu one udobnosti, koje mi možemo da dademo a i moramo da dademo.

U prvom redu su tu moderni i savršeni putevi i uredeno naše parobrodarstvo.

Preko 300 km. iznosi dužina ovoga puta koji ide uz najlepše predele naše države, i sve ovo što se troši za ovaj put, vратиće se u suhom zlatu u najskorije vreme.

Osim ovih radova Ministarstvo građevina izvodi delimično radove na velikom, drugom internacionalnom putu, koji spaja našu prestonicu sa Zagrebom i Ljubljanom, dajući na taj način i stvarnog značaja našem jedinstvu, vežući naše tri ranije prestonice stvarnom vezom, koja će značiti za našu istoriju faktučnu povezanost sadašnjosti.

Izvođe se radovi od Beograda prema Zagrebu na jednom dijelu ovoga puta. Izvođe se radovi od Zagreba prema Beogradu na duljini od 25 km. Izvođe se radovi od Zagreba prema Ljubljani, u dužini od 25 km. Izvadjaju se radovi od Ljubljane prema austrijskoj granici preko Kranja, kao što se izvođe radovi od Ljubljane prema drugom delu austrijske granice, preko Maribora i Šent Ilja. Ministarstvo građevina izvodi ove radove u Sloveniji, da poveže i druge strane, t. j. na zapadu našu državu sa velikim internacionalnim putem koji dolazi iz Nemačke preko Austrije do naše granice, da poveže sa ovim putem sva tri naša narodna centra: Ljubljanu, Zagreb i Beograd i da dovede ovu veliku prometnu žilu i da je poveže u Beogradu sa drugom važnom internacionalnom arterijom, koja ide od Mađarske granice preko Beograda na bugarsku granicu, tako da u našoj prestonici skoncentrišemo ova dva velika internacionalna puta.

Ministarstvo građevina izvodi takode u našim banovinskim centrima radove na putevima, koji vode iz grada na periferije, da izbegne velikim izdatcima za održavanje tih puteva, čije održavanje, zbog ogromnog prometa, silno košta. Tako se izvodi prvorazredni put za težak saobraćaj od Sarajeva do Ilidže za 10 miliona din.; od Banja Luke prema granici Savske banovine za 10 miliona din.; od Splita prema Trogiru za 15 miliona din.; od Skoplja prema Solunu za 10 miliona din.; od Niša prema bugarskoj granici, za 10 miliona, učvršćujući tako te ulazne i izlazne puteve uz gradove na način da posluži što bolje našem saobraćaju u gradovima i istodobno da posluži kao ukras naših banovinskih centara.

Ministarstvo građevina izvodi takode i veliki most na Savi kraj Zagreba, koji takode spada među ove velike javne radove iz milijardskog zajma. A isto tako i Ministarstvo saobraćaja izvodi i drugi železnički most kod Zagreba u iznosu od 35 miliona dinara.

Iz svojih redovnih prihoda Ministarstvo građevina izvodi svake godine po svim banovinama što više radova koji zadovoljavaju narodne potrebe, tako da se iz ovog budžeta, stavivši se na plansko sprovođenje presušivanja naših močvara u Dalmaciji i u

Crnoj Gori, počelo da isušuje pet velikih močvara u srezu: Biograd na moru, u Benkovcu i Šibeniku, da se na taj način oslobode oni krajevi epidemije malarije, koja je strahovito harala u tim krajevima, i da se narodu da plodne zemlje, da mu se tako povrati i narušeno zdravlje i da mu se dade prilika da u ovim teškim prilikama uzmogne da zaradi koru hleba.

Na tome putu Ministarstvo građevina nastaviće i u ovogodišnjem budžetu i dalje sa presušivanjem močvara po Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj Gori, da uzmogne malo po malo da reši problem, koji se nameće od vekova, da se naše močvare pretvore u plodna polja, koja će onom stanovništvu u pasivnim krajevima dati mogućnost da se samo ishranjuje, da ne živi od državne milostinje kao prosjak i da reši državnu kasu svake godine ogromnih izdataka, pa da jedanput proglasimo da ti krajevi nisu više pasivni, nego aktivni.

Moram da napomenem, da bi sa vrlo malim izdacima, koji bi se svake godine unosili u državni proračun, mogli sve te naše krajeve osposobiti za potpuno samostalan privredni život, kad bi se te svote svake godine planski trošile u izvadjanju tih melioracionih radova. Samo Primorska banovina ima preko 100.000 hektara zemlje pod vodom, koja bi se dala sa vrlo malo novaca i troška da pretvori u plodno tlo.

Ovaj problem koji nam se nameće da ga polagano i planski rešimo, ova Kraljevska vlada to već evo drugu godinu radi.

Gospodo senatori, biću kratak u pitanju vodnih zadruga. To pitanje možda ne zanima svu gospodu senatore, ali za gospodu iz Vojvodine, to je najvažnije pitanje koje se nameće, pa zbog toga treba svi da znate šta je sa vodnim zadrugama, koje su danas najbolje žitarice u našoj zemlji.

Sve izvršene melioracije u glavnom su izvršene sredstvima samih interesanata udruženih u vodnim zadrugama. Ove se zadruge brinu i o njegovom održavanju. Danas ima u zemlji 127 zadruga sa ukupnom površinom melioracionog područja od 1,096.000 hektara sa preko 2000 km. odbranbenog nasipa, 8.400 km. kanala i 102 pumpne stanice. Sadašnja vrednost zadrugnih objekata ceni se na milijardu i po dinara.

U ovo ne ulazi Bid-Bosudska vodna zadruha, koja ima pumpne stanice koje su prošle godine dovršene, a to je najveća stanica u čitavoj Evropi — samo u Egiptu nalazi se jedna veća — tako da služi kao primer naše radinosti i našeg nastojanja na ovom polju.

Vodne su zadruge ustanove opšte koristi koje svoje autonomno pravo upravljanja u zadrugnim poslovima vrše pod nadzorom Ministra građevina. Jedino u slučajevima nesređenih finansijskih prilika, kada zadruha izostaje u zadrugnom radu usled podvojenosti zadrugara izazvane ličnim ili političkim razlozima, Ministar građevina je dužan na osnovu zakona da suspenduje autonomiju i preuzme upravu nad zadrugom preko svog komesara.

Ove zadruge većinom sa svojim sredstvima podigle su velike nasipe, i prema tome došle su u jedno teško stanje, osobito neke vodne zadruge u Vojvodini, jer su te radove izvodile u najskuplje doba, kada su morale da plaćaju visoke kamate na zaduženja. Danas nekoliko od njih nalazi se u veoma teškom stanju. Država je dužna da im pomogne što su one došle u to teško stanje, a susretljivošću gos-

pode iz Uprave Hipotekarne banke, ja se nadam, da će i to pitanje biti rešeno i da će se stanje u zadrugama sanirati u najskorije vreme, jer im je Hipotekarna banka snizila kamate od 13%, koliko su ranije plaćali, na 7%.

Gospodo senatori, završavam svoj ekspeze, pa vas molim da budžet Ministarstva građevina prihvate kao što je prihvaćen u Narodnoj skupštini.

Potpredsednik dr. Uroš Krulj: Pošto prijavljenih govornika nema, to prelazimo na glasanje. Molim g. izvestioca da čita partiju po partiju.

Izvestilac Jovan Aleksić pročita partiju 486.

Potpredsednik dr. Uroš Krulj: Prima li Senat pročitanu partiju 486? (Prima.) Objavljujem da je partija 486 primljena.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji u smislu čl. 102. Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela X — Ministarstva građevina, i to od partije 487 do zaključno partije 618).

Time je, gospodo senatori, i ovaj razdeo u specijalnoj debati primljen.

Prelazimo sada na XI Razdeo — Ministarstvo saobraćaja. Molim g. Ministra saobraćaja da izvoli uzeti reč.

Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho: Gospodo senatori, saobraćajne ustanove u celom свету, na природно и код нас, још увек су под ударом светске привредне кризе. Иако се у последње три године осећа извесно побољшање, ипак смо још увек далеко од тога да дођемо до нормалног финансирања саобраћајних установа.

Установе Министарства саобраћаја, изузев Речне пловидбе, у главном се финансирају из прихода железница. Поред осетног пада железничких прихода од 1930 до 1932 године, дошло је, као што је познато, у 1931 год. и до обуставе репарационих испорука, чиме је финансирање саобраћајних установа знатно отежано, а материјалне резерве јако исцрпљене. С друге стране анuitети за раније започета грађења железница долазе у скоро пуном износу. Најзад и фискални терети железница, услед општег неповољног стања државних финансија, не само да нису олакшани, већ су у 1934 год. још и повећани.

Под таквим околностима рађен је и пројекат буџета Министарства саобраћаја за 1936/37 годину. Тај пројекат у главним ставовима изјашњен је у следећим цифрама. Расходи и приходи: Министарство 3.053.572.—, Управа поморског и речног саобраћаја 10.410.448.—, Лањске године 7.880.000.—, дакле за преко 2.610.448.—; Дирекција поморског саобраћаја 18.491.577.—; Одељење за грађење нових железница (редовни расходи) 5.717.177.—.

Укупно 37.752.774.—.

Управа државних железница 1.876.374.400.— укупно 1.914.125.174.—.

Одељење за грађење нових железница (ванредни расходи) 172.277.226 — укупно 2.086.402.400.—; Дирекција речне пловидбе 84.124.691.— укупно 2.170.527.091.—.

Из предњег се види да дефицит целокупног буџета Министарства саобраћаја износи 61.628.200.— динара. Овај дефицит је у главном настао услед повећања анuitета за грађење железница, који су за 59 милиона динара већи по у прошлој години.

Процена прихода извршена је најближљивије на основу најновијих резултата и иста је апсолутно реална. Расходи су сведени на апсолутни минимум,

без кога се не би могла осигурати безбедност и уредност саобраћаја.

У следећем даћу у главним цртама стање појединих установа Министарства саобраћаја.

ДРЖАВНЕ ЖЕЛЕЗНИЦЕ

Познато је какви напори су морали бити учињени одмах иза рата да би се железнички саобраћај могао уредити. Морало се је приступити скоро потпуној обнови пруга и возног парка, који су услед недовољног одржавања били доведени скоро у другу стање. Поред тога морале су бити изграђене најнужније железничке везе, које су постале потребне делом услед пресецања појединих пруга новим границама, делом за задовољење најнужнијих потреба у појединим крајевима. Обнова пруге и возног парка највећим делом је и извршена до 1929 године, тако да је стање железница, може се рећи, прилично одговарало нормалним приликама. Обим саобраћаја био је знатно повећан, приходи су углавном могли подмиривати редовне расходе.

Управо тада и наступила је светска привредна криза, која је у годинама 1930—1932 довела до знатног пада железничких прихода. Железнице су ушле у један нови период коме су се по сили прилика морале до могуће мере прилагођавати. Но природа железничке службе је таква, да се расходи не могу смањивати у истој мери као транспорти прихода, будући да је један знатан део расхода независан од транспорта. Стога је у последњим годинама неминовно морало доћи до дефицита, а обнављање железничких пруга и возног парка морало је бити, великим делом, заустављено.

Управо у овом заостатку обнове пруге и возног парка и изражава се углавном, економски узев, дефицит железница. Железничка управа је увек улагала највеће напоре, да се у том периоду по могућству приближи барем формалној буџетској равнотежи и побољша ликвидност касе. У томе се је, углавном, добрим делом и успело. Старе обавезе су углавном измирене и ликвидност касе је осетно побољшана, тако да се исплате нових обавеза врше уредно.

Но обнова пруга и возног парка не може се и даље одлагати, а да се не доведе у питање безбедно и уредно функционисање железничког саобраћаја. Пошто, ради буџетске равнотеже, није могућно финансирање те обнове из садањих редовних прихода експлоатације, Краљевска влада исходила је у прошлогодишњем буџету овлашћење за закључење зајма од 300.000.000.— динара за извршење обнове у најскромнијим размерама. По том овлашћењу закључен је зајам код Хипотекарне банке у износу од 100.000.000 динара, а воде се преговори за закључење другог дела зајма од 200.000.000 динара. Пошто се рад на обнови мора даље наставити, Краљевска влада предлаже да се да овлашћење за нових 300.000.000 динара. Овај зајам би се имо утрошити искључиво за обнову инвестиционих објеката и возног парка, с тим да се анuitети уносе доцније у буџет и отплата врши из редовних прихода. Ово је за сада једини могући начин да се и ова неодољна потреба државних железница подмири у интересу безбедности и уредности железничког саобраћаја.

У најкраћим потезима даћу обавештење о извршеној железничкој служби.

Наш железнички саобраћај, посматран као део међународног европског саобраћаја и као целина на-

шег унутрашњег локалног саобраћаја, последњих година стално се сређује и улази у потпуно нормалан редован ток. Упоређујући постигнуте резултате рада садашњих и ранијих година, видимо да су наше железнице учиниле знатан напредак у погледу брзине, тачности и уредности саобраћаја.

У погледу брзине имамо напредак како у путничком, тако и у теретном саобраћају, где се нарочита пажња поклања брзини извозног саобраћаја и побољшању веза у међународном теретном саобраћају.

Број удеса и несрећних случајева смањује се из године у годину. И поред повећања брзина, возови саобраћају уредније, а број закашњења све се више смањује.

Велика пажња поклања се унапређивању туризма, као врло важне гране народне привреде. Уводе се често возови за излетнике са популарним ценама. Проучава се увођење моторних возова на прузи Београд—Дубровник.

Но, да би се овај напредак у брзини и уредности саобраћаја могао и за будуће осигурати и још унапредити, мора се учинити велики напор за побољшање стања наших пруга. Буџетска средства за одржавање пруге су недовољна, а обнова је била редуцирана на најмању меру. Стога су и кредити за одржавање пруга у најужнијој мери повећани с обзиром и на повећање километара пруге у саобраћају, а обнова је, као што сам раније изложио, морала бити пренета на зајам.

У погледу одржавања возног парка учињен је последњих година знатан напредак. Док су првих година иза рата морале бити издате знатне суме за оправку возног парка у иностранству, а доцније код приватне индустрије у земљи, великим напорима успело се да се од 1930 године целокупно одржавање возног парка извршује у железничким радионицама. То је програм, који је од почетка био постављен и чије је извршење током година постигнуто.

Међутим претстоје нам још велики послови у погледу усавршавања и обнове возног парка с погледом на све веће захтеве које саобраћај изазива, и да би смо могли одржати корак с међународним саобраћајем. У том погледу постоје и обавезе према међународној железничкој унији, које морамо извршити.

Слично стању код обнове пруга, морамо се и за обнову возног парка послужити зајмом, пошто буџетска средства недостају да се обнова врши из редовних прихода експлоатације. И ако бројно возни парк у главном задовољава садашњу потребу саобраћаја, он се мора због расхоловања стално обнављати. Досадашње одлагање те обнове не може се више продужавати.

Машинска служба изискује највеће издатке у железничкој служби, па је и економија у овој служби један од најглавнијих услова за смањење издатака железничке службе. Поред економије која је спроведена концентрацијом одржавања возног парка у државним радионицама, извршена је у знатној мери и економија у служби вуче. Рационализацијом службе вуче постигнуте су знатне уштеде у овој грани службе. Највећи део издатака у овој грани службе пала на издатке за угљ. Како држава има своје руднике, то је природно да се државне железнице морају у овом погледу у првом реду ослоњити на државне руднике. У колико та потреба не може бити подмирена из државних рудника, железница

повлачи угљ из приватних угљенокопа. У споразуму са Министарством шума и рудника Министарство саобраћаја води рачуна о погодном распореду из појединих крајева. При томе се мора водити рачуна и о трошковима превоза угља, ради чега се повремено чине корекције да се угљ не превлачи на велика отстојања, изузев случаја где су у питању специјалне врсте квалитета. При распореду добаве мора се водити рачуна о специјалним вишим интересима, који у појединим случајевима намећу корекцију распореда добаве угља.

Због тих интереса смањена је количина набављеног угља за државне железнице код неких рудника у Дравској бановини, нарочито Трбовљанског друштва. У начелној дебати о буџету, један од господ сенатора пребацио ми је, као да сам ја ту редукацију извршио само због локалних разлога, и да сам оно што сам одузео рудницима Дравске бановине, пребацио на државне руднике у Босни.

И ако сматрам, да би било у интересу и државних железница и државних рудника, да се државне железнице снабдевају по могућности у главном у државним рудницима, ја сам водио рачуна о раздеои набавке угља у свим крајевима наше земље и нарочито о потреби, да се рударским радницима даде посла у свим крајевима и да се на тај начин створи беспослица.

На примедбу једног од господ сенатора ја сматрам за дужност да изјавим да ме при раздеои набавке угља нису водили никакви локални обзир, већ крупни државни разлози, који су без сумње и г. сенатору врло добро познати.

У погледу тарифских и транспортних питања Железничка управа налази се пред врло тешким задатацима. Услед привредне кризе народна привреда обраћа се железници за олакшање тарифа, с једне стране, а железница се и сама налази у тешком положају; а с друге стране железнички промет зависи у највећој мери од народно-привредне делатности.

Министарство саобраћаја и само настојава да до крајњих могућих граница потпомогне све оправдане захтеве појединих грана народне привреде. У току прошле године извршено је опште снижење тарифа за најважније пољопривредне производе, затим специјално снижење тарифа за превоз кукуруза, жита и сточне хране за пасивне крајеве. За потпомагање нашег извоза одобрене су многе повластице. Те предузете мере претстављају само поједине моменте из једног истог програма које Министарство по даљнем проучавању намерава да спроведе.

Стално се ради на побољшању организације у погледу транспортне службе ради појачања експедитивности у служби; поклања се пажња сарадњи са другим саобраћајним средствима, ради ублажења иностране конкуренционе борбе. Нарочита брига посвећује се питању да се подесном комбинацијом железничких и речних тарифа постигне што боља хармонија у раду између железнице и речне пловидбе.

Подесним тарифским мерама стално се ради на томе, да се што више транспората придобије за наше поморске луке. Ово је данас нарочито важно кад се све иностране луке отимају о прекоморске транспортне из континенталних земаља. Сређењу железничког, речног и поморског саобраћаја поклања се нарочита брига.

У погледу путничких тарифа извршено је извесно благо повећање, ради намирања смањења при-

хода које је настало и поред знатног повећања броја путника после последње тарифске реформе. И после овог повећања наша путничка тарифа остаће најјефтинија у Европи.

Цео програм рада зависи од предуслова да железнички приходи достигну ону висину која је потребна за покривање трошкова експлоатације. У том погледу морам напоменути да Железничка управа не може у будуће чинити бесплатне и повлашћене услуге у мери у којој то данас чини.

У погледу административне организације железница напоменућу да је довршен пројекат Уредбе о организацији железничке службе а у вези са овим и извештај број Правилника.

Поред других крупних проблема које је затекло Министарство саобраћаја после Уједињења, морамо да истакнемо и питање вициналних железница, које смо затекли на територијама бивше Аустро-угарске монархије.

Већина тих вициналних железница била је сопственост приватних друштава, дочим је експлоатацију друштвених пруга вршила бивша Аустријска односно Мађарска државна железничка управа. Овакових друштава наследили смо 37 укупно, чија железничка мрежа износи нешто мање од 3.000 километара (2.860 км).

Бивша Аустро-Мађарска монархија изградила је већином своје железничке мреже, као што је познато, позајмицама од стране приватног капитала. Пруге које су биле од општег државног интереса, биле су преузете и у државну својину, дочим су пруге локалног карактера биле препуштене у својину приватницима, који су те пруге на основу нарочитих концесија, издатих од стране државе, и саградиле.

Уговори, које су закључиле, Аустроугарске државне железничке управе са друштвом вициналних железница, ради експлоатације друштвених пруга, повлачили су за те управе тежке финансијске обавезе, које је наше Министарство саобраћаја с обзиром на измењене послератне прилике покушавало да ублажи. Поставило се питање да ли треба да у целости респектујемо старе концесије, издате од бивше Аустроугарске државе. По одредбама уговора о миру чл. 267 Сен-Жерменског и чл. 250 Трианонског уговора, могло би се претпоставити да су државе-наследнице дужне поступати у смислу издате старе концесије.

Министарство саобраћаја приступило је одмах после Уједињења проучавању овог проблема. Из тога разлога ступило је у везу са заинтересованим друштвима вициналних железница покушавајући у директним преговорима постићи нове мање онерозне аранжмане наводећи да су се прилике после рата у сваком погледу измениле и да се је и комерцијални капацитет вициналних железница у доба аутомобила знатно изменио на штету тих железница.

У току дугогодишњих преговора успели смо до сада да регулишемо на novo правне и финансијске односе са 27 друштава вициналних железница путем директних преговора. За два друштва („Барч—Пакрац“ и „Велење—Дравоград—Целтвег—Волфсберг“) донео је пресуду око регулисања правних и финансијских односа између наше државе и тих друштава надлежни међународни арбитражни суд у Женеви, одређен од стране Савета друштва народа у смислу чл. 304 Трианонског односно чл. 320 Ст. Жерменског уговора о миру, пошто се нисмо могли са овим друштвима споразумети у директним

преговорима због — по нашем мишљењу — претераних захтева. Морам да напоменем, да смо постигли са горе поменутих 27 друштава путем директних преговора много повољније финансијске услове, него што су услови, које нам прописују пресуде напред поменутог Међународног арбитражног суда у Женеви.

По питању вициналних железница заступало је Министарство саобраћаја и тезу, да су финансијске обавезе за плаћање анuitета друштвима вициналних железница обавезе које проистичу за нашу државу, не само на основу издатих концесија, него које проистичу и из одредаба уговора о миру. Због тога је стало Министарство саобраћаја на становиште, у колико је код ових друштава ангажован мађарски односно немачки капитал, да треба узети ову околност у обзир и повезати је са начелима мађарских односно немачких репарација.

Крајем марта ове године, треба према уговору, да се доврши и преда саобраћају и пруга Приштина—Пећ дужине 85 км.

Из унутарњег зајма од 1 милијарде дате су у рад домаћим предузећима путем лиценцијације у току 1935 године пруге: Копривница—Вараждин дужине 41 км. и I деоница пруге Св. Јанж—Севница дужине 8 км., а за кратко време издаће се на лиценцији и II деоница од 4.5 км. ове пруге.

Из истог зајма отпочето је грађење пруге Билећа—Никшић 72 км. колосека 0,76 и Устипрача—Фоча 41 км. колосека 0,76. Пошто су ове пруге у пасивним крајевима, то се обадве раде у државној режији, јер ће на тај начин радник добити највећу надницу.

Из истог зајма од 1 милијарде треба да се раде пруге Прибој—Пријепоље дужине 29 км. и Скопље—Тетово—Гостивар дужине 68 км. и за њих као и за све остале пруге које су ушле у програм грађења из унутарњег зајма вршени су припремни радови.

За пруге Прибој—Пријепоље и Скопље—Тетово припремни радови су већ готови. Током ове године биће готов елаборат за грађење пруге Фоча—Гацко—Билећа дужине 125 км.

Према раније склопљеним и сада измењеним уговорима ове године почиње грађење Унске пруге Бихаћ—Книн и Куршумлија—Приштина или једне еквивалентне пруге.

Пруга Пожаревац—Кучево није рађена, јер се води спор са фирмом Лозингер.

По питањима уговора са страним друштвима за грађење и финансирање нових железница, која су питања била покренута приголом буџетске дебате у Народној скупштини 1934 г. и у јавности рађено је следеће:

Решењем Министарског савета од 23 маја 1934 године одређена је једна нарочита стручна комисија да проучи и испита те уговоре и њихов финансијски и технички ефекат, па да на основу тога дође до закључка и учини предлоге шта би требало предузети.

Комисија је 7 јула 1934 год. свршила задатак и прелала своје елаборате.

На основу овога извештаја Министарски савет је донео 30 јула 1934 год. одлуку да се уговор са фирмом Лозингер и Комп. раскине, а на седници 13 септембра 1934 године, да се уговор са „Европским друштвом“ ревидира, а уговори са фирмом „Батинбол“ ревидирају, односно да се извесни делови изузму из уговора, а за извесне пруге да се уговор

споразумно раскине. На основу тога, питање разних уговора узело је следећи ток:

Код уговора Лозингер: за грађење пруге Пожаревац—Кучево:

Довршен је обрачун извршених радова са погодбеним ценама. Покушај да се у току прошле године преговорима дође до споразума нису успели. Почетком године 1935 тражила је фирма арбитражу односно суперарбитражу у смислу уговора.

Министарски савет 9 септембра 1935 године одредио је услове на основу који се имало покушати равнање са фирмом Лозингер, али до споразума није дошло и настављен је рад суперарбитра. Пошто су претставници наше државе оспорили надлежност надарбитра, Швајцарска држава је тужила нашу државу Хаашком суду. Тај је спор данас још у току.

Код уговора са фирмом „Европско друштво“ за грађење пруге Велес—Прилеп и за набавке, радови су на грађењу пруге Велес—Прилеп према уговору завршени, а извршено је и 85% уговорених набавака.

Са овим друштвом постоји — на основу усвојеног мишљења стручне комисије — само спор у погледу валуте плаћања услед пада динара године 1932/33 и тај спор је сада у решавању пред арбитрама, односно има да се заврши суперарбитражом.

Најзначајније су измене извршене и равнања постигнута код серије уговора са фирмом „Батињол“ који обухватају следеће радове:

1) мелиорације Панчевачког пута;

2) грађење моста на Сави и пута Београд—Земун;

3) градња железничких пруга Куршумлија—Приштина, Београд—Панчево и Београд—Кнежевца—Ресник;

4) градња железничких пруга Приштина—Пећ и Бихаћ—Книн.

Горњи радови већим делом су завршени сем пруге Куршумлија—Приштина и Бихаћ—Книн, које нису још ни започете.

На основу поменутог решења Министарског савета од 12 септембра 1934 године, одредио сам, након преузимања дужности Министра саобраћаја, да се у месецу септембру поведу преговори са фирмом „Батињол“ у циљу да се дође до повољних услова за државу, али ако то не би успело до тражења раскида уговора, и по цени правног спора.

Ти су преговори крајем октобра 1935 године довели до сасвим новог уређења свих спорних питања колико за услове исплата већ довршених радова, толико за пруге које се имају још да започну.

Новим изменама уговора, које су садржане у засебним авеналима постојећих уговора, а потписани 30 новембра 1935 године постигнута су знатна побољшања услова за државу како у техничком, тако и у финансијском погледу.

Тим новим уговорима регулисана су следећа питања:

1) Питање „Прима“ услед у уговору утврђене еквиваленције у злату динара према француском франку и осталим валутама, а поводом пада динара од године 1932/33.

Вредност смањења плаћања прима, која је овим споразумом — напрема оригиналним уговорним утачањима — постигнута, износи око динара 208,000.000.

2) Ревизија предрачунских јединичних цена услед попушта од 14% за будуће радове, што је у току преговора од друштва „Батињол“ постигнуто,

претставља побољшање уговорних услова за вредност од динара 51,000.000.

3) Интерес: Услед постигнутог смањења интересне стопе од 7% и 5.75%, настаје за државу даља уштеда која у данашњој вредности изнаша око 24,000.000 динара, а до истека уговора износиће стварно динара 33,000.000.

4) Интеркалар: Друштво се је овом ревизијом уговора, а са важношћу од 1 јануара 1935, сасвим одрекло 3% интеркаларних камата за пругу Бихаћ—Книн, које су јој према оригиналном уговору припадале. Та измена претставља у данашњој вредности 24,000.000 динара а стварно динара 34,000.000.

5) Одлагања плаћања: Колико за све већ довршене радове, толико за оне који се имају још да изврше, постигнуте су знатне измене и корисна одлагања, чија се вредност може оценити са динара 55,000.000.

Према томе постигнуте су овом ревизијом уговора „Батињол“ уштеде у корист државе које се напрема обавезама ранијег уговора могу оценити од прилике са свега динара 380.000. Надаље:

6) Валута плаћања — олакшања у трансферу девиза: У свима уговорима са друштвом „Батињол“ изрично је уговорена исплата у француским францима. У том погледу постигнуте су знатне измене, јер ће се за извесно време вршити плаћања за 80% у динарима, а доцније ће се донети нова утачања.

(Др. Грга Анђелиновић: Влада саботира!) Ви не желите да обавестим Сенат. Јуче сте се жалити да вас Влада слабо обавештава, а данас вам је криво кад вас обавештавам, и то баш о стварима које вас интересују. (Др. Грга Анђелиновић: Ја само констатијем факат да Влада саботира.) Ја сматрам својом дужношћу да Сенат обавестим. Ја сам сматрао да је то ваша жеља да чујете, а мени је жао што баш г. др. Анђелиновић, кад говорим о Унској прузи, не показује ни мало интереса.

Буџетско растерећење у првим годинама. — Услед сада постигнутог одлагања заосталих отплата пре закључења споразума, и одлагања осталих плаћања у првим годинама, постижава се растерећење буџета у години 1935, 1936 и 1937 за износ од динара 361,520.000.

Све мане ранијих уговора није било могуће у потпуности елиминисати, због већ постојећих пуно важних уговорних обавеза, које је држава раније преузела и којих се данас без тешких последица не може решити.

Треба имати у виду да није било у питању склапање нових уговорних услова између слободних равноправних странака, већ једино ублажавање постојећих уговорних обавеза, у колико је то било могуће постићи пристанком оба заинтересована саговорача — државе и друштва.

Најзад је од интереса напоменути да је овим споразумом са друштвом ипак скоро у потпуности постигнут максимум побољшања, који је препоручила Анкетна комисија у свом извештају од 9 јула 1934 године.

Од целокупне суме свих „разлика“, које је Анкетна комисија за уговоре „Батињол“ — са извесним претпоставкама — израчунала, успело је да се са новим споразумом за државу уштеди — спаси: 77.4% или више од 3/4 од онога што је рачунала Анкетна комисија.

Та разлика износи у данашњој дисконтованој вредности — са просечном каматном стопом од 12% смањење од 88% према одговарајућим од Анкетне

комисије (и са њеним претпоставкама) за „Батињол“ утврђеним „разликама“.

Поморски саобраћај. Положај наше државе, као државе с великом морском обалом намеће нам дужност да нашем поморству, као врло важној грани народне привреде, поклонимо особиту пажњу. К тому долазе и међународне обавезе: осигурање слободе и сигурности саобраћаја на мору.

Техничко уређење наше обале, а нарочито изградња и опрема наших главних лука, које све више долазе у обзир за међународну трговину, усавршавање управе организације и остале потребе унапређења поморства захтевају издатке, који ни из близа нису могли бити подмирени досадашњим буџетским кредитима.

За редовно одржавање наше морске обале, која разграната претставља дужину од 1.571 км. и има 386 пристаништа, додељивани кредити оили су недовољни у толикој мери, да се је њихово стање из године у годину погоршавало. Услед тога су путем Финансијског закона за 1934/35 год. и Закона о буџетским дванаестинама за 1935/36 годину додељивани специјални кредити за оправку и одржавање поморских лука као и за подмирење осталих материјалних трошкова.

Данашње стање наших поморских лука није задовољавајуће, њихово одржавање и оправке изискују издатке за које буџетска средства нису довољна. Поред тога сва пристаништа, а нарочито већа, везана железничким пругама не одговарају данашњем промету ни по простору изграђене обале, ни по своме уређењу у погледу магацина и пристанишних инсталација. Ова неопремљеност је узрок што велики део нашег увоза још увек к нама долази преко суседних страних лука, док за транзитни саобраћај са средњом Европом оне једва долазе у обзир. Тиме наша држава губи велике и драгоцене валутне приходе, јер транзитна трговина доноси чисту корист у платном билансу државе.

Дирекција поморског саобраћаја исто тако оскудева у спреми за одржавање дубина у поморским лукама. Она располаже са 3 стара од Аустрије наслеђена багера мањег капацитета, који не могу да задовоље потребе одржавања дубине у пристаништима, а нарочито одржавање пловности Неретве, а раде врло нерационално. Служба одржавања дубине захтева хитно побољшање, јер код данашњег стања наша пристаништа су неприступачна за бродове веће тонаже и са већим гажењем.

Пошто моментано имамо најхитнију потребу да оспособимо и уредимо луке, особито оне главне са железничком везом, које долазе у обзир за домаћи и страни транзит, то треба да набавимо најпотребније пловне објекте за одржавање лука и безбедност пловидбе, који се објекти годинама траже. За удовољење овде наведених најхитнијих потреба поднесен је посебан предлог да се образује нарочити „Фонд за грађење и уређење лука и пристаништа на мору.“ Образовањем овог фонда моћи ће се приступити систематским радовима на техничком, комерцијалном и навигационом оспособљавању главних наших лука за нове потребе, које нарочито изградњом Унске пруге постају актуелне. То би нашој обали дало и ону интернационалну трговачку и саобраћајну важност, која јој припада по њеном географском положају и по њеној природној одлици.

У нашем домаћем и међународном поморском саобраћају важна је улога трговачке морнарице.

Зато је Министарство саобраћаја у погледу помагања трговачке морнарице стално спроводило ону политику и програм који је себи раније поставило и који је до сада дао добре резултате, а који се најбоље виде у организацији нашег редовног поморског саобраћаја. До побољшања у кризи међународних поморских превоза још није дошло, па зато и наша трговачка морнарица не показује неко повећање тонаже према стању у почетку кризе, али зато немамо бродове у распреси као ранијих година. Наша тонажа износила је у току 1932 године 375.649 бруто регистрованих тона. У току 1933 и 1934 године тонажа је била спала на 338.160 бруто регистрованих тона. Данас наша тонажа износи 365.014 бруто рег. тона, што значи један понован напредак, у толико више што је за ово време тонажа и обновљена продајом старијих и набавком нових бродова.

У редовној обалној пловидби унослено је 76 пароброда, који врше 88 пруга и извршују 1.356.934 морских миља годишње. У прошлој години било је 960.495 посетилаца туриста, међу којима 234.433 странаца. Наша обална пловидба у погледу вођења и опреме спада међу најбоље у Европи, што признају и странци који к нама долазе. Захваљујући тој организацији, обалски саобраћај све више расте и промет странаца јача.

Важна је улога наше трговачке морнарице у редовним пругама између наших лука и страних земаља. Таквих редовних пруга има девет, које годишње извршују око 700.000 морских миља. Све су ове пруге веома важне, јер омогућавају еманципацију нашег извоза од посредништва туђих лука и туђих бродова. Оне су створиле сталне путеве нашој трговини и индустрији, те утичу и на извесно кретање транзитне трговине Средње Европе преко наших железница у наше луке, наравно у колико то оне уопште могу да прихвате. Ово су све резултати поморске политике која је постигнута помоћу дугорочних уговора на основу којих се свима плаћа годишњи износ од 59 милиона динара.

За бољи развитак промета у нашим лукама биће потребно да се изврши ревизија закона о лучким таксама.

У уској вези са трговачком морнарицом стоји и питање помораца. Том се питању поклања особита пажња ради примерног развитка трговачке морнарице и њеног јачања. У прошлој години донет је низ прописа за уређење овога питања на основу међународних обавеза. Најважнија је уредба о уређењу услова рада на поморским бродовима Краљевине Југославије, а ускоро ће бити донети правилници у вези са овом уредбом. Основана је морнарска школа „Краљевића Томислава“ у Корчули као стручна школа за нижа звања у трговачкој морнарици.

Једна нарочита грана поморске управне делатности је старање за унапређењем морског рибарства. Привредна важност рибарства све се више истиче и зато се мора поклонити нарочита пажња рибарству. Нарочито је важно питање брзог и јефтиног превоза рибе. То се има постићи путем нарочитих превозних средстава, што је делимично учињено, и путем повољних тарифа, што је такође делом учињено, а у проучавању су даље мере у овом правцу.

Усавршавању поморске службе служиће и уредба о баждарењу морских бродова и прегледу парних котлова на њима. Застарели прописи биће измењени са обзиром на новије прописе који одговарају напретку технике.

У погледу домаће бродоградње држава није била у стању да после 1929 год. пружи новчане помоћи домаћој бродоградњи. Ипак је ова индустрија успела да се у последње доба прилично развије и еманципује од иностранства.

Политичка историја стварања наше државе и њеног досадашњег живота у светској заједници, најјасније доказује од колике је важности њен географски положај, ослањен с једне стране на море, а с друге на Дунав и његов базен. Стога морамо урадити све што је у нашој могућности да тај положај користимо, усавршимо и направимо саставним елементом нашег привредног, културног, националног и државног живота.

Речни саобраћај. Наша држава је господар главног дела средњег Дунава и његових пловних притока и канала а уједно и сопственик највећег пловног парка на Дунаву. Наша мрежа пловних путева на рекама износи преко 2000 км.

Редовно одржавање оволике мреже пловних путева захтева велике издатке, који ни из далека нису могли бити подмирени досадашњим буџетским средствима, с обзиром на данашње финансијске прилике. Овде ћу напоменути само факт, да у погледу издатака на одржавање Дунавског пловног пута од свих држава дунавског базена наша држава стоји на последњем месту, рачунајући издатке на 1 км. обале.

У данашњим тешким финансијским приликама не могу се чинити велики издаци за побољшање и уређење пловних путева, али се морају учинити напори да се одржи и сачува оно што постоји. Мора се удовољити међународним обавезама на интернационализованом делу пловних путева, те да се наша привреда сачува од штете која би је задесила у случају прекида пловидбе услед недовољног одржавања пловног пута мале воде.

Као централна дунавска држава, морамо нарочито пажњу обратити Бердапу — најважнијем и за пловидбу најтежем дунавском сектору, — на коме је до светског рата наша обала била скоро занемарена и лишена како комуникација тако и пристаништа и зимовника.

Увођењем локомотивске вуче на Сипском каналу, која претставља најважније побољшање услова пловидбе на Дунаву од светског рата на овамо, постигла је наша Управа да се задовоље у пуној мери и потребе пловидбе и њоме се интензивно служе бродови свију застава.

Изградњом техничког сервиса Бердапске администрације у Текији успело се пребацити ту важну службу на нашу територију на основу трипартитног споразума о организацији Бердапске администрације, закљученог између наше Краљевине, Румуније и Међународне дунавске комисије. Тиме је постигнут један од највећих успеха наше државе у њеном стремљењу ка побољшању њеног положаја на Дунаву.

Радови на побољшању пловних путева врше се само у ограниченој мери. Мора се осигурати багеровање за одржавање дубине у зимовницима. Багеровање пливача врши се највећим делом на Сави, где се са сразмерно малим средствима постиже извесно побољшање пловности. Исто тако морају се обезбедити радови на уклањању подводних стена у пловном путу, које чине велику препреку и опасност пловидби.

На пловним рекама имамо 275 пристаништа. На побољшању пристаништа услед скучених средстава,

не може се скоро ништа радити, те се сва служба ограничава на најнужније одржавање.

Наша престоница, која има једно од најјачих пристаништа, нема ни једног дела изграђене обале, нити какве опреме за истовар и утовар као и за смештај робе. Одавно постоји неопходна потреба за изградњу тог пристаништа. У недостатку буџетских средстава за његову изградњу, нарочито се је настојавало у решавању питања о финансирању грађења београдског пристаништа, које наша привреда и бродарство већ дуго низ година очекује. Ову градњу одавно намеће висина промета који се у пристаништу обавља, а потреба је још и појачана везом панчевачке пруге са београдском железничком станицом. По овлашћењу из прошлогодишњег Финансијског закона, Министарски савет је донео Уредбу за финансијско извршење овога важног рада.

Административне организације речно-полицијске и наутично-полицијске службе захтева такође побољшање, склопачно са новим издацима. Нарочито су у овом погледу важне обавезе које проистичу из конвенције закључене са Румунијом о примени Међународног Правилника о полицији пловидбе на граничном потезу Дунава, те се у најскорије време мора извршити потребна организација.

Речно бродарство је од особитог значаја за нашу земљу и нашу привреду, нарочито с обзиром на наш централни положај на Дунаву.

Највеће од наших националних бродарстава — Речна пловидба је у експлоатацији државе. Ово предузеће створено је пре 10 година, када је држава преузела у сопствену експлоатацију свој пловни парк, добијен као ратни плен.

Према Уредби о организацији, Речна пловидба је замишљена као привредно предузеће, које треба да се издржава од експлоатације капитала датог јој од стране државе, у виду пловног парка и остале опреме намењене бродарству.

Међутим, тај основни капитал имао је велики недостатак. На првом месту сам пловни парк није био у исправном стању нити у целости способан за саобраћај. Даље, предузеће није добило потребну опрему и инсталацију за бродарство. Недостајали су магацини за смештај робе, инсталације за манипулацију робе и остали уређаји. Најзад и Речна пловидба није располагала подесном радионицом за оправку и одржавање пловног парка.

За ових 10 година Речна пловидба је настојала да свој пловни парк очува и оспособи за привредно искоришћавање, као и да прибави и остала средства потребна за рад једном бродарском предузећу, а која су јој недостајала. Одржавање и оправка пловног парка изискивали су за то време далеко веће издатке, него што би то нормално био случај, да је примљен исправан парк.

Исто тако уложено је сразмерно много за изградњу разних инсталација зграда, набавку инвентара и остало.

Међутим, приходи од експлоатације пловног парка нису могли подмирити оволике наванредне издатке. У то је дошла и привредна криза која је знатно смањила приходе речних бродарстава уопште, тако да она готово сва данас раде са губитцима. Као неминовна последица оваквог стања појавили су се летећи дугови.

У овако тешким приликама и страна бродарства обраћају се за државну помоћ, те их већина дунавских бродарстава и добија. Наша Речна пло-

видба добила је раније у једној прилици новчану субвенцију од државе. Поред тога извршене су извесне репарационе набавке за Речну пловидбу и извршене оправке извесног броја бродова на рачун репарација.

Ради санације финансија Речне пловидбе, закључен је на основу овлашћења у прошлогодишњем финансијском закону код Хипотекарне банке зајам од 30.000.000.— дин. Овај зајам намењен је једним делом за исплату летећих дугова, а другим делом оправци и обнови парка. Стање речног пловног парка и поред великих издатака за последњих 10 година, захтева и даље велике издатке ради обнове дотрајалих бродова и других пловних објеката, те ће бити потребни и велики финансијски напори да се наш пловни парк одржи у добром стању, све док побољшање привредних прилика уопште не омогући веће приходе Речне пловидбе и коначно уравнотежено финансирање ове установе.

Ја сам вам, господо, у овом доста скраћеном експозеу, изнео стање појединих грана које стоје под управом Министарства саобраћаја. Ја се надам да ћете ви ценити тешкоће са којима се боримо, па вас стога молим да буџет Министарства саобраћаја примите онако, како вам је предложен од Народне скупштине. (Пљескање).

Претседник др. Љубомир Томашић: За реч се јавио т. сенатор Шиловић.

Dr. Josip Šilović: Gospodo senatori, ja sam vas u svome zadnjem govoru upozorio na krasotu Bakarskog zaliva, kome se divi svako koji u nj dode. Ali, gospodo, ako nam danas stranac dode u Bakarski zaliv i side u Bakarsku luku, on će se zgranuti. Obala u jednom delu te luke porušena je već duže vremena, a da se ne popravljа. Ja molim g. Ministra u ime ugleda i časti jugoslovenske države, a i u ime celog naroda onog kraja, da pristupi što pre tome, da se ta luka popravi, da se ono što je porušeno izgradi, jer inače ne može ni da stane velika lada uz obalu koja je porušena. To je u toliko više potrebno što mi na našem Jadranu imamo buru. To je jak vetar i ako nije lada čvrsto vezana sa užetima uz obalu, postoji opasnost da vetar prekine lance i da se dogodi nesreća. Velika je potreba da se ta obala popravi, jer samo onda mogu lade da budu sigurne kada se uz obalu nalaze.

Gospodo senatori, hvalа Gospodu, u Jugoslaviji osigurani su svi službenici, pa čak i služavke su osigurane za slučaj bolesti i starosti i nevolje. Jedan jedini naš stalež nije osiguran. Ja mislim na stalež, koji nam, kao što sam vam u zadnjem govoru kazao, služi na čast, na diku i ponos u svih pet strana sveta, a to su naši mornari. Gospodo senatori, mi koji smo sa mora najbolje znamo, kakva je beda, kakva je nevolja, kakva je glad naših mornara, kad ostare. Naš mornar 40 godina putovao je svetom, a njegova plata je jedva tolika, da je mogao da živi i da nabavi proju za svoju porodicu, a kad dode star i iznemogao kući, on gladije. Prištedio nije ništa, jer prištedeti nije mogao a kod kuće nema ništa. Osiguran nije.

Ја молим господина Министра, да donese што пре уредбу о осигурању наших мornара, па кад у starosti доду у bedу i nevolju, у bolesti svojoj kući, да ne umiru од gladi, да imaju barem toliko, koliko im je potrebno за koricu hleba, samo за život. Ја zahvaljujem Gospodinu Ministru, što je posvetio pažnju našem pomorskom саобраћају, за koji nam je, gos-

podo, kazao, da može da nam služi na ponos i na diku. Na našim brodovima voze se stranci sviju naroda, ne samo sa kopna nego i pomorski narodi, i ne mogu da se nahvale naših parobroda, kojima se voze. I, naravno, da je preko potrebno, da im tu i država stalno bude na pomoći, jer kako je g. Ministar izvrsno kazao: oni siromašni krajevi našeg naroda uz more žive od turizma. Ја mogu, gospodo, da vas uverim da su na našim obalama kućice krasne. Imaju tri do četiri sobe, čiste, uredne. I kad dode turista, iznajmi krasno uređenu sobu za 30 dinara dnevno i kroz 3 meseca zaradi onaj naš Primorac toliko, da od toga živi celu godinu dana on i njegova porodica. Celu godinu dana, ја vas uveravam, živi cela porodica od onoga, što je zaradila na sobicama kroz ona tri meseca kad turiste dolaze na наш Jadran. I zato nam je sveta dužnost, da to podupremo i omogućimo ovome narodu, siromašnom ali čestitom. Jer to je narod tako čestit, gospodo senatori, i u Primorju i na otocima, da će pre umreti од gladi nego li svoje poštenje povrediti. Poštenje mu je milije od vlastitog života.

Gospodo senatori, vi znate da sam ја iseljeničko siročе i da sam posvetio svoj život siročadi iseljenika i poginulih mornara. Zato je prirodno da sam sav svoj rad od 30 godina naovamo skoncentrisao na brigu за siročad iseljenika i poginulih mornara. За vreme gladi 1917 godine, за vreme onoga groznog Svetskog rata, bio sam posvetio sve svoje snage siročadi i gladnoj deci iz Bosne i Hercegovine, Dalmacije i Istre, tako da је Narodna zaštita onda spasila 23.000 dece smrti од gladi. (Odobranje).

Gospodo senatori, nikada nije наш narod u Posavini, Vojvodini i u Podravini pokazao koliko je divan; nikada nije наш narod pokazao celome свету kako su naše majke uzorne kao tada, jer је uz svoju decu svaka од njih uzela po jedno, dvoje ili troje dečice iz ovih gladnih krajeva i prigrllila ih kao vlastitu decu, negovala ih, slala u školu i hranila. I kada је prošla ta nesrećna 1917 i 1918 godina, svršen rat i došli roditelji po svoju decu, да ste videli то čudo, gospodo senatori, kako su pomajke plakale kad su im ta dečica odlazila!

To је bilo vrijeme kada је srpski dio našega naroda u Bosni i Hercegovini trpio najgroznije muke, kad su ga streljali i vešali. Једна devojčica sa stotinu druge dečice došla је iz Bosne u Slavonski Brod i tamo smo је dočekali. То mi је ostalo u pameti i ostaće mi dok sam živ. Srušilo се dijete од padavice! „Pa šta ti је, ćeri moja, kako si ti, seosko dijete, došla do padavice?“ Ona mi kaže: „Gospodine profesore i pretsedniče, evo kako: došli su šuckori, Mađari, vojnici, zgrabiše mi oca i obesiše га о šljivu, а on viče: Maro, Maro! Ја sam га videla, sruših се, а majčica је poludela.“

Evo, gospodo, takove su bile prilike ove sirote dječice koju је Narodna zaštita spasila. Spasila је onda 7.000 srpske dječice iz Bosne, Hercegovine i Dalmacije. Sasvim prirodno, gospodo senatori, да је sva briga Šilovićeва за siročad, за siročad iseljenika i poginulih mornara i danas kao i prije u tom, да tu siročad iz gladnih krajeva ponovno prenosimo, prevozimo u Posavinu, Podravinu i Vojvodinu. Sasvim prirodno, gospodo senatori, да је bila moja sveta dužnost да otvorim Dom за siročad iseljenika i poginulih mornara. Јер siročad iseljenika i poginulih mornara је najveća siročad. Zašto? Zato јер је она iz

оних крајева, где нема ни поља, ни нјиве, где нема ничега него gola litica i zato ta dječica stradaју. Preko je potrebno od njih stvoriti ljude, stručne mornare, mornare inteligentne, mornare koji će naučiti engleski, da budu mogli u svijet da zarađue parče hleba za sebe, a još više za svoju porodicu. Vi znate, gospodo, da naši iseljenici i naši mornari misle samo na svoju porodicu; ako su oženjeni, na ženu i dječicu, a ako nisu oženjeni, na majčicu i braću, koja su kod kuće.

I sasvim je prirodno, gospodo senatori, pošto sam i ja bio iseljeničko siročče, jer mi je otac poginuo kao radnik u svijetu, dok sam bio malen, a moj najstariji brat bio je mornar i on nas je pomagao uzdržavati uz majku, da mi je sudbina te siročadi na brizi.

Mornarska škola na Korčuli danas može da uzdržava samo 20 pitomaca. Ja molim gospodina Ministra, da omogući barem još 20 do 30 pitomaca, jer ih može stati u školu i daleko više, može ih stati do stotine; da nam se djeca ne klate, da nam se ta siročad ne skiće, da nam se ta siročad ne kvari po ulicama, jer ulica tera na prosjačenje i na svakojaka zla.

Ja sam, gospodo senatori, ne jedanput nego toliko puta kazao, da nisu kriva djeca, ako se pokvare; pokvarila ih je ulica, krivi smo mi, koji ih nismo zaštitili od ulice, koji ih nismo zaštitili od bjede i nevolje. Zato sam ja zamolio gospodina Ministra, da se »Šilovićev dom« na Korčuli pomogne, jer taj dom imade 60 dece iseljenika i poginulih mornara, pa molim gospodina Ministra, kad pode onamo, da taj dom malo pogleda, pa da omogući Mornarskoj školi da uzmogne primiti što više dečice, ne samo iz »Šilovićevog doma« na Korčuli, nego i iz svih krajeva našega Primorja, da primi svu onu siročad kojoj je more progutalo oca, a danas im mogu da progutaju roditelja i rudnici u Americi i po drugom svetu. Jer naš siromašan svet u svetu obavlja najteže i najpogibeljnije poslove i prirodno je da pri tome nastrada, i mi moramo da vodimo brigu o njegovoj porodici. Sasvim je prirodno ako budemo poduzeli što više za tu dečicu i ako ih budemo odgojili, da ćemo ih na taj način spasti od propasti. Inače bi ta deca postala nevaljalci, zločinci, a ovako će postati ljudi, biti će od koristi državi i narodu, biti će nam na čast i ponos; a inače dospeli bi u kaznene zavode i morali bi da ih izdržavamo, pošto su prethodno napravili štete i sebi i građanima i povredili sigurnost naroda.

Ja ću glasati za budžet Ministarstva saobraćaja. (Aplauz).

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Za reč se prijavio g. Ministar saobraćaja.

Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho: Gospodo, ja sam vrlo zahvalan уваженом сенатору г. Шиловићу што је учинио извесне примедбе у погледу Министарства саобраћаја. Ја сам уверен да ће те његове примедбе наћи на одзив код оних који решавају о томе баш ради тога, што знам да је све оно што је г. Шиловић у своме дугогодишњем раду за народ у овој земљи учинио, увек успевало. Почевши од Народне заштите па све даље куд год идемо, видимо да све што је г. Шиловић помињао — да то успева, и ја сам уверен да ће примедбе које је учинио, на пример о бакарекој луци и уређењу пензија наших помораца, бити врло брзо повољно решене. (Др. Јосип Шиловић: Живео!) Ја вас потсекам, господо, кад смо прошлога пута претресали буџетске

дванаестине, па је г. Шиловић говорио о извесним стварима из Министарства саобраћаја, као што је н.пр. она школа за млађе поморце, па онда питање пристајања већих бродова у наше луке, да је све то у току ове године било решено. (Др. Јосип Шиловић: Тако је!) Ја верујем у срећу г. Шиловића, па се надам, да ће и оно на што је данас дао примедбе, до следећег претреса буџета бити повољно решено. (Др. Јосип Шиловић: Живео!).

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Pošto je završen pretres, prelazimo na glasanje o razdelu Ministarstva saobraćaja. Molim g. izvestioca da pročita partiju 619.

Izvestilac Jovan Aleksić pročita partiju 619.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Prima li Senat partiju 619? (Prima)

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партiji у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет rashoda Razdela XI — Министарства саобраћаја, и то од партije 620 до закључно партije 656 с.)

Time je završen pretres XI Razdela — Ministarstvo saobraćaja. — Prelazimo na pretres razdela XI a) — Ministarstvo pošta, telegrafa i telefona. Molim g. Ministra da uzme reč.

Министар пошта, телеграфа и телефона Др. Бранко Калуђерчић: Господо сенатори, буџет Министарства пошта и телеграфа је буџет привредног ресора, не политичког ресора, једнога ресора у коме се огледа наша привреда и којим се наша привреда добрим делом легитимнише пред Европом, и зато сам ја што ћу говорити о привреди а не о политици осуђен да овај буџет у овоме високом дому држим пред готово празним клупама, где нема готово ни 15 сенатора.

Буџет Министарства пошта, који је пред вама, рађен је у духу општих интенција Краљевске владе, које иду за санирањем наших финансијских прилика и за сређивањем наших привредних прилика. Основна тежња, основне линије овога буџета јесу прво: да се расходи доведу у склад са неопходним потребама ове службе и да се компримирају на оно што је доиста најпотребније. Друго: старање, да се при томе ипак правилно функционисање читаве поштанске службе одржи на једној здравој основици, која ће омогућити да све саобраћајне установе остану на достојној висини, и да удовоље оном задатку који се на њих поставља и треће: да се ипак поред свег тога компримирања у овоме ресору обезбеде и постигну они приходи, који су се досад постигали, (односно да се и повећају), а које приходе очекује из ове службе наше Министарство финансија.

По овим начелима и у овоме духу израђени буџет расхода Министарства пошта износи 362,345.000 динара. Овај буџет расхода састоји се у главном од 6 група. Прву и најважнију групу ових расхода чине лични издаци, који износе око 226 милиона, или 62½% од целокупног буџета. У прошлом буџету били су ти издаци 244 милиона динара, дакле у овоме буџету они су смањени за око 18,000.000 динара, а то је последица Уредбе о смањењу личних припадљности особља. Да је у личним издацима вођена једна здрава политика штеђења, најбољи вам је доказ то, као што ћете видети из мога каснијег излагања, да је поштанска служба од уназад три године у сталном порасту и да су све радње у свима грамама поштанске службе у порасту од 3 године уназад, ипак бројно стање особља за време задње три

године, није се повећало нити за једну особу. Ми имадемо данас у ресору Министарства пошта 11.159 службеника и 1201 уговорног поштару, и тај се број одржава само на оној висини да буде доиста сваки службеник потпуно запослен кроз цело радно време а да ипак савлађивање целокупног посла и промета буде осигурано. Целокупно ово особље врши и службу у 642 државне поште, 10 сезонских — бањских пошта, 115 амбулантних пошта, 1.201 уговорних пошта и 2.115 општинских и помоћних пошта.

Поред ових установа постоје и установе за одржавање и градњу телеграфских и телефонских уређаја свих врста и то 27 теренских, т. т. техничких секција са 8 т. т. радионица. Управу, надзор и контролу воде 8 дирекција на челу са Министарством.

Сада ћу да вам дадем једну слику целокупног промета који се врши кроз ове поштанске установе. Кроз ове поштанске установе прође годишње 490 милиона поштанских пошиљака, 3.860.000 телеграма са 72.000.000 речи, 165.000.000 телефонских локо разговора и 4.200.000 телефонских међуградских разговора.

Што се тиче новчаног промета укупан упутнички промет код пошта износио је у прошлој години око 6 милијарди, чековни промет 23.260.000.000.— дин. а штедни промет 680.000.000.— динара.

То је прва група расхода; другу групу чине расходи за пренос поштанских пошиљака. Пренос се врши експрес оријентом, бановинским и приватним железницама, авионима, приватним аутобусима, колима, пешацима, поштанским аутомобилима и државној режји, итд. За тај пренос придвиђена је у буџету свота од 27.150.000 дин. Поред тога имаде још једна свота од 30.000.000 дин. коју Министарство пошта плаћа Министарству саобраћаја а која свота у цифарском делу овога буџета није исказана, јер се тих 30.000.000 плаћају по једном специјалном споразуму из месечних износа остварених прихода а само вишак који остаје преко тога, тај се исказује у цифарском делу буџета. Пренос пошиљака на приватним и бановинским железницама врши се на основу уговора који се склапају сваке године, док се пренос авионима врши на основу дугорочних уговора. Пренос поште приватним аутобусима, аутомобилима, колима и пешацима плаћа се на основу уговора који се обнављају сваке године. Што се тиче преноса поште државним поштанским аутобусима он је задржан само у локалном саобраћају у главним местима било потпуно или делимично, и на извесним поштанским линијама само у Савској и Дравској бановини. У току прошлих година са највећег броја поштанских линија повучени су државни аутобуси с обзиром на развијени приватни аутобуски саобраћај као и с обзиром на то да је саобраћај у државној режји скупљи.

Трећу групу расхода чине материјални расходи. Нажалост, досиједо, они износе само 7.8% од целокупног буџета т. ј. 28.850.000 динара. Обзиром на тако компримирани материјални расходи они могу да служе једино редовном одржавању и делимичној обнови поштанско-телеграфских и телефонских установа, предмета, уређаја и целокупне телеграфске и телефонске мреже, док о неким већим инвестицијама не може бити говора.

У другом реду дошле би мање новоградње и проширења у најскромнијем обиму. Са овим предвиђеним расходима моћи ће се покрити само неопходне потребе за поштанску и телеграфску службу.

Што се тиче телефоније, из предвиђених средстава не може се удовољити свим оним захтевима, који се као неопходно потребни намећу. Имајући у виду нарочито данашње привредне и финансијске прилике и при прорачунавању ових најпотребнијих расхода, вођено је рачуна о томе да се расходи компримирају на најмању меру и предвиде само у толико да се постојећи уређаји одржавају на потребној висини ради обезбеђења саобраћаја, а у погледу проширења и употпуњења телефонске мреже и других уређаја предвиђа се у овим расходима само у најскромнијем, а неопходно потребном обиму. О неким већим инвестицијама на ове сврхе из предвиђених расхода не може бити говора.

Управни трошкови. Управни трошкови чине укупан издатак од 20.947.000 динара или 5,78% свих расхода. Од овог издатка отпада на кирије 7.000.000 дин., на огрев и осветљење 5.580.000 дин., на службеничку одећу и обућу 2.000.000 динара, на обрасце и штампарске потребе 2.700.000 динара, на оправку државних зграда 700.000 динара, а остатак на канцеларијске и друге манипулативне потребе. Ови су износи утврђени на основу реалних потреба из последњих година водећи при том рачуна да се подмири само оно што је неопходно потребно.

Морам да нагласим да је позиција за одржавање државних зграда нешто повећана на рачун других позиција, али још увек недовољна да подмири најнужније потребе, јер су зграде услед недовољних кредита кроз више година уназад запуштене, о чему сам имао прилике да се и лично уверим, но падам се да ће се са овом повећаном сумом стање зграда колико толико побољшати.

Субвенција бродарским предузећима. Као нова партија расхода унета је сума од 50.000.000 динара на име субвенције паробродским предузећима за организацију и вршење редовног саобраћаја и превоза поште морем. Ова субвенција плаћа се на основу закључених уговора и накнадних споразума од 1-IV-1932 год. и то:

Бродарском А. Д. — Бока	7,000.000
Јадранској пловидби Д.Д. — Сушак	29,000.000
Југословенском Лојду А.Д. — Сплит	8,000.000
Бродарском А.Д. Оцеанија у Београду	5,000.000
Дубровачкој плов. А.Д. у Дубровнику	10,000.000

Укупна сума износи 59.000.000, али се предвиђа ревизија уговора и смањење субвенције на динара 50.000.000 колико је и у буџету предвиђено.

Према Финансијском закону за 1933/34 годину исплату ових субвенција вршило је Министарство саобраћаја из прихода од возаринских такса на основу § 40 тач. 1. Овај сервис преузело је сада Министарство пошта, телеграфа и телефона по одлуци Краљевске владе и субвенције по ревидованим уговорима има у будуће вршити Министарство пошта из својих остварених прихода.

Шеста група расхода.

Сви остали расходи за редовне потребе износе дин. 8.076.631 или 2,5% укупних расхода и његова је намена у рачунском делу буџета јасно и детаљно означена.

Ванредни расходи предвиђени су свега у укупном износу од 942.200 дин., од чега отпада 400.000 на отплату дуга Поштанској штедионици за зграду која се зида у Београду, 500.000 на проширења градских телефонских мрежа и 48.200 на отплату Хипотекарној банци за поштанску зграду у Чачку.

То су расходи, а сада неколико речи о приходима.

Општа привредна депресија имала је осетне перкусције и на приходе од поштанске, телеграфске и телефонске службе, јер се преко поштанских, телеграфских и телефонских установа манифестује великим делом читав привредни живот државе. Овом смањењу прихода допринели су извесним делом и рђаве економске прилике других земаља, услед чега је поштанско-телеграфски и телефонски међусобни саобраћај а исто тако и транзитни саобраћај преко наше државе знатно опао.

Ради бољег прегледа сматрам за потребно да вам детаљније изнесем податке о оствареним приходима појединих служба у периоду од 1928/29 до 1934/35 године у унутрашњем и међународном саобраћају да би сте добили потпуно јасну претставу о томе, како су се ови приходи у означеном периоду кретали.

Приходи по поштанској радњи у унутрашњем поштанском саобраћају износили су:

1928/29	270,750.178.02
1929/30	287,126.701.64
1930/31	292,547.678.17
1931/32	287,150.784.70
1932/33	259,237.437.06
1933/34	261,402.164.69
1934/35	263,197.759.32
1935/36 (очекује се)	270,000.000,—

Из ових података јасно се види, да су приходи по поштанској унутрашњој радњи били у сталном порасту све до 1930/31 године, те године достижу свој максимум, а потом опадају и 1932/33 године достижу свој минимум и следеће две године показују понова један неосетан пораст. За прво полугође 1935/36 године остварени су приходи по поштанској унутрашњој радњи у износу од 134,200.000, на према томе се очекује да ће у овој години бити остварено око 270,000.000 по одбитку удела Министарства саобраћаја.

Приходи по телеграфској радњи у унутрашњем саобраћају износили су:

1928/29	30,858.590.70
1929/30	30,795.991.01
1930/31	28,092.552.87
1931/32	27,979.417.83
1932/33	24,643.403.02
1933/34	22,665.161.24
1934/35	21,559.787.17
1935/36	21,800.000,—

Приходи по унутрашњој телеграфској радњи још од 1928/29. у сталном су опадању, што значи да је телеграфски саобраћај из године у годину био све мањи. Ово опадање до 1931/32 године било је доста неосетно, док следеће 1932/33 пада нагло око 3,300.000, 1933/34 за 2,000.000 према претходној години, а у 1934/35 за 1,100.000 према претходној години. За прво полугође 1935/36 године остварено је прихода по унутрашњој телеграфској радњи у износу од 10,900.000 динара, што значи да ће у току ове буџетске године бити остварено око 22,000.000 т.ј. нешто више него у претходној 1934/35 години, на према томе има се очекивати са сигурношћу обустављање даљег опадања прихода по телеграфској радњи; значи, да смо у телеграфској служби преживели кризу и зауставили смо даље опадање прихода по тој радњи.

Приходи по телефонској унутрашњој радњи износили су:

1928/29	110,841.006.36
1929/30	113,029.520.34

1930/31 достижу кулминацију и износе динара 115,301.162.40, онда падају, и то 1931/32 године на 111,246.640.07 динара; године 1932/33 106,076.322.59 дин.; године 1933/34 103,021.476.64 дин.; године 1934/35 100,036.722.23 динара, а ове године одржали су се на истој висини.

Разлог зашто је дошло до тога да смо у телефонској струци, премда имамо већ 10 година сталну тенденцију падања према доле, ипак ове године успели да ово падање зауставимо, јесте оно осетно снижење телефонских такса, које је износило око 8,000.000 динара, тако да, иако је финансијски ефекат снижења такса износио 8,000.000 динара, ипак смо постигли за ову годину један далеко већи резултат и задржали даље падање.

Што се тиче прихода од радиофоније, који држави припадају на основи уговора закључених са друштвима, која експлоатишу радиофонске станице, они нам показују једну потпуно обратну слику.

У 1928/29 год. имали смо прихода 2,200.000 дин. па се онда приход пење у 1929/30 год. на 3,300.000 дин., па у 1930/31 год. 4,500.000 дин., у 1931/32 год. 4,300.000 дин., у год. 1932/33 4,700.000 дин., у год. 1933/34 5,300.000 дин., у год. 1934/35 6,800.000 дин. и у год. 1935/36 8,000.000 динара. Као што видите, приходи од радиофоније у сталном су порасту, што је и сасвим разумљиво услед сталног пораста радио-претилатника. У следећој години са сигурношћу се може очекивати приход од овог сервиса преко 8,000.000 динара.

Исто тако у сталном су порасту и приходи по писмоносној међународној транзитној служби. Они су се кретали овако: у години 1928/29 2,900.000 динара; у год. 1929/30 3,300.000 динара; год. 1930/31 близу 4,000.000 динара; године 1931/32 3,394.000 динара; године 1932/33 4,000.000 дин.; год. 1933/34 5,000.000 динара; године 1934/35 5,191.000 динара.

Ови приходи проистичу од писмоносног транзита преко наше државе, и утврђују се на основу статистичког петнаестодневног мерења за три године унапред. Из ових података види се да је приход по писмоносном транзиту у порасту, што значи да је у порасту и сам транзит.

Приходи по међународној пакетској служби кретали су се овако:

Године 1928/29 22,770.000 динара; год. 1929/30 22,809.000 дин.; год. 1930/31 24,510.000 дин.; то је уједино и кулминација, а онда приход стално пада. Године 1931/32 износи 19,000.000 дин.; год. 1932/33 9,900.000 дин.; год. 1933/34 9,321.000 динара; год. 1934/35 9,000.000 динара, а године 1935/36 настаје мали пораст, јер приход износи око 10,000.000 дин.

Ове цифре су одраз тога да је размена добара међу државама у сталном опадању, а да је то дошло до изражаја и у међународној пакетској радњи код нас; али и ту је најдубља тачка пребројена, јер ове године имамо већ преко 10,000.000 динара прихода.

Приходи по телеграфској међународној радњи су исто тако у опадању као и приходи по телеграфској унутрашњој радњи. Они су се кретали овако:

Од 18,000.000 динара у 1928/29 години, на динара 17,000.000 у два наредним годинама, затим су пали на 15,000.000 динара, па на 11,000.000 дин. и најзад у 1934/35 год. падају на 10,000.000 динара, и ту су се зауставили, тако да можемо рачунати у будуће са извесним порастом тих прихода.

Обрнута је слика прихода по међународној телефонској радњи. Ту имамо сталан пораст прихода. У години 1928/29 приход је 6,900.000 динара, па се онда стално пење, прво на 8,000.000 динара, па на 9,000.000 динара, па на 9,700.000 динара, затим на 10,000.000 динара, на 14,000.000 динара, у 1934/35 години на 16,000.000 динара, а ове године очекујемо даљи пораст.

Овај пораст прихода омогућен је изграђивањем нових међународних телефонских веза, и у колико се буде успело да се ове везе још повећају, у толико ће бити повећани и приходи од ове службе, јер су садање везе још увек недовољне да подмире све оне потребе и захтеве који се стављају на нашу телефонску службу.

Остали приходи, тј. приходи од продаје старих инвентарских предмета, од кирија за чиновничке станове у поштанским зградама, од превоза путника и други ситни приходи, кретали су се у раздобљу од 1928 до 1935 године закључно од 8,000.000 до 4,000.000 динара, а овај пад је проузрокован тиме што је држава обуставила аутобуски саобраћај у властитој режији, те је тиме настао и овај мањак прихода за онај износ који смо имали из те редовне вожње.

Укупни приходи у поштанској служби кретали су се према томе овако: у години 1929/30 494 милиона, у години 1931 постигнута је кулминација од 507 милиона, а онда приход пада на 486, затим на 431 у години 1933; то је уједно најдубља тачка. Онда долази пораст у прошлој години на 437 милиона, а ове године на 440 милиона. Чист приход који је Министарство пошта имало изгледао је према томе овако: 1928/29 год. 110 милиона, 1930 год. 135 милиона, и то је кулминација, а онда даље пада чист приход на 106 милиона, па на 101 милион, а у 1933 години на 97 милиона, и онда опет расте у 1934 на 111 милиона, те у 1935 на 119 милиона. У овој години, господо, предвиђа се приход од 150 милиона, то је за 30 милиона више него у прошлој години. Можда ће ми нетко приметити да је ово сувише оптимистичко, кад је од 1934 на 1935 повећан чисти приход само за 8 милиона, па чим се онда може оправдати овај пораст прихода и идућој години за 30 милиона.

Господо, овај је оптимизам реалан и основан, јер господо, Краљевска влада г. др. Стојадиновића је у кратком року од седам месеци набавила једноканалне и троканалне високо фреквентне уређаје на свим главним правцима те тако остварила следеће нове телефонске линије: Три нове линије Београд—Загреб, једну нову линију Београд—Јубљана. Три нове линије Београд—Скопље—Солун. Три нове линије Београд—Сарајево. Једну нову линију Сарајево—Бања Лука—Загреб и једну нову линију Сарајево—Дубровник те једну нову линију Загреб—Сушак и једну нову линију Сплит—Загреб. У припреми су још три нове линије Београд—Загреб.

Све ове линије, господо сенатори, у колико делимично већ нису пуштене у саобраћај, — имаду да буду пуштене у саобраћај у року од три месеца односно у року од четири месеца, према томе како је тим уговором предвиђено, јер нису све нове линије биле набављене у исто време. Сада, господо, да бацим један општи поглед на поштанско-телеграфску и телефонску службу.

Преузимајући ресор Министарства пошта, телеграфа и телефона моје главно настојање у току ове године у погледу пошта било је да се поштанска

служба одржи на потребној висини и у овој тежњи чинио сам, чиним и чинићу, све могуће напоре да остварим оно што је могуће остварити у границама буџетских средстава. Нарочито сам пажњу обратио на уређење што бољих поштанских веза, како би се поштанске пошиљке што мање задржавале на путу и што пре биле уручене адресатима, а исто тако настојим да осигурам и побољшам доставну службу. Како је у многим крајевима наше Краљевине број поштанских установа недовољан и најближе поште су по неколико десетина километара удаљене једна од друге, услед чега је достава поштанских пошиљака у ширем доставном подручју веома отежана, спора и несигурна, отворио сам у току последњих месеци око 15 уговорних пошта, колико су ми буџетска средства омогућавала, а у току је проучавање могућности за отварањем још извесног броја нових пошта. У предлогу овога буџета осигурана су средства за отварање 10—12 нових пошта у најпотребнијим крајевима и местима наше земље.

Број амбулантних и бродских пошта ревидира се сваке године и утврђује према стварним потребама водећи при том рачуна да се уведу најповољније везе.

И на снабдевање пошта најпотребнијим предметима и обрасцима, без чега се поштанска служба не може правилно да одвија, обратио сам потребну пажњу, настојећи да и у овом погледу све установе буду комплетно опремљене свим оним, што је за успех службе неопходно потребно.

И у следећој буџетској години 1936/37 моје ће настојање бити да, делајући у истом правцу, поштанску службу подигнем на што већу висину, као и да, у границама буџетских средстава, повећам садашњи број пошта у најпотребнијим крајевима и местима; а нарочиту пажњу посветићу што бољем уређењу доставне службе у ширем доставном подручју, које питање сада проучавам.

Господо сенатори, питању поштанских зграда мора се посветити највећа пажња. Ми плаћамо на име кирија приватницима годишње 7 милиона динара. Има, господо, случајева, на пример Сплит, где смо плаћали годишње за дирекцију и главну пошту 1,200.000 динара годишње, што значи да бисмо сваке године могли да назидамо једну нову зграду. Има ту мало и искоришћавања државе од стране приватника, јер су они свесни колико то кошта државу кад се једна дирекција пошта, телеграфа и телефона пресели из једне зграде у другу. Они знају да је тешко отказати такав уговор, баш због тих великих трошкова преноса тих разних уређаја и користе се с тиме и врло нерадо иду са киријама на ниже. То је једно актуелно питање, јер приватне зграде, у којима се поште налазе, не одговарају ни хигијенским условима, тако да је персонал изврнут свакојаким напастима од болести, — а не одговарају ни технички са гледишта поштанске службе. Требало би нам да подигнемо око 500 што већих што мањих објеката за поштанске зграде, али се тај план не може извести у једном кратком раздобљу. Ту треба већи низ година; треба пре свега установити све те потребе, треба их класифицирати и сврстати по њиховој важности и хитности, и треба изградити план, по коме се има приступити њиховом остварењу. За извршење једног таквог плана потребна су велика средства, која данас Министарству пошта и телеграфа не стоје на расположењу.

Међу најпотребније радове те врсте долази изградња главне поште и главног телеграфа у Београду.

ду, која се већ налази у изради, затим изградња главне поште и главног телеграфа у Сплиту, зграда за дирекцију и главну пошту у Скопљу, зграда за станичну пошту у Загребу, онда зграда за репрезентативну пошту у Дубровнику и још неке друге. Господо, ви сви знате који сте били у Дубровнику, како је тешко наћи ту пошту и како је она онде завучена у неку стару кућу да је то управо наша срамота, јер на врата Дубровника сваке године улази 20 до 30.000 странаца који то виде, па нам тако стање поштанске зграде у Дубровнику никако не служи на част. Затим долазе по важности поште у Марибору, Херцег Новом, Мостару и неким другим местима.

Како у овом буџету нема предвиђених средстава за све ове поште, које су веома потребне ја сам се побринуо да добијем од Поштанске штедионице један кредит од 20 милиона динара, с којим кредитом ми је осигурана изградња свих ових објеката. Пошто је то једно задужење, за које је потребно и законско овлашћење, то је у Финансијски закон унета одредба, којом се Министар пошта овлашћује да склопи зајам са Поштанском штедионицом. Према томе зависи само још од вас да та овлашћења примите и израда ових објеката је осигурана. Што се тиче, господо, телеграфске службе у току ове године није вршено никакво знатније проширење на телеграфској мрежи и на телеграфским уређајима, с обзиром на то, да је телеграфски саобраћај не само код нас, у нашој држави, него широм целог света у сталном опадању. Њега потискује телефон. Телефон је постао једно опште средство и малог трговца и малог занатлије, једно опште средство, може се рећи, целог варошког становништва. Главна пажња у погледу телеграфа у току прошле године обраћена је на одржавање постојећих мрежа и уређаја. И у следећој буџетској години рад на телеграфској служби ограничава се у главном на уредно одржавање постојећих линија и телеграфских мрежа, као и на уредно снабдевање потребним материјалом и на модернизовање постојећих уређаја, односно на увођење савршенијих техничких проналазака уколико нам то буду новчана средства допустила.

Ове године у телеграфској служби имамо једну веома важну и нову ствар, а то је успостављање директне телеграфске везе између Југославије и пријатељске нам Француске. У вези са полагањем тог прекоморског кабла од Француске обале па Тунис а од Туниса до у Котор, које ће бити завршено концем септембра ове године, успоставља се и једна директна ваздушна линија која ће ићи од Котора преко Црне Горе до Београда. Ми ћемо кад ти радови буду готови имати директну телеграфску линију која ће нам омогућити директни телеграфски саобраћај са Француском без транзита кроз друге стране државе на које смо до сада бити редовно упућени. **(Пајо Обрадовић:** А са колико је трошка наша држава учествовала у полагању кабла?) Наша држава, господо, није ту партиципирала ни са каквим издатком што се тиче полагања кабла и подизања зграда у Которском заливу. Наша држава има само да сноси трошак успостављања ваздушне линије од Котора до Београда, а све остало сноси поштанска управа Француске.

Што се тиче радио-телеграфске службе т.ј. безжичне телеграфије, ми имамо две радио-телеграфске станице: једну државну станицу у Загребу која врши безжични телеграфски саобраћај са Тираном, Берлином и Варшавом, и другу радио-телеграфску

станицу у Раковици (код Београда) која се налази у експлоатацији једног француског друштва, а која врши радио-телеграфску службу са свима осталим деловима света. То приватно друштво — Генерална компанија за телеграфију без жица — имаде уговор склопљен 1924 г. на 30 година, али Министарство пошта, са тим друштвом је у једном дугогодишњем спору од 1924 године па до данас. Ми смо досада имали око 4 арбитраже. Чим сам дошао на положај Министра пошта и телеграфа био сам одмах позван да наставим арбитражу, али могу да вас утешим да сам ту арбитражу успешно и у споразуму са Генералном компанијом прекинуо те ступио у директне преговоре са друштвом да бих створио стање које ће омогућити друштву да нормално искоришћује ту станицу и да побољша и унапреди службу у станици, а да ипак интерес наше државе буде потпуно заштићен.

Сад, господо, што се тиче радиофоније, т.ј. наших радио-емисионих станица у Београду, Загребу и Љубљани, пошто је то веома важно и крупно питање, ја ћу се мало дуже да задржим на томе питању. Услед наглог развитка и усавршавања технике последњих година, узела је радиофонија данас такве размере, да је постала неопходно средство и инструменат за ширење културе и просвећење народа, за привредне циљеве, за националну пропаганду, забаве, и уопште за распрострањавање свих вести од општег значаја и интереса. Због овог великог значаја радиофоније, све државе посвећују њезином развоју и унапређењу нарочиту пажњу и настоје, да изградњом радио-емисионих станица великих снага и предузимањем других мера омогуће радиофонији што бржи развој у циљу да се што боље и морално и материјално искористе данашње тековине радио-технике.

Организација радио службе у разним земљама проведена је на разне начине, и ја ћу о томе говорити, кад будем у своје време пред Финансијским одбором овога високог дома, поднео један реферат и предлог за коначно решење овога питања.

Радиофонија у нашој Краљевини далеко заостаје од радиофоније свих других земаља. Док се у суседним и осталим земљама Европе, нагло повећава број радио-емисионих станица и подижу станице великих антенских снага, код нас је у погледу станица, још увек исто стање, како је било у самом почетку њихове изградње, то јест ми стојимо у 1936 години исто онако као што смо стајали у 1928 години. И по броју и по укупној снази наших станица, ми се налазимо, господо, на задњем месту у Европи. При таквом стању, разуме се није се могла ни радиофонија код нас развијати оптималном и у оном обиму, како се развила у другим земљама, па се не може са садашњим станицама извући ни она велика корист, коју нам пружа радиотехника.

Ми, господо имадемо у нашој држави три радио-емисионе станице: једну станицу у Београду, једну у Загребу и једну станицу у Љубљани. (Један глас: Не ваља ни једна!) Не ваља ни једна, то је тачно. Југославија има право на веће и боље станице. Ова станица у Београду, то је станица друштва Радио А.Д., коју је то друштво подигло на основу уговора од 4 фебруара 1928 године са трајањем концесије од 15 година. Онда имадемо Радио емисиону станицу у Загребу исто тако подигнуту на основу уговора од 4 фебруара 1928 године са трајањем концесије 15 година. Београдска станица имаде два и по кило-

вата фирме Маркони, а загребачка станица имаде 0,7 киловата фирме Телефункен.

Осим тога, имадемо трећу станицу, а то је љубљанска. Она је својина наше државе, а добили смо је на рачун репарација. Израђена је од фирме Телефункен, има 5 киловата и по уговору истог датума — 4 фебруара 1928 дата је у експлоатацију „Просветној звези“. Ви сте могли читати ових дана један нападај на Министарство пошта да је оно љубљанску станицу предало клерикалном друштву „Просветној звези“. Ствар стоји овако: „Просветна звезда“ добила је у експлоатацију ту станицу на 15 година, као и Београдско друштво и Загребачко друштво на основу уговора од 4 фебруара 1928 године. 6 јануара 1929 године, када су распуштена многа друштва, основана на верској или племенској основи, била је распуштена и „Просветна звезда“ па је радиостаница у Љубљани предата на управу комесарима. Ти су се комесари мењали, како је која влада долазила на управу доводила је и новог комесара. Пре кратког времена када су нека друштва, која су раније била распуштена, успостављена, успостављена је и „Просветна звезда“. И ја нисам могао и нисам ни смео другачије поступити него да тој „Просветној звези“, која има уговор са државом на 15 година, да њој ту станицу вратим натраг. Ја сам при томе учинио све оно што сам као Министар био дужан учинити, да осигурам државне интересе. А то је, господо, да сам, пре него што сам потписао решење да „Просветној звези“ враћам станицу, тражио једну обавезну изјаву од „Просветне звезде“ да се одриче сваког права да од државе тражи накнаду какове било штете за оне три године, што је љубљанска станица била одузета из њене експлоатације. Ради тога држим да је сваки приговор упућен у томе погледу на моју адресу без икакве основа.

Од 1928 године, господо сенатори, ми се стално налазимо у прирасту радиопретилатника. Београдска станица, кад је почела да ради, имала је 19.000 претилатника, а данас има већ 48.000. Загребачка станица почела је са 7.000 претилатника, а данас има преко 20.000. Љубљанска станица почела је са 6.000, а данас има преко 12.000 претилатника. Укупан број претилатника на почетку прве године рада био је 32.000, а данас смо већ пребацили 80.000 радиопретилатника.

То је, господо, мало, то је врло мало. Довољно је да вам кажем на пр. да у Немачкој имате 14% становништва радиопретилатника — значи од 100 становника 14 су радиопретилатници, а код нас од 1.000 становника само су четворица радиопретилатници. У свима другим државама стање је у томе погледу далеко боље: у Француској има 3½% радиопретилатника од укупног броја становништва, у Мађарској 5%, у Аустрији 8%, у Швајцарској 8%, у Чехословачкој 4%, у Румунији 0,6%. По бановинама Дравска и Дунавска бановина стоје најбоље, 0,9%, затим Савска бановина 0,45%, Дринска 0,14%. Зетска 0,08%, Вардарска 0,07% и град Београд 4%.

Подизањем ових нових станица које мислимо, ако Бог да, у току ове и 1937 године остварити, ја се надам да ћемо број претилатника повећати на 150 до 200.000.

Из предњег излагања види се да укупна антена снага све три наше станице износи свега 8,2 киловата. Таласне дужине, одређене нашим станицама, не могу се сматрати повољним. Узрок томе лежи у слабијим снагама наших станица те ради тога на међународним конференцијама, када је вршена по-

дела таласних дужина, нисмо могли за нас обезбедити повољне таласне дужине.

Господо сенатори, ове године од 18 фебруара до 3 марта одржана је у Женеви конференција Union internationale radio-difusion у Женеви на којој су све земље биле заступљене па је била заступљена и наша држава. На тој конференцији врши се и ревизија поделе таласних дужина по тзв. Лудернском плану. Заступници југословенских станица тужили су се на сметње станица у Паризу која има 120 киловата и Сотенсу која има 100 киловата. Делегати осталих станица, кад су чули наше притужбе, они су се иронично насмејали и казали нам: Па ви и немате станица, те ваше станице нигде се и не чују у Европи! И доиста, оне се не чују ни у нашој држави у удаљенијим крајевима.

Али ако се ми не побринемо и ако брзо не приступимо подизању нових станица, прети погибао да оно што је за нас резервисано, неће бити више остављено за нас, него ће се дати другима, који су вреднији од нас и који су могли подићи станице таласне дужине какове одговарају њиховој држави.

Суседне државе као Мађарска, Италија и Аустрија користе надмоћност својих станица и преко њих врше пропаганду, уперену често и противу наше земље. Станица у Пешти била је у почетку јачине свега 2 КВ., касније појачана на 20 КВ., а пре две године израђена је нова станица јачине 120 КВ антене енергије.

Италија има у Риму две станице по 150 КВ., две станице по 20 КВ., две по 10 КВ., у Барију станицу од 20 КВ., у Напуљу једну од 1,5 КВ. Ове су станице јаким снага, тако распоробених да им је наша земља најпогоднији правац њиховог деловања. Ове се станице слушају са одличним резултатом дуж целог нашег Приморја, а исто тако и дубоко у нашој земљи. Радиофонске станице у Целовцу у Грацу чују се на детектору у Љубљани. Станица пак у Пешти врло се добро чује у северном делу Дунавске бановине, где је терен врло повољан за распрострањавање емисија, а добро се чује и у северном делу Савске и Дравске бановине.

Бугарска израђује једну нову велику радиофонску станицу у Софији од 100 КВ. антене снаге. Недавно је био код мене претставник фирме који израђује станицу у Софији и на моје питање „кад мислите станицу у Софији пустити у промет“, он је рекао „концем ове године“. Тада кад и то буде, могу вам рећи, господо, да Југославија у погледу радиофоније неће бити никакво национално радиофонско подручје, оно ће се делити на 4 сфере и то северну пештанску, северозападну аустријску, јужну талијанску и источну бугарску.

На нама је, господо, да нас догађаји не претекну, да се не чује у Скопљу на радију са истока једна нова реч или нова песма, која се досада није чула; и пре него што ми подигнемо наше нове станице у Београду и т. д.

Има доста разлога, зашто нисмо могли нашу радиофонију довољно удапредити и искористити. Први је разлог што немамо довољно јаким станица тако да се наше станице са јефтиним апаратима не могу чути него само са скупим апаратима, услед чега многи крајеви наше земље нису у могућности да слушају емисије наших станица са мањим и јефтиним апаратима; други је разлог што немамо довољно електричне струје, трећи скупе цене апарата, четврти веома слаба пропаганда за ширење радиофоније и исто, ометање чистог пријема радио-емисије

услед разних електричних инсталација, за чије блокирање још немамо законских прописа.

Ја сам ово питање привео прилично крају и надам се да ћу моћи у најкраће време са вашом приволом тј. према овлашћењу које је садржано у Финансијском закону, склопити уговоре за подизање једне станице од 100 КВ. у Београду, 10 КВ у Скопљу, 20 до 25 КВ у Загребу, 2.5 КВ у Сплиту, 20 до 25 КВ у Љубљани, 10 КВ у Марибору и 2.5 КВ у Сарајеву. Ја сам те пројекте израдио и надам се да ћете дати за њих одобрење.

Главни принципи тих предлога јесу, да се уговори склопе на 16 година, да држава има право откупа након 9 година, да се друштво у Београду обавезе да подигне један велелепни радио дом од 4.000.000 динара, друштво у Загребу један радио-дом од 2 и по милиона у Загребу, а исто тако ће се поступити и у Љубљани. Главно је питање онај проценат, којим држава треба да учествује у приходу од радио претплате. Ту сам водио дуге разговоре са друштвима и нисам могао доћи с њима до једне заједничке основице, јер су друштва показивала стање тако, да ћемо имати врло мали број претплатника, па сам напоследку тако направио да прихватим њихову скалу, тиме да држава учествује са 75% у колико та скала буде прекорачена, што је врло вероватно.

Да сам ту погодио праву меру најбољи је доказ то да смо по тој скали предвидели да ће Загреб концем 1937 год. имати 20.000 претплатника, а Загреб већ данас има 20.000 претплатника, — тек четири месеца после стилизације тога уговора. То значи да код свих радио-претплатника што је преко 20 хиљада, друштво учествује са 25%, а држава са 75%. Ако дође до остварења тога уговора, онда имамо да примимо у року од петнаест година 170 милиона динара, а да у све то држава не инвестира ни један динар. Ако бисте питали за моје лично мишљење, ја бих можда био за то да држава прави државне радио-станице, и да се реши приватних радио-друштава. Али пошто смо ми присиљени да своју телефонску мрежу реорганизујемо уз кредит од 180 милиона динара, па пошто смо присиљени да се и на другој страни за зграде ангажујемо са кредитом од 20 милиона динара, Министарство пошта не сме и не може без опасности да загази још у један нов кредит за радиофонске станице од даљих 60 до 70 милиона. Да сам, господо, овде погодио прави пут који води јединственом уређењу радиофоније, доказ нам је то да је Радио А. Д. — Загреб, који је до сада имао станицу марке Телефункен, одабрао за будуће станицу фирме Маркони. За Министарство поште излази одатле једна предност што ћемо, господо, добити једно јединствено техничко вођство за целу земљу; имаћемо један технички надзор и једне резервне делове за целу земљу, а то ће повући и јединство програма за собом. Већ је, сад, господо, у току преговора постала идеја да се оба друштва, Београд и Загреб а касније и Љубљана, удруже, фузионишу и да имамо, господо, не питање посебних радиофонија Београд, Загреб и Љубљана, него да имамо и питање једне јединствене југословенске радиофоније и то решено не на основу декрета одозго од Министарства, него одозго на основи закључка друштава у Београду, Загребу и Љубљани. Ја мислим да је то најсрећније решење кад та сама друштва закључе да раде по једном програму, под једном техничком контролом. То је, господо, и најбоља гаранција за успешно деловање тих станица. Како

сам рекао, ја ћу о овој ствари реферисати касније, опширно у Финансијском одбору а сад имам да вам кажем неколико речи о телефонској служби.

У погледу телефонске службе морам на првом месту да нагласим, да је постојећа телефонска мрежа недовољна да задовољи све данашње привредне, административне и друге потребе. Везе за обављање међуградских разговора у највише случајева добијају се споро, чека се често сатима на њих, а многи пријављени разговори остану и не обављени. Колики је то губитак с једне стране за привреду, а с друге стране и за државну касу, није потребно да нарочито наглашавам. За добро функционисање ове службе потребно је имати поред исправних уређаја у првом реду и тако разгранату телефонску мрежу, која ће моћи да прими цео саобраћај и да омогући без застоја обављање сваког пријављеног разговора.

Средства предвиђена буџетом служе у главном за нормално одржавање постојећих централа, апарата, машина, уређаја и телефонске мреже, а само у врло ограниченом обиму и за изградњу нових краћих телефонских мрежа и уређаја. Због тога се не може у највише случајева излазити у сусрет многобројним оправданим захтевима привредних кругова, за изградњу и проширење нових телефонских веза.

Сличне тешкоће постоје и са телефонском мрежом у већим градовима. Пораст телефонских претплатника у већим градовима захтева и стално повећање и проширење градске мреже у свима правцима града. По правилу, телефонска градска мрежа, треба да буде изграђивања у таквом обиму, који ће одмах омогућити добијања телефона свакоме, ко га затражи. Та потреба са садашњим буџетским средствима не може бити подмирена. И у Београду, и у Загребу и у Љубљани и другим већим местима, постоји знатан број пријављених лица, који телефон не могу добити, јер је телефонска мрежа у том крају потпуно попуњена. Потребан је знатан издатак за набавку и полагање градских каблова и изградњу ваздушних мреже. Та средства буџетом предвиђена, нису ни из далека довољна да ову потребу подмире. Ја чиним и чинићу све напоре, да из расположивих средстава побољшам и прилике код градских мрежа, али ће мој успех бити само толики, колико ми средства буду омогућила. Ту не помаже никаква довитљивост, никаква уметност, ако се нема средстава, не може се са мрежом напред.

Од важнијих радова из области телефона, сматрам за потребно, да вам истакнем једну врло важну радњу, која је учињена ове године, а то је реконструкција целокупне телефонске градске мреже у Сарајеву и инсталација нове телефонске месне аутоматске централе са 2.000 бројева и међуградске централе у Сарајеву, чиме се скида са дневног реда једно врло крупно питање из ове области, које је годинама задавало велике бриге. Ово је питање било отворено у Министарству пошта 10 година. У вези са овим радовима и Бања Илица биће једним аутоматским телефонским уређајем везана за сарајевску централу, јер је Илица, као што знате, последњих година постала састајалиште свију конгреса и научних и уметничких, па је потребно било да се та бања поред Сарајева, оваквом једном аутоматском централом везе са Сарајевом.

Други важнији рад из ове области јесте инсталација аутоматске телефонске централе у Земуну. Као што је познато београдски и земуни телефонски претплатници доводе се сада у везу посредовањем телефонских службеника. Добијање ових веза

је сада доста отежано нешто због манипулације а нарочито због недовољног броја телефонских линија између ове две централе. Саобраћај између Београда и Земун тако је развијен да се још раније појавила потреба да се у Земуну инсталише телефонски уређај, који ће аутоматским путем омогућити међусобно општење претплатника оба места. По овом питању донето је решење 1934 г. пре него сам преузео поверени ми ресор, али је потребно да отстраним још извесне техничке недостатке и доведем у склад извесна питања финансијске природе пре него буде дефинитивно уговор потписан. Ови се радови имају да изврше преко Европског друштва, коме је поверена градња железничке пруге Велес—Прилеп.

Поред наведених важнијих радова из ове области извршава се инсталација и аутоматске телефонске бледске групе, која по својој конструкцији претставља код нас једну новину а и први почетак за групно аутоматизирање више суседних места која су у тесном међусобном телефонском саобраћају. Против рђавих телефонских веза на Бледу и околним туристичким местима (Лесце, Радовљица, Јесенице и Бохињска Бистрица) од дужег времена постоје стални приговори. С обзиром на посебни значај Бледа и наведених суседних места, а пошто сам претходно осигурао потребан кредит за све радове, приступио сам инсталацији аутоматских телефонских уређаја у овим местима, који чине једну јединствену групу и омогућују аутоматским путем телефонски саобраћај између претплатника свих места региструјући при том за сваког претплатника број обављених телефонских разговора са местима, за која се плаћа међуградска телефонска такса. Целокупна ова инсталација биће предана јавном саобраћају почетком месеца маја т. г. Истовремено сам решио и питање поштанске зграде на Бледу, пошто су инсталације на Бледу већ обима и због тога нису могле бити смештене у приватној згради. Тиме је решено једно крушно питање Бледа.

Што се тиче међународних телефонских веза морам да напоменем да је ово један посебан проблем коме треба посветити нарочиту пажњу. Из података о кретању прихода у појединим буџетским периодима, које сам вам мало пре изложио, види се да су приходи по свима службама са насталом привредном депресијом били у осетном опадању. Једино приходи по међународној телефонској радњи показивали су осетан стални пораст без обзира на привредну депресију. Када се узме у обзир и то да један велики број пријављених говора остане не остварен, као и то да наши и инострани корисници, знајући за тешкоће у добијању веза, и не покушавају да траже међусобне везе сем у изванредно хитним случајевима, јасно је да би ти приходи били још знатно већи, када би имали још већи број телефонских веза за иностранство, чак и сада, када свуда владају врло тешке привредне прилике. Ово тврђење поткрепљујем и захтевом од више држава да им се на правцу Београд—Загреб—Марибор—Аустријска граница што пре ставе на расположење што више телефонских линија ради омогућивања добре телефонске везе са Југославијом и преко Југославије са Истоком. Господо, ако ми ово брзо не извршимо прети опасност да ће цели међународни транзит, на основу лошег искуства којег иностранство има са нама и који може услед тога да нас заобиђе, покушати и тражити други пут да нас заиста заобиђе и то преко Румуније и Мађарске па да иде даље преко тих земаља и да тражи нову везу са Европом.

Ако узмете у обзир, да се телефони у Румунској налазе у приватним рукама и да је Управа тих телефона еластичнија од Државне управе, онда можете мислити, колика нам опасност прети, да нам се цео транзит, који за нас значи велики приход, одузме, и упути новим путем преко Румуније и Мађарске.

Колики је губитак за нашу привреду а и са фискалног гледишта за нашу државу, што немамо довољан број међународних телефонских линија, мислим да није потребно да нарочито истичем. И са становишта унутрашњег телефонског саобраћаја правац Београд—Загреб је најважнији правац за директне линије, јер тим правцем иде делимично или у целости телефонски саобраћај целе Савске и Дравске бановине ка свима осталим бановинама и обратно. Тај исти правац, продужен преко Марибора до аустријске границе чини и основицу за телефонске везе са иностранством. С тога њега на првом месту треба и оспособити да може примити сав телефонски саобраћај како за унутрашњост земље тако и за иностранство.

И ту, господо, морам да вас упозорим на једну чињеницу, која може за нас да буде не само штетна, него готово фатална. У ранијим годинама кад смо имали оркан, онда је на линији Београд—Загреб падало 30—40 км. линије, и у Министарству пошта хватили су се за главу, јер је тада 30 км. било страшно много, али сада то падање линија расте једном геометријском прогресијом. Преклањске је године пало 100 км., лањске године 200 км., а ове године 500 км. и до године, не дао Бог већег оркана, ми не претерујемо ако рачунамо са 1.000 км.

Дакле и то нас упућује да једанпут кидамо са свим стањем, јер оно постоји још само код нас. Сва је друга Европа, све државе без изнимке прешле су на каблове, који су неовисни од оваквог временског утицаја.

Садања телефонска пруга Београд—Загреб толико је оптерећена да не може да прими више ни једну линију. Темељитом реконструкцијом ове трасе до аустријске границе, која би изнема на десетине милиона динара, могло би се повући још неколико телефонских линија, и тиме најпужнија потреба тренутно подмирити, али би се ускоре за тим поново стајало пред истим питањем. Такво решење не би било целисходно ни са техничког гледишта ни са саобраћајног гледишта, нити пак са економског гледишта. Правилно решење овога проблема за сва три поменута гледишта лежи у напуштању ваздушне телефонске мреже и полагању телефонског кабла са довољним бројем линија за унутрашњи, међународни и транзитни саобраћај. Употребом телефонског кабла са Пушиновим калемовима и појачавачима телефонски домет између најудаљенијих земаља потпуно је обезбеђен.

Ја могу да кажем, да први дан након олује, кад нисам могао добити везу са Загребом, ја сам добио везу преко Берлина, и разговор који сам водио са Загребом преко Берлина, јаснији и чистији је био, јер иде кроз кабел, него разговор који ми водимо по директној ваздушној линији Београд—Загреб.

Користећи се dobrим својствима каблова, све земље западне и централне Европе већ су реконструисале своје телефонске мреже и оспособиле их у сваком погледу и за унутрашњи и за међународни саобраћај. Изградњом телефонског кабла на овоме правцу велике количине жице и другог телефонског материјала, као и високофреквентни уређаји на ово-

ме правцу били би корисно употребљени у исте сврхе на другим правцима за проширење остале наше мреже.

Ја мислим, господо, да би све потребе на жици биле подмирене најмање за једну и чини две године са оном жицом, која би остала слободна после постављења кабла Београд—Загреб—аустријска граница.

Полагањем овога кабла било би дефинитивно решено једно крупно питање због кога пати наша нела привреда. Трошкови одржавања телефонског кабла су минимални, а безбедност телефонског саобраћаја је несравњено већа, а каквоћа преношења гласа каблом је далеко боља него код ваздушних линија, које су подложне разним атмосферским утицајима, утицајима страних електричних инсталација и међусобним утицајима.

Омогућавањем довољних, добрих и брзих телефонских веза са иностранством на основу наших статистичких података и статистичких података суседних северних земаља промет, на према томе и приходи, имају се у кратком року по постављању кабла удвостручити, тако да ће се из самих повећаних прихода моћи кроз неколико година да отплати сав инвестирани капитал у ове радове. Ово питање, коме посвећујем највећу пажњу, већ је проучено, и ја ћу покушати, ако будем добио повољне финансијске услове, да га решим путем отплата кроз дужи низ година, а средства за то црпио бих у главном из повећаних прихода у овој служби.

Техничка служба. Ову службу обавља техничко стручно особље, које је подељено на 27 т. т. техничких секција и 8 т. т. радионица, а непосредни надзор над њиховим радом врше стручни одсеци дирекција, односно т. т. одељења Министарства. Настојим да у ову службу уведем што већи број техничара са факултетском спремом, да бих саму службу дигао на што већи степен, а с друге стране да упослим и што већи број дипломираних инжењера.

Инспекциона и контролна служба код пошта врши се преко нарочитих инспекционих органа. Редовни и ванредни прегледи кас обављају се по правилу једанпут годишње. Противу утврђених манифестативних грешака или рада противно прописима примењују се ефикасне одговарајуће мере, а противу утврђених касених мањака или послуге повцем примењују се најоштрије мере. Број случајева промајера и њихова висина сразмерно повчаном промету од више десетина, који износи преко 30 милијарди које прођу кроз руке поштанско-телеграфско-телефонског особља, релативно је мали, (око 140.000 дин. непокривено) што је најбољи доказ да је морал код поштанско-телеграфско-телефонског особља на висини и да особље врши савесно и предано своју службу. Моје настојање биће да контролну и инспекциону службу, које спадају у врло важне гране службе, још више усавршим.

Тарифе. Последња ревизија тарифе за поштанске поштомке, упутнице и телеграме извршена је у 1931 г. Ревизија такса за поштанске пакете извршена је такође у 1931 г. Те су таксе нешто смањене, а за пакете преко 5 кг. тежине уведене су таксе по зонама и тежини. У току 1936/37 г. ове ће таксе бити задржане. Може бити речи само о коректурама појединих ставова у ограниченом обиму. У 1934 г. извршене су извесне коректуре у ставовима за чековне уплате код пошта у износима преко 2000 дин. У телефонској тарифи извршене су битне измене,

које су ступиле на снагу 1 јула 1935 г. Многобројне оправдане жалбе привредних кругова, да су извесни ставови телефонских тарифа високи и неподношљиви, услед чега је број телефонских корисника почео да опада, био је повод да се све телефонске таксе подвргну свестраној ревизији. Извршеном ревизијом учињена су знатна смањења и погодности, што је у привредним круговима веома повољно одјекнуло. За телефоне, чији су претплатници сеоске општине, учињене су такође крајње погодности у циљу омогућавања да се што већи број сеоских општина веже за централу у седишту среза. Овим смањењима растерећена је привреда око 8.000.000 динара, а за толико су смањени и приходи Министарства.

На 1 априла ступа једна реформа на снагу, т. ј. да може сваки претплатник да води међународни телефонски разговор а да није потребно да има положени депозит. Радићу и даље и већ су у припреми и други правилници којима ће се омогућити јефтиније и брже инсталирање телефона нарочито по мањим местима по провинцији и место да се такса за инсталацију плаћа по 1000 динара она свакако неће износити више од 200—300 динара у близини централе. Та је ствар још у стадијуму студирања, али ја мислим да ћу ту таксу моћи свести на 200 до 300 динара, и на тај начин омогућити да се провинција што боље веже са центрима.

Што се тиче стручних течајева ради што бољег стручног оспособљења особља, предвиђени су ти течајеви како за службенике са факултетском спремом и матуrom, тако и за службенике са 4 разреда средње школе; али, услед мањкања буџетских средстава, ти течајеви се држе само за прву групу службеника, али ја ћу настојати да их проширим и на службенике оне друге групе, т. ј. за оне са 4 разреда средње школе.

Целокупна поштанска, телеграфска и телефонска служба заснива се на Закону о пошти, телеграфу и телефону, на међународним конвенцијама, споразумима, уговорима и правилницима. Прошле године је донет нов Правилник о телефонској служби. Ради се интензивно на доношењу новог Правилника о рачунској служби, а спреман је и нацрт радио закона, који ће бити поднет Народном претставништву на одобрење чим дође до остварења ових великих станица, т. ј. до уговора којима се гарантује подизање тих великих станица.

На крају ћу, господо сенатори, да се обазрем на неке замјерке које су мени учињене у овом високом Дому, а то је, прво, једна замјерка коју ми је учинио сенатор г. Пуцел, рекавши да се „бацају уговорни поштари на улицу“. Ја морам да се оградим против овакве критике. Ја сам одрастао у кући једног сиромашног учитеља, који је имао велики број деце, и по одгоју своме који сам донео од куће, ја имам прилично развијено осећање социјалне одговорности, а нисам никако, ни по своме карактеру, ни по своме одгоју, способан да некога бацам на улицу. Да видите да је тај приговор против мене неоснован, ја ћу да вам кажем како је дошло до тог приговора.

Кад сам дошао у Министарство пошта, телеграфа и телефона, затекао сам 7.000 молби којима се тражи намештење у државној служби, а данас је тај број молби порастао на 8.500. Да бих колико толико омогућио сиромашном и беспосленом свету да дође до намештења у државној служби, послао сам

12 oktobra 1935 godine овакав распис свима Дирекцијама у целој држави:

„Према Правилнику о државним уговорним поштама, дужан је сваки уговорни поштар да лично ради у пошти, т. ј. да буде у пошти стално запослен, сем у случајевима које Правилник предвиђа.

Како пак по сазнању Министарства постоји извештај број случајева да уговорни поштар не обавља лично послове у пошти, већ их стално препушта своме помоћнику или отправнику, а он сам врши друге послове изван поште, који претстављају његово главно занимање, што је у опрци са Правилником, то се свима оваквим уговорним поштарима има уговор да откаже и да се поставе лица која ће ову службу и вршити. Ово се у толико пре има извршити и из социјалних обзира, јер постоји знатан број у службу добро упућених поштанско-телеграфских отправника, који су данас лишени сваке могућности налажења зараде за живот, а већи број година су или без плате или уз врло незнатну награду провели у служби код уговорних поштара.

Стога ће Дирекција све овакве случајеве детаљно испитати и Министарству пријавити, достављајући за сваког уговорног поштара потребне податке у предњем смислу.“

И ја сам, господо, из Дравске дирекције добио извесне податке. У Дравској дирекцији, господо, имамо 239 уговорних пошта, а ја сам добио податке да би петнаесторици њих требало отказати, јер да у смислу овог наређења не могу даље остати у служби. Ја сам ипак био опрезан па сам и ових петнаест преконтролирао, па сам тај број редуцирао на тринаест. А да видите да сам при том био објективан, ја ћу да вам прочитам само оно што има у извештају о тим лицима која сам отпустио. Ту се каже: Енгелман Виктор, уговорни поштар поште Шмартно в Тухињо. Према добивеном извештају добро ситуиран поседник, трговац и гостионичар. Његова супруга је пензионисана поштански чиновник. Деца опскрбљена. Службу у пошти врши само делимично лично. Поседује две куће у том месту, две у Љубљани, а једну кућу и виноград у Семињу. Сматра се за најбогатијег човека у Тухињској Долини. Има ли ту, господо, неправде када се таквом човеку откаже служба? (Један глас: Нема!) Може ли се рећи да је тај човек бачен „на улицу!“

Други случај. Везер Геза, уговорни поштар поште у Мартјаници. Именован је председник општине Мартјаници. Службу не врши лично већ његова супруга. Најбоље ситуиран поседник свога краја. Има 60 рали земље, доста крушне стоке и држи гостионицу. Па је ли тај, господо, за државног чиновника, је ли то у интересу поште да се пошта обавља у гостионици.

Трећи случај. Марковић Франц, уговорни поштар поште Свети Антон в Словенских Горицах. Добро ситуиран трговац и поседник. Нежењен. Има две куће, четири рала земље оранице, пет рали шуме и четири рала травника. Служба му није потребна.

Па зар сам, господо, друкчије могао поступити него да овим људима откажем службу да бих омогућио другим бедним људима да дођу до хлеба. Ја стога мислим да ни овај приговор који ми је упутио г. Пуцел није основан. Има још један приговор који ми је упутио Министар г. Крамер. Он је сматрао за потребно да спомене овде да сам безразложно преместио директора Љубљанске дирекције др. Тавзеса.

Господо, ја у своме Министарству за ових седам месеци писам од подворника па до помоћника по-

макао ни једног човека са његовог места. Једини случај где сам преместио једног вишег чиновника, то је био случај љубљанског директора. А да сам ту, господо, поступио исправно, кад сам њега из Љубљане преместио у Загреб, видећете из следећег реферата.

Пре г. Тавзеса био је директор љубљанске дирекције пошта и телеграфа Грегорчић Алојз. Он је 6 октобра 1932 године у интересу службе пензионисан. Пензионисан је директор Грегорчић који је био на том положају од 5-XI-1925 год. т. ј. пуних седам година. Као службеник и старешина г. Грегорчић био је доличан и примеран у сваком погледу, тако да је цео период његовог службовања као директора сматран као период рада и напретка целокупне службе. Са службеног гледишта његово пензионисање није имало оправдања, јер се г. Грегорчић као изврстан старешина могао још искористити у служби. Пензионисање његово је искључиво политичке природе. У њему Министар г. Крамер није могао наћи сигуран ослонац и подршку за вођење персоналне политике у Дравској бановини у духу својих смерница. Да је то тако потврђује факат да место пензионисаног директора г. Грегорчића заузима г. др. Тавзес, лични пријатељ и експонент политике г. др. Крамера, који ни по својим способностима а ни по групи коју је тада имао не би могао ни требао овај важан положај заузети. Мимомлазећи већи број наших виших чиновника Дирекције Љубљана, старијих по рангу и способнијих од г. др. Тавзеса, одређен је г. др. Тавзес да врши дужност директора, што је код највећег броја особља Дравске бановине наишло на опште негодовање и револт против таквог поступка.

Пошто Чиновнички закон није омогућио г. др. Тавзесу да буде постављен за директора, то је на инсистирање г. др. Крамера и његових политичких једномисленика из Дравске бановине, донето у Финансијском закону за 1934/35 годину у § 41 тач. 10 овлашћење Министру сасбраћаја, под које је спадао ресор пошта и телеграфа: „да може изменити Уредбу о организацији поштанско-телеграфске службе у толико, да може поставити за директоре дирекција пошта и телеграфа и оне садашње вршиоце дужности директора, који се на дан ступања на снагу овог закона налазе најмање годину дана на том положају.“

Овом одредбом Финансијског закона погажен је Чиновнички закон у циљу да се једном једином службенику омогући напредовање, које по Чин. закону није могао постићи ма да за то није постојао никакав интерес службе. Али до примене ове одредбе ипак није дошло, захваљујући другим околностима, које су ускоро по доношењу овог закона наступиле. Ништа није било природније него да се ова неправда и штетност по саму службу отклони и да се на чело поштанске службе у Дравској бановини доведе лице, које ће у сваком погледу одговарати за овај положај, што је и учињено. Др. Тавзес је разрешен дужности директора и упућен на своју редовну инспекторску дужност. Али како је др. Тавзес, за време док је вршио дужност директора, уносио у службу под утицајем лица која су га подржавала, много личног, и тиме створио једну атмосферу, при којој функцију инспекционог органа, на коју сам га био најпре одредио, није могао вршити, нашао сам да и у интересу стишавања односа у самој дирекцији и у интересу службе др. Тавзес не може остати и даље у

Љубљани, па сам га преместио у дирекцију у Загреб, у једну сасвим другу средину.

Противу рада и понашања др. Тавзеса, док је обављао дужност директора, постоји више пријава, чија је садржина опште позната код највећег броја службеника, па и из тих разлога није опортуну да г. Тавзес остане са службом у Љубљани. Истрага по пријављеним поступцима противу др. Тавзеса је у току.

Из свега напред изложеног јасно се види да се при премештају др. Тавзеса нисам руководио никаквим политичким моментима, већ ме је руководио само искључиво интерес службе. Но да сам се руководио политичким моментима, ни онда не би било неправедно, јер ко је политички дошао, тај политички и одлази. Нити ту има какве неправде. (Узвизи: Тако је!) Ја сам с тиме завршио и молим Вас да буџет примите овакав какав је.

Potpretsednik dr. Uroš Krulj: Pošto nema više prijavljenih govornika, prelazimo na glasanje. Molim gospodina izvestioca da izvoli redom čitati partije Razdela XIa — Ministarstva pošta, telegrafa i telefona.

Izvestilac Jovan Aleksić pročita partiju 656u.

Potpretsednik dr. Uroš Krulj: Prima li Senat pročitano partiju? (Prima). Objavljujem da je partija 656u primljena.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устajeњем о свакој појединој партији у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет rashoda Razdela XIa — Ministarstva pošta, telegrafa i telefona, i то од партије 656f до закључно партије 656 §23).

Prema tome je i razdeo Ministarstva pošta, telegrafa i telefona primljen u pojedinostima.

Prelazimo na Razdeo XII — Ministarstvo poljoprivrede. (Dr. Oto Frangeš: Prilično je kasno. Ima već pola dva!)

E, da se ne drže govori od dva sata, bilo bi sve ranije završeno. (**Ministar pošta, telegrafa i telefona dr. Branko Kaluderčić:** Izvinite, gospodine pretsedniče, ja sam kao ministar govorio o svom resoru stručno i odgovarao na prigovore i nisam govorio politički...).

Nisam ja, Gospodine Ministre, na Vas ni mislio, nego sam odgovorio gospodinu Frangešu. (**Ministar pošta, telegrafa i telefona dr. Branko Kaluderčić:** Kad se govori politički, onda se ne čine prigovori, a kad se govori stručno, onda se prigovaral!)

Pošto g. Ministar poljoprivrede nije prisutan, to prelazimo na Ministarstvo šuma i rudnika. Molim Gospodina Ministra da izvoli uzeti reč.

Ministar šuma i rudnika Đura Janković: Pošto je već dockan, a ja vidim da vas ima svega oko 12, to vas molim da mi dopustite da dam ekspozice kada bude kompletan Senat, jer ja ne želim da govorim o resoru, koji je najvažniji i interesuje sve krajeve naše Otadžbine, pred praznim Senatom.

Potpretsednik dr. Uroš Krulj: Dajem pauzu od 10 minuta. Gospoda senatori su po sobama.

POSLE PAUZE.

Potpretsednik dr. Uroš Krulj: Gospodo senatori, nastavljamo sednicu.

Ima reč g. Ministar šuma i rudnika.

Ministar šuma i rudnika Đura Janković: Gospodine Pretsedavajući, ja ne mogu da govorim pred Senatom gde nema kvoruma.

Jovo Banjanin: Gospodine Pretsedniče, molim za reč!

Potpretsednik dr. Uroš Krulj: Ima reč g. Jovo Banjanin.

Jovo Banjanin: Gospodo, ni za kakav govor ne treba kvoruma. Kvorum treba za rešavanje, a ni za kakav govor. Niko nije dužan da sluša G. Ministra. Naročito neću da slušam opstrukciju gospode ministara!

Ministar šuma i rudnika Đura Janković: Molim Vas, gospodine senatore, neću da govorim pred 12 ljudi! (Glasovi: Onda nemate reč!) Kad Vi imate prava da govorite dva i po sata o političkim pitanjima, imam prava da govorim i ja o stručnim stvarima. Senat treba da bude upoznat sa mojim resorom! (**Jovo Banjanin:** Nismo mi Vaši daci!) Nisam ni ja Vaš! Ja sam član Kraljevske vlade! U ostalom, moj resor nije na dnevnom redu, nego resor Ministra poljoprivrede. Zovite Ministra poljoprivrede! (Graja... **Milan Popović:** To je otvoreno izazivanje!) Moj resor nije na dnevnom redu!

Potpretsednik dr. Uroš Krulj: Jeste! Na dnevnom je redu ceo budžet.

Ministar šuma i rudnika Đura Janković: Kad me budete obavestili, da je na dnevnom redu moj resor, onda ću doći.... (Graja i glasovi: To je izazivanje! Da se to konstatuje! — **Jovo Banjanin:** Molim Vas, g. Pretsedniče, da konstatujete da gospoda ministri provociraju i opstruiraju!)

Potpretsednik dr. Uroš Krulj: Gospodine ministre, Vi uzimate odgovornost na sebe, da ste prekinuli senatsku sednicu. (Graja...) Molim Vas, gospodo, umirite se! Nemojte razgovarati! (**Ministar šuma i rudnika Đura Janković:** Nema kvoruma!) Gospodine Ministre, samo Pretsednik Senata ima pravo da konstatuje kvorum, koliko ima prisutnih senatora, i niko drugi! Ja konstatujem, kao pretsedavajući, da kvoruma ima, i pozivam g. Ministra da uzme reč o svome resoru. (Pljeskanje).

(**Jovo Banjanin** obraćajući se Ministru šuma i rudnika: Nismo mi ovde vaši daci!)

Ministar šuma i rudnika Đura Janković: Ni ja vaš! Takvog profesora nikad ne bih želeo! Šta vi mislite: da terorishete članove Kraljevske vlade! (**Milutin Dragović:** To vi radite!... Glasovi: Čujmo G. Ministra!)

Potpretsednik dr. Uroš Krulj: Molim Vas, gospodo, mir! Ima reč g. Ministar šuma i rudnika.

Ministar šuma i rudnika Đura Janković: Gospodo senatori, pre nego što pređem na detaljno izlaganje budžeta Ministarstva šuma i rudnika smatram potrebnim da naročito istaknem jednu činjenicu. I na ovoj se budžetu oseća sadašnje privredno stanje koje dovodi do štednje u расходима читаве државне администрације. Стога мислим да бих смео назвати и овај буџет као и буџет прошлогодишњи буџетом кризе, на коме се јасно разабиру све буџетске потешкоће садашњег времена. Могу да разумем, господо, прилике и потребе које су довеле до оваквог буџета, јер је читава политика Краљевске владе упућена правцем велике штедне, али ипак као ресорни министар не могу да пређем реко чинjenice да овај и овакав буџет не одговара приликама и потребама шумске и рударске привреде. То подвлачим, господо сенатори, због тога да овакав начин буџетирања

не би постао редовита пракса, и пошто је ово један привредни ресор то се ти издатци не смеју посматрати истим очима као код остале државне администрације. У шумарској и рударској струци потребно је уношење капитала, одржавање старих и подизање нових инвестиција, јер без њих нема ни прихода. Потребно је учинити расходе да би се дрво или угљен или руда могли продати. Нема ли довољних расхода, не могу се ни предвиђени приходи реализовати. Стога нерационална редукција расхода доводи до смањења прихода. Правилно схватање економске политике у овоме ресору било би повећање расхода за инвестиције и производњу, да би се на тај начин повећали приходи не само апсолутно, него да би се реализовао и што већи вишак прихода над расходима. Све то, разуме се, по извесном плану и програму и у границама трајног и рационалног искоришћавања шумских и рудних добара којима држава рукује.

Држимо ли, господо сенатори, у виду да су се читав низ година из државних шума и рудника само извличили знатни приходи, а да се с друге стране сразмерно мало инвестирало за поправку њиховог стања и усавршавање средстава производње, дошло се до тога да је знатан део тих државних добара остао без најпотребнијих саобраћајних средстава, објеката и инвестиција, па би се морало једном приступити поправци затеченог стања. Ја ипак увиђам да садањи моменат привредне депресије није повољан за извођење тих радова, али с друге стране морам да нагласим да треба што пре приступити вођењу нове економске политике у државним шумама и рудницима.

Имајући, међутим, пред очима тежњу да се расходи што више сниже, сведени су расходи целогa ресора на 266,065.538.— динара или за читавих 24,201.706.— динара мање од досадашњег буџета, који се такође има сматрати једним буџетом кризе и који ни из далека не одговара правилно схваћеним приликама и потребама државног шумарства и рударства.

Намера ми је, господо сенатори, да вас у кратким потезима упознам са општим приказом шумарства и шумарских прилика у нашој држави.

Повољан географски положај наше државе, различити климатски услови, који у њој владају и геолошки састав земљишта као природни услови за распрострањење шума пружају могућност, да се у нашој држави развија интензивно и рационално шумско газдинство.

О значају и важности шума уопште није потребно говорити, јер нам је добро познато, да нам оне дају поред користи општег значаја, које су користи идеалне вредности, као што су утицај шума на ветрове, на водене талоге, на температуру, климу и учвршћивање земљишта, утицај хигијенски и естетски, исто тако нам оне поред тих идеалних користи пружају и велике материјалне користи које се добивају уновчењем шумских продуката.

Важност шумарства као једне врло значајне гране опште привредне делатности наше земље такође није потребно нарочито наглашавати. Нарочито није то потребно наглашавати данас, у времену опште привредне кризе, јер нико не сме заборавити, да су наше шуме све до најскоријег времена а и данас, не само покривале своје расходе, него и одбацивале знатан део прихода, а извоз шумских продуката повољно је утицао на наш трговински би-

ланс, јер је наша земља у погледу дрвне индустрије и трговине позната као извозничка земља.

Према најновијим статистичким подацима целокупна површина шумског земљишта у нашој држави износи 10.491.986 хектара или 42,2% укупне површине земље. Од тога је фактично под шумом 7.720.015 хектара или 31%, а остало је непошумљено и непродуктивно тло. Овде нису узете у рачун огромне површине крша и голети, јер се за њих саставља посебна статистика.

На једног становника долази просечно 0,554 хектара фактично под шумом, а то је проценат, који по шумарској науци задовољава и који означава, да је та земља у погледу шумарства извозничка земља.

Од целе напред наведене површине под шумом отпада на високе шуме 4.175.458 хектара, на средње шуме 612.028 хектара, на ниске шуме 1.935.854 хектара и најзад на шикаре читавих 1.016.675 хектара.

Господо, овај цифарски број најбоље вам показује у каквом се стању налазе наше шуме и да поред овога великог процента пошумљивости као што сам мало пре рекао, ми ипак немамо целу ту површину под шумом, јер шикара није шума. Нарочито се мора подвући, да, поред голети и кршева, шикаре заузимају површину од округло једног милиона хектара. То су највећим делом упропашћене или девастиране шуме, које су на путу да постану голетима и кршевима, ако се благовремено не предузму потребне мере за санацију. Толика површина шикара је озбиљан проблем шумског газдовања и то тим теже што изгледа да се површина шикара увећава.

Из ових података, који нам јасно показују структуру шумске површине, следи да наше богатство са шумама ипак није толико колико се то у широј јавности сматра. Површине, које отпадају на средње и ниске шуме, а тих има преко 2 и по милиона хектара, већином показују малену дрвену масу по једном хектару, тако да заправо за господарење у великим потезима долазе у обзир једино високе шуме са површином од нешто преко 4 милиона хектара.

У погледу врсте дрвећа, лишћари су претежно заступљени у нашим шумама и то највише мешовити (2.339.210 ха), мешавине лишћара и ђетинара такође су заступљене (1.220.382 ха), чистих ђетинара има 808.319 хектара и то највише у Босни. Словенији, западној Хрватској, западној Србији и Црној Гори. По квалитету најбоља је смрча из Словеније, а због својих снажних димензија познат је бели и црни бор из Босне, Србије и Црне Горе.

Буква је наше најважније дрво, како по маси тако и по многострукој употреби (1.898.045 ха чистих букових састојина). По квалитету дрвета најодличније место заузима храст, на који отпада 1.416.156 ха чистих састојина. Нарочито су светскога гласа били некад пространи Славонски храстици, чија се маса течајем времена знатно уманила. Поседујемо још једино остатке тих некада огромних храстових шума, још увек знатне вредности и готово ненадмашиве квалитете у светској трговини. С тих разлога треба с том још преосталом храстовом газдовати што конзервативније, т. ј. штетети је што више.

Највећи део наших шума (5.377.253 ха) налази се на своме природном станишту, на апсолутно шумском тлу, т. ј. на таквом тлу које је трајно неупотребљиво за коју другу и рентабилнију врсту културе. На релативно шумско тло, т. ј. оно које би се

пре могло употребити и у пољопривредне сврхе, отпада 2.342.276 хектара шуме.

Разликују се у главном две основне категорије шумског власништва: државне (3.213.563 хектара) и недржавне (3.894.488 хектара). Без мало половина свих шума државно су власништво, док је друга половина у рукама приватника и комуналних заједница.

Из овога следује, да је економисање са државним шумама од најширег општег интереса, а из чињенице да друга половина свих шума спада у категорију недржавних шума, произлази колико је држава заинтересована на рационалном господарству и са њима.

Значај државних шума огледа се још и у томе, што држава, као један велики шумски поседник настуна с огромним резервама дрвета на правилном поделом својих годишњих прихода, етата — у велико може да упливине на цели привредни развој земље.

Важност шумске привреде не сме се оцењивати једино по висини буџета расхода шумарског дела Министарства шума и рудника. Шумска привреда је од много веће важности за општу привреду наше државе, него би се то могло закључити из цифара буџета расхода. При оцени важности шумске привреде не треба испустити из вида да готово 42% од целокупне површине наше државе отпада на шуме и шумска земљишта. То значи да је више него сваки трећи хектар земљишта — шума или шумско земљиште. Држимо ли у виду и сељачки карактер наше државе, то разабиремо од колике је важности шума за правилно функционисање привредног живота наше државе, и како је важно да шумарска политика у својим најширим основама буде правилно упућена. То захтева не само интерес државе као највеће поседнице шума, већ и интерес осталих шумопоседника, као и оних, који су својим положајем упућени на шуму и шумску привреду. Због тога ћу при мојим излагањима о буџету разматрати државну шумску привреду од шумарско политичких смерница, које треба да важе за све шуме, без разлике.

2. Организација службе. Шумарска служба у нашој држави организована је по систему одвајања, т. ј. управа државних шума одвојена је од политичког шумарства — шумарске полиције и надзора. По § 126 Закона о шумама, Управа државних шума врши се преко Дирекција шума, односно шумских управа, а по § 127 истог Закона Шумарска полиција и надзор.

Преко општинских управних власти за вршење политичког шумарства поред посебног Шумарског отсека код Банских управа, постављају се код средњих начелстава и средњи шумарски референти у смислу чл. 48 и 49 Закона о унутрашњој управи.

Организација шумарства на овој основи није још у потпуности у свима покрајинама спроведена.

Ја, господе, употребљавам старе називе наших покрајина, због тога што дирекције шума не обухватају политичку поделу земље по бановинама, те молим да ми се не би замерило што то често истичем (**Др. Драго Марушић:** Само краће!).

Ја мислим, да су то врло интересантне ствари (**Др. Драго Марушић:** Знамо их!). Сви сенатори не знају. Ја мислим, да ће г. сенатора Тому Јалжабетића ово веома интересовати и видим да га интересује, а видим да и остали г. г. сенаторе интересује. Ја мислим да је потребно да не будем тако кратак, као што жели г. Марушић. Сада ако ви желите да

ја не говорим уопште, ја ћу да примим вашу сугестију. Ја немам ништа против тога. Молим да се разумемо. Ја мислим само господо, да су то тако интересантне ствари, јер у Сенату се говорило више о политичким него о привредним питањима, а пошто је ово један еминентно привредни ресор, који запошља стотине и стотине хиљада радника, то мислим да нас морају интересовати привредна и социјална питања. (**Др. Динко Тринајстић:** То можете дати тискати!).

Ја нећу ништа да дадем тискати што пред Сенатом казао нисам. Ја нећу да вршим никакве фалсификате.

У том погледу, господе, Босна односно босански део Дринске бановине и Врбаска бановина стоје најгоре. Све док нису донети напред поменути закони овде је владао један нарочити систем организације као остатак старо инструкције из 1890 г., т. ј. шумама бивше Босне и Херцеговине управљала је Дирекција шума у Сарајеву преко шумских управа односно њихових шефова као и средњих шумарских референата, постављених код средњих начелстава, који су били у исто време и управитељи државних шума и шумарско политички органи. Образовањем банских управа поред Дирекција шума у Сарајеву и Бања Луци, створени су и шумарски отсеци код банских управа са шумарско политичком функцијом, т. ј. одвајање шумарске полиције и надзора од управе државних шума изведено је само код инстанција другог степена. Међутим шумарска служба на терену код инстанција првог степена остала је по старом т. ј. код њих није извршено потребно одвајање већ су и даље шумарски службеници под називом средњи шумарски референти управљали државним шумама.

Шумарска служба, како она код управе државних шума, тако и шумско-надзорна служба општих управних власти, није довољно организована због несталице особља. Та се несталица мање осећа код управе државних шума с разлога, што је та служба старија, боље уређена и што је држава одувек показивала више интересовања за управљање својим шумама, него за надзор или полицију. Поред тога шумарска надзорна служба млађег је датума. Њени основи положени су заправо законом о банској и унутрашњој управи, па због тога није се доспело ту службу уредити онако, како би то одговарало. Стално тражење појединих надлежности, да им се повећа број особља, јасно документује, да је садашњи број особља премален, и да је са толиким бројем особља немогућ неки интензивнији, стручни и експедитивнији рад.

Недостатак довољног броја особља осећа се у разним облицима, а нарочито у спорости администрације, коју сва надлежности оправдавају недовољним бројем особља.

Рачунским особљем такође неису довољно снабдеване све дирекције, већ се осећа потреба за повећањем тога особља барем за 1—2 лица попречно код сваке дирекције. При преузимању ресора преузео сам све мере да се тај недостатак уклони и рад учини што експедитивнијим.

Помоћно-техничким особљем, особљем међу које убрајам и потшумаре, оскудевају дирекције: Сарајево, Бања Лука где се ови т. ј. потшумари код јачих шумских управа где се врше експлоатације у већем обиму, даду особито добро употребити за разне теренске радове. Дирекције шума: Чачак, Алексинац и Скопље оскудевају са помоћно-техничким особ-

љем, који се употребљавају као руковаоци прихода. Шумске управе на подручју ове три дирекције немају обично осим шефа стручњака, другог стручног особља, а јер шефови обично врше и дужност средњих шумарских референата и јер су им површине шума знатно веће него у дирекцијама Апатинској, Винковачкој, Загребачкој, Сушачкој и Љубљанској, то се такви руковаоци прихода показују као неопходно потребни у напред поменутих дирекцијама док у потоњима нити таквих има нити су потребни.

Љугарско-чуварског особља такође немају све дирекције у довољној мери, а велика је оскудица на том особљу у дирекцијама Сарајевској, Бањалучкој и Скопљанској. У дирекцији Сарајевској су 73 реона без чувара, у Бањалучкој 50, а у Скопљанској 50.

Од банских управа може се рећи само за Дравску и Савску да је код њих прилично добро организована шумарско-политичка служба и да те две банске управе имају довољно стручног шумарског особља и код Банске управе и код општинских управних власти I степена. Код свих других банских управа нема довољан број стручног особља нити у самој банској управи а нити има довољно средњих шумарских референата.

Најнеповољније је стање у погледу организације шумарске службе код Дринске и Врбаске бановине, а и најлошије је стање у погледу броја стручног особља.

Садашње стање чиновника је следеће: стручњака шумарских са факултетском спремом 401, са средњошколском спремом 113, чиновничких приправника 98, са непотпуном средњом школом 161. Укупно: 773 чиновника.

Садашње стање осталог особља је: званичника 769, служитеља 1150, контрактуалних чиновника и дневничара 220, свега: 2139.

Да би се правилно решило питање организације шумарске службе у бившој Босни и Херцеговини т. ј. извршило потпуно одвајање управе државних шума од шумарске полиције и надзора, неопходно је потребно оснивање нових шумарских управа и постављење средњих шумарских референата. На овај начин, не само што ће се поступити у смислу законских прописа, већ ће самим тим бити решено и питање постављења односно постављења нових дипломираних шумарских инжењера.

Ради бољег разумевања изнетог наводи се само то, да Дринска бановина са својих укупно 1.254.156 хектара шумске површине нема данас ниједног средњег шумарског референта за вршење политичког шумарства т. ј. за вршење шумарске полиције и надзора.

Сем тога било би неопходно потребно извршити потпуно реорганизацију већине дирекција шума односно шумских управа, у погледу њихове просторности и у многим случајевима од једне шумске управе створити две, ако не и више. Наводим само неколико примера: У Србији, Јужној Србији и Босни имамо много шумских управа, које су по својој просторности далеко веће од извесних дирекција шума. Тако на пример шумска управа у Битољу има под својом управом 51.015 хектара шумске површине, шумска управа у Тетову 61.891 хектара, а шумска управа у Фочи има 175.761 хектара. На тако великим површинама не може ни бити ни говора о правом шумском газдинству. Са друге стране, Дирекција шума у Апатину са својих 8 шумских управа има под својом управом 47.362 хектара шумске по-

вршине, а Дирекција шума у Љубљани, са пет шумских управа, управља са 25.556 хектара шумске површине. Узев уопште, територијална просторност једне дирекције шума, односно шумске управе, према принципу шумарске науке, зависи од интензивности шумског газдинства које се води у тим шумама, и ма да ти принципи дозвољавају велике шумске управе тамо где се води екстензивно газдинство т. ј. газдинство које се на крају своди само на чување дотичне шуме и локално подмиривање у дрвету, ипак се и ту морају поставити извесне границе преко којих се не може прелазити.

Имајући у виду данашњу финансијску ситуацију, овом се послу засада не може приступити, јер би изазвао велике материјалне издатке, али он се не сме много ни одлагати, јер његов крајњи резултат јесте умањење прихода из наших шума.

Ограничавање државних шума. У нашој држави има још доста нерешених правних односа и све дотле, док се они не реше, није могуће право и интензивно газдовање са шумама, у којима ти односи нису решени.

Питање ограничавања шума у Србији и Јужној Србији најзад се приводи крају и у току ове године треба у главном да буде завршено. Ипак се на овом послу има још доста радити, не колико на самом ограничавању, колико на решавању још нерешених спорова као и на ублажавању државе на ограничене комплексе. Ма да је ограничено око 300 комплекса држава има само 84 тапије. Сада се на овом послу ради веома интензивно, и жеља ми је, госпо-до сенатори, да се тај посао у најкраћем времену заврши, јер траје пуних 40 година.

Питање ограничавања које је веома компликовано, повлачи се већ дуго низ година, јер дубоко засеца у виталне интересе сељачког народа, коме ће се много пружити решењем овог питања, што је врло важно у садашњим моментима тешке привредне кризе. Несређени односи у погледу својине шума и шумских земљишта, нарочито у Србији и Јужној Србији стајали су и стоје још и данас на путу правилном и рационалном искоришћавању, због чега држава не може имати од њих оне користи, које има од шума код којих су ти односи расправљени. Уређењу ових шума не сме се такође приступити. Док се не знају границе својине, не може да се створи никакав уређај, нити елаборат.

У Босни и Херцеговини проведено је разграничавање између државних и приватних шума, али је остало нерешено питање излучивања општинских шума, те су и државне и приватне шуме оптерећене сервитутом наше и дрварења, а то су мере и балталици. Сервитуте, стварно право неког лица у шуми другог лица, треба сматрати као приватно-правне окове шумског газдинства. У том погледу прилике су нарочито замршене у овим крајевима, те § 184 новог Закона о шумама предвиђа један специјалан закон о уређењу државних шума оптерећених службеностима у Босни и Херцеговини.

Пошто сматрам да је доношење овог Закона потребно, то му поклањам нарочиту пажњу, и настаћу да се што пре донесе и приведе у дело, јер ће бити користан и народу онога краја и тамошњим државним шумама. Ја се надам, госпо-до сенатори, да ћете ускоро имати прилике да тај Закон имате пред вама.

Нерешених правних односа има још у Хрватској и Славонији и то зато, што још није проведена сегрегација Личне имовне општине. Бивши крајишки градови: Сен, Карлобаг, Беловар, Ивањић—

Град, Костајница, Земун и Брод имају такође сервитутних права у државним шумама, за чије су подмирење издвојени извесни делови државних шума. С обзиром на то да су ови градови још раније тражили сегрегацију својих права, то сам начелно за то да им се према принципу праведности изврши откуп њиховог сервитутног права на тај начин, што ће им се уступити у сопственост извесни одговарајући делови државне шуме, и тако се држава реши управо једног терета. Напомињем, да се откуп ових сервитута, односно сегрегација, може провести само на основи законског овлашћења.

Сврха уређивања шума састоји се у томе, да се тачно установи површина шума, дрвна маса која се у шуми налази, затим она дрвна маса, која се стално може из шуме искористићавати сваке године.

Ова сврха постизава се тако, да се шума премери по правилима геодезије, и то не само вањске међе, него да се проведе и унутарње поделење према врсти дрва, старости и бонитету.

Након тога раде се таксациони послови, т. ј. премери се количина дрвета која се налази у шуми, шума се опише, установи она дрвна маса, која се може сваке године сећи. На темељу тога и израђене основе о потребним инвестицијама израчуна се вредност прихода које могу шуме давати и уједно се одреде смернице будућег господарења.

Резултати уређивања шума и прописи за будуће господарење чине уређајни елаборати, који се зову привредни планови.

Из овога се види да је темељ сваком господарењу уређење шума. Без познавања инвентара шума и без познавања које и какве приходе може шума да одбацује, није могуће замислити рационално господарење. Слаби успех шумског господарства у највећој је чести последица неуређених шума или што су слабо и површно уређене. Нису ретки случајеви, да се пригодом експлоатације већих шумских објеката показало, да је дрвна маса осетљиво мања или већа, него што се предвиђало. Последица је била та, да је уговорач који је преузео на експлоатацију такву шуму, имао неразумно велику добит, или у случају, ако је било мање масе, него се предвидело, да је уговорач трпио тежак губитак. И у једном и у другом случају штету сноси шумопоседник — држава. У првом случају штета је у томе, што је за такав објекат установљена преиска такса. У другом случају штета је још већа, јер тиме трпи углед државе; предузимачи и шумски трговци немају поуздања у процене, морају да улазе у посао са великим ризиком, што све утиче врло неповољно на продајну цену шуме (шумску таксу).

Нови шумски објекти који до сада леже бескорисно и неексплоатисани, могли би се отворити експлоатацији, кад би било познато колика им је вредност, колику дрвну масу могу да дају и колике су инвестиције за то потребне.

Једино уређењем шума можемо се осигурати да ће приход из шуме бити трајан и мање више сваке године једнак и да ће се шуме сачувати у добром стању. Ово је од велике национално економске важности, колико за опште државне приходе нарочито узевши у обзир да је дрво извозни артикул велике вредности, тако и из социјално економских, да се и за будућност осигура стално и трајно упослење пучанства у шумарској индустрији. Шуме немају само изразито економски значај. У задржавању и временској расподели отицаја воде оне су велики и једини регулатор у економији воде, и без њих били

би изложени наглим и јаким поплавама, а с друге стране сушама. Познат је утицај шума на климу и на лепоту краја, што је врло важно обзиром на туризам који се код нас налази у лепом напредовању.

Колико се у другим земљама полаже важност на уређење шума, навешћемо само један пример. У Шведској појавила се сумња да се шуме превише искористићују, да се сече више него што шуме прирашћују. Иако су у Шведској готово све шуме уређене, да би се испитала та сумња, Краљевим Указом била је одређена посебна комисија да то испита. Комисија је вршила то испитивање по целој земљи, и за то утрошила до 21 милион динара (Један глас: Које године?) Прошле године 1935. Вођа комисије по довршеном послу поднео је лично реферат Краљу.

Тиме, господо, хоћу да вам кажем, да се у тим земљама не штеди кад треба осигурати принцип по трајности газдовања у државним шумама.

Поред горе наведеног, о важности уређења шума, потребно је шумске границе тачно снимити и мапирати, а спољне међе осигурати солидним међашњим белегама. И ако је ово знатан трошак, потребно је да се стане на крај многим и честим узурпацијама, које су у нашем народу уобичајене, и које су извор дугогодишњих и скупих спорова.

Закон о државном рачуноводству од 15-VII-1934. уређивања државних шума. Закон о шумама у § 49 тражи да се искористићавање државних шума има вршити строго по привредним плановима. Осим тога § 61 Упутстава за уређивање државних шума прописује, да се у року од 5 до 20 година, рачунајући од 1 јануара 1932 године имаду за све државне шуме изградити одговарајући уређајни елаборати.

Закон о државном рачуноводству од 15-VII-1934 у § 240 прописује да се стање и вредност јавних добара и све остале државне имовине имаду пописати и показати у рачунским књигама најдаље у року од 4 године од дана ступања Закона на снагу, т. ј. најдаље до 31 марта 1940 год. (Један глас из деснице: Чему навођење толиких параграфа?). Ја сам, господине, дужан то да чиним, јер тражим од Сената одобрење кредита на рачун државних шума. Ја сам зато дужан да образложим законом једним и другим, да докажем зашто то тражим. Ја не бих желело да не документирам сваки мој захтев.

Стање и вредност државних шума могу се установити и показати тек на основу израђених уређајних елабората — привредних планова.

Закон о катастру у чл. 10 прописује да је држава дужна о свом трошку омеђашити своја имања видним и трајним белегама. И овој одредби може се удовољити тек по довршеном уређењу шума.

А сада, господо, да видимо како изгледа стање уређивања државних шума. Садашње стање државних шума с обзиром на њихово уређење јесте следеће:

Од укупне површине државних шума од 3,043.400 хектара уређено је до сада 1,327.347 хектара, а неуређено је 1,716.053 хектара, дакле неуређено је око 60% државних шума.

Од уређених шума највећи део отпада на старе предатне елаборате, који су застарели. Осим тога ови елаборати нису увек потпуни, нити су међе свих шума обележене и осигуране. Већине ових елабората могу послужити тек за нужду, у помањкању белега. За осталих 1,716.053 ха неуређених шума треба у року од 5 година, а на основу § 240 Закона о државном рачуноводству пописати стање и вредност, што значи саставити уређајне елаборате.

Уређајни елаборати могу бити: потпуни и привредни планови, привремени привредни планови и инвентаризација. Какву врсту уређајног елабората треба саставити зависи о интензивности господарења и вредности шума. Напомиње се да само потпуни привредни план решава сва питања у једном шумском комплексу, док привремени привредни план не одређује тачну површину ни тачну масу а инвентаризација даје само приближну слику шуме, која се ослања на мање више субјективно оцењивање.

Узевши у обзир велику количину шума, која се има уредити, није за све шуме предвиђен потпуни привредни план, већ само за мањи део најважнијих објеката. По том плану биће потребно саставити: потпуни привредни план за површину од 360.053 ха привремени „ „ „ 906.000 ха инвентариз. „ „ „ 450.000 ха

Свега 1,716.053 ха

Трошак за теренски рад за 1 ха потпуног привредног плана износи 18 динара, за привремени привредни план 12 динара, а за инвентаризацију 5 дин. За ревизију постојећих привредних планова трошак по 1 ха износи 11 динара. Просечна годишња потреба, износи узевши у обзир да рад треба свршити у 5 година, 4,893.988 динара.

К томе долазе још и ови трошкови:

Набавка и одржавање инвентара мерећих справа и прибора, трошкови за шумарска испитивања и за састав локалних табела просечно годишње 150.000 динара.

Трошкови за трајне међне белете у крајевима, где се врши катастарски премер (чл. 10 Закона о катастру), просечно годишње 200.000 динара.

Укупна минимална годишња потреба за уређивање шума износи $4,893.988 + 150.000 + 200.000 = 5,243.988$ динара.

Оволику своту требало би сваке године осигурати државним буџетом. Овим предлогом предвиђа се у ове сврхе кредит од 1,880.000 динара, што значи повећања од 1,124.000 динара према садањем буџету.

Уређивање шума је стварна потреба, којој треба што пре удовољити да се унапреди шумско господарство и да се повећају државни приходи. Осим тога уређивањем шума удовољавамо напред цитираним законским одредбама, које на јасан начин одређују обављање извесних послова скопчаних са стеновитим издатцима. Држава, која тражи од сваког грађанина да законе извршује, мора сама у првом реду поштовати сваку законску одредбу.

Културне радње у државним шумама.

Културне радње у шумарству деле се на пошумљавање нових сечишта, старих непошумљених сечишта, паљевина и голети. Са пошумљењем везано је и узгајање садница у шумским расадницима. На терет ове партије треба младе културе неговати и штитити од разних непогода, нарочито штетних инсеката, пожара, поплаве и слично. У неким случајевима пошумљење може се спровести тек после проведене мелиорације терена. Потребу пошумљавања није потребно образлагати, она је сваком јасна. Нарочито се не смеју запуштати сечишта, која се одмах по проведеној сечи лако и са мало материјалних средстава могу пошумити. Што је сечиште дуже лежало огољено, то је теже и скупље пошумљавање. § 12 Закона о шумама прописује, да се сечишта морају пошумити у року од 3 године док се стара запуштена сечишта имаду сва пошумити до

1935 године. Остале голети имаду се пошумити у року од 50 година, т.ј. до године 1980 (§ 93 Закона о шумама). По § 143 истога Закона, кажњава се сваки онај, који не изврши пошумљавање у одређеном року, са глобом од 100—500 динара по хектару.

У државним шумама има годишње око 16 хектара сечишта.

Како се у државним шумама господари већином оплодном или преборном сечом, где се пошумљавање врши природним путем, то је потреба вештачког пошумљавања минимална, т.ј. око 3% целе површине за попуњавање неуспелог природног пошумљења и за пошумљење свих сечишта, где се, из било којих разлога мора сећи чистом сечом. Трошак пошумљавања овакових сечишта, износи просечно 1100 динара по једном хектару.

Господо, сад ћете видети разлику у ценама за пошумљавање редовних сечења, за пошумљавање голети и за пошумљавање крша.

Старих непошумљених сечишта, за које закон предвиђа да се имаду пошумити до 1940 године, има око 24.395 хектара, на једну годину отпало би $24.395:5 = 4.879$ хектара. Ова су сечишта неповољнија за пошумљавање, тако, да трошак пошумљавања по једном хектару износи просечно 1.500 дин.

Државних голети и кршева, који се у смислу закона имаду пошумити до године 1980, имаде око 32.000 хектара. На прву годину отпало би просечно $32.000 \text{ ха} : 45 = 711$ хектара. Ова су пошумљавања најскупља, тако да трошак износи 2.500 динара по једном хектару.

Укупан трошак за пошумљавање износио би према предњем 7,563.500 динара. Напомиње се, да је то минимална свота, јер су за пошумљавање узети најдужи по закону дозвољени рокови, и што нису предвиђена она пошумљавања, која имаду за циљ побољшање вредности шума, унашајући рентабилније врсте дрвета у шумама.

Овим предлогом пак одобрава се у ове сврхе свега 1,800.000 динара кредита. И овде сам повећао кредит са 1,060.000 динара према садашњем стању.

Господо сенатори, што се тиче искоришћавања државних шума, то искоришћавање врши се на следећи начин.

На све начине продаје посече се годишње у државним шумама око 5,000.000 м³. Овој количини има се додати још око два до два и по милиона метара кубних, које се изда бесплатно првоужитницима на име сервитута на територији бивше Босне и Херцеговине, затим као бесплатно по разним законским овлашћењима и најзад око 0,5 милиона м³, које се бесправним начином посече тако да се у државним шумама искоришћава годишње око 8,000.000 м³ разлог дрвета.

Обзиром на конкретно стање државних шума оптерећење државних шума сечама је толико да се не може ни помислити на јаче искоришћавање отворених и приступачних државних шума, јер би се тиме порушио принцип трајног газдовања, услед чега би наступило убрзо време, кад би те државне шуме постале пасивне.

Од горе наведених 5 милиона м³ дрвета ангажовано је дугорочним уговорима око 65%. Државне шуме налазе се највећим делом у комплексима који су удаљени од државних железница. Да би се дрво из тих комплекса добивало до најближих железничких станица, потребно је изграђивати шумске железнице, жицаре, точила и остала извозна средства. За амортизацију великог капитала инвестираног у

ове скупе инсталације потребна је велика дрвна маса, па је тако силом прилика дошло до обрадовања великих експлоатационих објеката.

Држава с друге стране није имала финансијских средстава да би могла приступити експлоатацији тих великих комплекса у властитој режији. Морала је да тај рад препусти приватној иницијативи и тако је дошло до дугорочних уговора склопљених између државе и појединих фирми.

Из тога, што су државне шуме са 65% ангажоване дугорочним уговорима, следи да је велика дрварска индустрија најјачи потрошач дрвета из државних шума и да је врло важан однос државе као великог шумопоседника према великој дрварској индустрији.

Стога је, кад је услед опште привредне депресије, која влада целим светом, настала криза и у дрварској индустрији, држава била принуђена да донесе низ мера у виду закона за олакшање кризе у дрварској индустрији. Као последња од тих мера донета је Уредба о оброчном плаћању куповине из уговора за продају дрвета из државних шума од 13 августа 1934 године и Уредба о допуни Закона о заштити домаће дрвне индустрије и најзад Уредба о санацији дрвне привреде од 28 фебруара 1936 године.

У погледу искоришћавања државних шума мислим, да могу констатовати, да ранија експлоатациона политика путем дугорочних шумских уговора није била од праве користи по државну шумску привреду а ни по цени. Дугорочним је уговорима било ангажовано око 54 милиона м³ дрвета из државних шума. Највећи део прихода шумарског дела ресора потиче од експлоатације по дугорочним уговорима. Уговорни услови показали су се много пута штетним по државне интересе, јер су велика предузећа налазила пута и начина да их мењају у своју корист. Напоследку сваку сечу у државним шумама треба сматрати и једном шумско-узгојном мером којој је сврха обнова и регенерација шуме. Велики експлоататори држе пред очима свој интерес. Интерес обнове и регенерације шуме њих се не тиче. Због тога треба настојати да сечу у својим шумама врши држава. Она ће увек водити више рачуна о приликама тла, о шуми и о пошумљавању, па би државни режиски рад требало што више уносити у наше државне шуме. Све то, разуме се, постепено, смисљено и плански, а пошто су претходно створени и сви услови како административни тако и персонални за успешно вођење тога рада. При томе нарочито морам да нагласим да држава ни у ком случају не мисли да конкурише приватној иницијативи и приватној радности, већ једино из виших интереса жели сечу и регенерацију шуме да задржи у својој руци, препуштајући посечени материјал приватној иницијативи да га даље индустријски преради. Ово наглашавам нарочито због тога што даљу индустријску прераду не сматрам редовним задатком државне администрације. Држава има да израђује полусировине које даље препушта приватној индустријској преради.

Продајом дрвета израђеног у сопственој режији подмирују се углавном потребе војске и осталих државних установа на огревном дрвету, потребе Министарства саобраћаја на железничким праговима као и потребе мањих трговаца и стругара, које немају довољно капитала за израду скупих транспортних средстава.

Режиско пословање уведено је досада код Дирекције шума Анатинг, Винковци, Загреб, Љубљана,

Сарајево, Скопље и Сушак. Ово се пословање стално проширује и имало би временом да замени експлоатацију по дугорочним уговорима. Осим фискалних разлога говоре за режиско пословање и шумско-господарствени и шумско узгојни разлози, те ће се његовом проширењу и унапређењу у будуће посветити још већа пажња и увести га свуда тамо, где постоје предуслови за такав успешан рад.

Режиска израда дрвета регулисана је нарочитим правилником о искоришћавању државних шума у сопственој режији, али за успешан рад тај правилник није довољан. Стога је израђен нацрт Закона о искоришћавању државних шума у сопственој Режији, који ће дати више маха иницијативи подређених дирекција шума и шумских управа.

Осим дрвета као главног шумског производа води се све више и више рачуна и о споредним шумским производима као паши, лековитом биљу, камену, особито грађевном, шљунку, песку итд.

Господо, и ако трговина и трговинска политика не спада у мој ресор, то ми допустите, да укратко с обзиром на један већи трговински артикл, као што је шума, и о том преговорим неколико речи.

Штетне последице опште привредне депресије, која влада целим светом, имале су нарочито тешког утицаја на дрвну привреду наше земље. А како Југославија по пространству својих шума долази на шестом месту у Европи, то је криза у дрварској индустрији оштро дејствовала и на општи привредни живот у земљи. Утицај светске привредне депресије, не само, да се огледао у падању цена дрвених производа на ниво, који угрожава рентабилност шумског господарства у смањењу притока државних прихода од продаје дрвета у државним шумама, него још и нарочито у смањењу волумена и вредности извоза производа шумарства, али које се стање у последње време поправља. Од 2,451,961 тона извоза производа шумарства у години 1928, опао је волумен тога извоза у години 1932 на само 847,240 тона, а његова вредност од 1,815,182,400 динара у години 1928 на износ 569,689,000 динара у години 1932 — равно једна трећина.

Од године 1933 стање се почиње помало поправљати. Извоз производа шумарства износио је 1933 г. 983,393 тона у вредности 725,990,000 динара, године 1934 1,094,400 тона у вредности од 843,882,000 дин. Какав ће бити резултат за 1935 годину, још немамо потпуно сређене статистичке податке, али свакако ће се осетити утицај санкција према Италији.

Процентуални однос извоза производа шумарства према целокупном извозу земље био је: у години 1928 54% од тонаже — 28% од вредности, у години 1929 47% од тонаже — 28% од вредности, у години 1930 41% од тонаже — 25% од вредности, у години 1931 39% од тонаже — 22% од вредности, у години 1932 35% од тонаже — 19% од вредности, у години 1933 34% од тонаже — 21% од вредности, у години 1934 31% од тонаже — 22% од вредности.

Видите, господо, како у нашем трговинском билансу важно место заузима наше дрво и колика је његова вредност у нашем општем народном, привредном животу!

Пратећи будним оком све ове појаве на домаћем и светском тржишту дрвета, требало је у ресору Министарства шума и рудника предузети мере за санацију и олакшање овога стања. С друге стране у сарадњи са осталим ресорима Министарство шума и рудника суделовало је у свим акцијама које су имале за циљ да створе лакшу ситуацију у дрвној

привреди наше земље. Но и поред тога суделовало је Министарство шума и рудника и у свима међународним акцијама за заштиту интереса дрварске привреде са својим нарочитим делегатима. Нарочиту важност полажем, господо, на привредну сарадњу земаља Мале антанте у погледу на дрвну привреду, пошто су све три земље Мале антанте шумом богате и своје сувишке дрвета експортују често на исте светске пијаце. Као компактна привредна целина моћи ће земље Мале антанте да одолевају аутаркиским мерама појединих увозних земаља, а међусобним споразумом моћи ће се потпуно елиминисати међусобна конкуренција у дрвету ових трију земаља. Поверено ми Министарство израдило је детаљан план о учешћу појединих земаља на поједином тржишту, па ће исти бити предметом расправе и доношења одлука на седницама економског савета. (Милутин Драговић: „Мали журнал“ ако вам треба да донесемо!).

Ја мислим да би „Мали Журнал“ могли читати само они који се привредним питањима наше земље уопште не интересују. А ко год се интересује привредним питањима, он неће тражити предатни „Мали Журнал“!

Од лоших последица дрварске кризе нису остала поштеђена ни предузећа, у којима држава учествује. С тих разлога ни финансијски ефекат рада тих предузећа није могао задовољити у мери како би се то могло очекивати.

Обавеза примене економских санкција, коју је наша држава са осталим државама примила у Женеви следејући доследно својим дужностима као чланица Друштва народа, повукла је са собом извесно поремећење у међународној измени добара привременим губитком једног важног европског тржишта, како је талијанско.

Ово поремећење погодило је економски све оне државе које су са Италијом имале трговинске везе — јаче или слабије, већ према томе у којој су мери били развијени ти трговачки односи и према томе каква је економска структура и јачина односне државе.

Разуме се, да ће државе економски и финансијски јаче, мање и лакше осетити то поремећење и у оном случају кад је апсолутна висина њихове трговинске размене са Италијом далеко већа него што је то случај са неким државама економски слабијим. Јасно је пак да ће све те државе морати да поднесу извесне жртве, јер се губитак једног овако великог светског тржишта не може тако лако и брзо надокнадити.

Наша држава, као што је познато, имала је живе трговинске везе са суседном Краљевином Италијом, које су резултат, како географског положаја двеју земаља тако и старих трговачких веза, навика и поверења, као и погодних допуњавања економских структура двеју земаља. Петица нашег целокупног извоза ишла је, господо, у Италију. Али од свих артикала, који су били изважани у ту земљу, свакако на прво место долази дрво.

У целокупном нашем извозу дрвета, Италија је кроз дуги низ година наш најбољи купац. Не само да долази на прво место, него кроз дуги низ година она ансорује увек преко половине од нашег укупног извоза дрвета.

Ако бацимо само летимичан поглед на наш извоз дрвета за последњих 10 година, видећемо слику тога извоза у Италију:

год.	тона	динара	од укупног извоза дрвета
1926	1,229.056	761,634.000	69%
1927	1,247.873	764,302.000	60%
1928	1,316.056	905,111.000	54%
1929	1,282.319	970,490.000	52%
1930	988.053	787,381.000	51%
1931	654.236	443,129.000	50%
1932	574.315	324,604.000	67%
1933	677.103	417,606.000	68%
1934	752.765	498,671.000	66%
1935	588.467	389,748.000	59%

Токм децембра 1935 године, дакле већ кад су санкције у примени, извезено је у Италију свега 1.522 тоне. То су вероватно остаци раније започетих и закључених послова. Шта то значи, довољно је, господо сенатори, кад напоменем, да је у новембру прошле године, извезено у Италију 54.384 тоне, а у 1934 у децембру 49.979 тона.

Као што се види, наша извозна продукција дрвета везана је увек са преко половине, а у многим годинама и са преко 3/5 за италијанско тржиште. Поједини крајеви наше отаџбине, као што је то случај са Дравском бановином, везани су и са 80% свога извоза дрвета за то тржиште, што је сасвим разумљиво с обзиром на близину.

Услед овакве ситуације настале су разне тешкоће код наше дрвне индустрије, као и код нашег шумског поседа, како малог тако и великог, како приватног тако и државног.

Губитак природног тржишта и тешкоће да дођемо до својих потраживања су две тешке последице санкција за дрвну индустрију.

Пошто су изгледи за отклањање тих двају узрока за сад минимални, а ситуација се из дана у дан погоршава, то је неколико већих стругара и велики број средњих и малих приморано да обуставе рад, отпуштени су радници, и затворена постројења, а остала су редуцирала своје погоне.

Преоријентација нашег извоза не може се извршити преко ноћи, јер поред времена и рада, она захтева и велике жртве и од стране државе и од стране извозника. Шумска индустрија је стављена пред дилему или да обустави своје погоне или да јој држава омогући разним мерама пласман њених производа у иностранству.

Због тога сам Уредбом од 28 фебруара 1936 покушао да олакшам стање у нашој дрвној привреди.

То је питање у најужој вези са експлоатационом политиком државних шума. На питању изградње саобраћајних средстава могу се запажати све фазе, кроз које је пролазила економна политика државним шумама.

Шуме су се према историјском развоју наше сељачке пољопривреде сачувале, а у последње време свесно се програматски насађују и подижу на теренима, који никако или су врло мало подесни за земљорадничку културу. У равницама су то од насеља удаљени, већим делом речним поплавама изложени, ниски и мочварни терени, а нарочито су висока и стрма брда у нас као и у осталим земљама на свету права природна шумска домена.

Вештачки грађена прометала за јавни саобраћај, путеви и железнице у једну се руку подижу ради своје главне сврхе, да најкраћим смеровима повежу већа насеља и привредне центре, који се развијају у великим срединама подесним за пољопривреду, а у другу руку путеви и железнице ради тех-

ничких разлога и јефтиноће при градњи управо избегавању оних терена, где су се шуме с наведених разлога највише распространиле.

Та чињеница доноси сама собом потребу, да се за превоз дрвета из шуме за домаћу потрошњу и за продају у иностранство изграђују посебне шумске транспортне направе, поглавито шумски путеви и железнице узаног колосека, док се њима не досегну на подесним местима прометала изграђена за јавни саобраћај.

При подели шума између народа и државе, где је она раније пре уједињења проведена и где се она данас проводи, излучују се оне ближе насељима и изграђеним јавним прометалима у власништво народу, а делови шума који постају привредни објекат државног шумарског газдинства, најудаљеније су од великих насеља и од јавних готових изграђених прометала, а простиру се по највећим, најпространијим и најстрмијим нашим брдима. Само се собом разуме, да без посебно грађених путева било које врсте, не може бити ни говора о извозу дрвета из државних шума. Уочи ли се пак чињеница, да и наша домаћа потрошња рефлектира увелико на дрво из државних шума, а релативно огромни извоз дрвета у иностранство да поглавито одбацују државне шуме, онда је јасно, да је потребна изградња читавих мрежа шумских извозних путева сваке руке, којима ће се у корист државне касе и у сврху што повољнијег трговачког и платног биланса преbacити милиони кубика и милијарде килограма дрвета са удаљених и тешких терена до јавних саобраћајних средстава.

Наше су се државне шуме раније, а и прошлих петнаест година, користиле поглавито путем т.зв. дугорочних уговора, где капиталом јаки шумски индустријалци купују и у релативно кратком временском периоду искористе велике шумске комплексе. Својствено је таквом начину експлоатације шума, кад шумовласник не узима сам у руке изградњу шумских извозних путева и направи, да се путеви и направи граде онако, како ће уз што мање уложена капитала, а са што већим чистим добитком, послужити брзом и једнократном извозу дрвета из шуме. Трговац пак тражи, да добије из шуме и онд дрво, које би по принципима разборитог газдовања требало у шуми да остане, да она што прије наравним прираштавањем одбаци нов приход. Стога шумске велефирме и граде толико жицара, чекрка и на брзу руку грађених шумских железница, којима се у кратко време изнесу из шуме и највеће стогодишње дрвне залихе, а онда се те направи преносе на друга места док искористени шумски комплекси остају неприступачни, непроходни, као што су били и пре те велеексплоатације.

За поновно отварање таквих шумских комплекса треба опет великих капитала, а за нас то данас још увек практички значи, да се тога посла не могу у главном лађати домаћи наши привредници, већ остајемо трајно зависни о страном капиталу и о привредницима, који нас скупа са капиталом и зарадом остављају, кад свој посао окончају.

Нешто што је остало употребљиво иза велефирми, а нешто напором шумарских стручњака, који су руководили газдовањем у државним шумама и средствима, која су била на располагање, изградило се у државним шумама те се годишњим буџетским дотацијама како тако и у реду одржава укупно око 796 км путева, 314 км шумских железница, 32 км

жицара, или свега око 1142 км шумских прометала у вредности од динара 77,000.000.

С обзиром на велику површину државних шума, размерно још неизграђену мрежу јавних прометала, количина шумских прометала у државним шумама је скроз недовољна и то и онда, ако се претпостави, да ће једн део прометала, што су их изградиле велике фирме са дугорочним уговорима, након закључења њихова посла бити способан и за будуће експлоатације.

У спровођењу шумске политике биће ми стога поред осталог на бризи да се по принципима рационалног искориставања шума приступи заснивању потпуне мреже трајних шумских прометала у државним шумама, колико је потребно, да се трајно и свагда може за подмирење домаћих потреба и за извоз отпремити из државних шума редовити годишњи прираст тих шума. Прва и главна мисао водиља биће при том, да се заснивањем најпрече потребних прометала и постепеном изградњом омогући експлоатацију путем домаћих наших привредника, који барем за сада располажу скромнијим капиталима. Постоје ли наиме, у шуми главна саобраћајна средства, могу експлоатацију приступити привредници са мање капитала, јер нису потребна велика почетна улагања за градњу прометала. На продају се могу износити мањи шумски комплекси и у истом експлоатационом подручју истовремено већем броју трговаца давати поједине сечне површине. Такав начин експлоатације помаже у осталом бољи и јефтинији природни начин подмлађивања шума.

Постарају се још у овој години да се код свију Државних дирекција шума организује проучавање, стално заснивање и трасирање шумских саобраћајних средстава и да се изradi генерални пројект систематске мреже саобраћајних средстава за поједине шумске комплексе, у првом реду за оне комплексе где ће се почети са експлоатацијом државних шума у властитој режији. (Иван Пуцељ: Не заборавите по мало ЈРЗ!) То је увек ван службеног рада!

Постепеним прелазом на систем израде и извоза сирових шумских продуката у властитој режији има да се остваре циљеви савремене шумске политике, па да се на корист државног шумског газдинства потпуно искористи теоретска спрема шумарских инжењера у практичном раду у свима грамама њихове струке, а шумска индустрија да се растерети од многобројних досадашњих разноврних послова и да се посвети тада поглавито усавршавању прераде дрвета и организацији продаје. У првом реду покљониће се повећана лажња у овом смислу државним шумама у Јужној Србији, где ће се након извршеног разграничавања, државне шуме по први пут подврћи уредној експлоатацији. Средства што су за заснивање, градњу и одржавање шумских саобраћајних средстава стављена у предлог буџета и сувише су скромна. Настојаћу међутим, да ваљаном организацијом рада и са овим средствима постигнем што боље и што трајније резултате.

Предвидео сам потребне мере да се приступи изradi једног плана за систематску изградњу саобраћајних средстава у државним шумама, јер без ових је немогуће свако интензивније господарење у државним шумама и ослобођење од дугорочних уговора. Немогуће је водити једну исправну експлоатациону политику у државним шумама, ако се претходно не реши и питање изградње саобраћајних средстава о трошку државе. (Тома Јалжабетин: Нема путева ни у селима, а хоћете по шумама да их гра-

дите. Ово је сувишно приповедати.) Ја сам захвалан сенатору г. Томи Јалжабетићу на ову примедбу, јер мрежа шумских путева неће служити само и искључиво извозу шумских продуката, него има да буде исто тако корисна и у том погледу, да веже поједина села једно са другим, а која су досад била без добрих путева. (Иван Пуцељ: А на пример на Покљукки, како ћете тамо?) На Покљукки је добар пут и тамо немамо шта да радимо. Ми радимо и урадићемо колико год можемо, али главно је да ћемо радити. Ја мислим, господо сенатори, да шума није изван нашега народа пошто она има да буде резервоар подмирења потреба нашега народа, то је свакако потребно да се наш сељак веже пристојним путевима са шумским доменима и то треба да буде један од главних задатака сваке добре шумске политике.

Вара се свако ко мисли да експлоататор ради у корист државе и целине. Он види само своју корист, па, након завршене експлоатације, шуме поново постају неприступачне за искористивање и саобраћај. Изградња властитих саобраћајних средстава је битни предуслов за ослобођење и еманципацију државне шумске привреде од дугорочних шумских уговора.

За изведбу овога програма биће потребна ванредна средства. Из државних је шума досада само вађено, а врло мало у њих инвестирано, па се дошло до ситуације кад ће требати да се врше ванредне инвестиције. До потребних средстава могло би се доћи на више начина: јачим буџетским дотацијама или позајмицом ако би се управа државних шума организовала у виду једног државног предузећа, задужење које допушта и сам нови закон о државном рачуноводству.

Предлогом овог буџета, господо сенатори, предвиђено је за ове сврхе само 150.000 динара. Да та свота није довољна ни за одржавање једног шумског пута од 100 км., на коме се врши јак извоз дрвета, није потребно доказивати.

Како су државне шуме удаљене редовно од већих насеља, то су често и шумарски инжењери као шефови шумских управа и непосредни руковођи државног шумског газдинства принуђени да службују и станују најчешће у мањим местима, а када и у већој близини шума посве усамљени. Чувари шума треба да станују што ближе шуми, да ју могу уредно обилазити и од штета чувати. У мањим местима није лако да се нађе просторија за канцеларије и станове, а у заселцима је то готово искључено. Стога је државна шумска управа принуђена да гради размерно велики број зграда за канцеларије шумских управа и за станове чиновничког и чуварског особља.

Државна шумска управа има за сада саграђених око 626 канцеларијских и станбених зграда, чија се вредност цени на 70 милиона динара. Како су то куће разне старости, а многе су и преко 100 година, потребна су знатна средства за редовна уздржавања, веће и мање поправке. Последњих година стављени су буџетима и сувише мали износи у ту сврху на располагање. И овогодишњи је износ премален, а да би се могли свуда извршити и преко потребни поправки. Ова тешка времена оставиће, дакле, трагова на државним шумским зградама, и то на више места знатних, јер има кућа којима су и кровови посве издати. У наредним буџетима требаће већим дотацијама у ту сврху о томе водити рачуна, да се сачува од потпуне пропасти оно, што је сада већ озбиљно угрожено.

Предлогом буџета предвиђено је за ове сврхе свега 900.000 динара.

Што се тиче подизања нових чуварских и шумарских зграда, израђује се један план потребних инвестиција који би се имао извести у току од 10 година. На овај начин олакшаће се управљање шумама и само чување шума и умањити број и обим шумских штета, које умањују и штете државну имовину на један начин, који се додуше не види у билансима и закључним рачунима, али који оставља тешких трагова на самој шуми, и који је од тешких последица по приходну способност шуме у будућности. Напослетку, шума се чува у самој шуми. Чувари шума треба да станују у самој шуми или близу ње, и да у самој шуми спречавају извршење шумских штета, а не да пресрећу у варошима и на пијацама сељацима, који довозе на продају бесправно присвојено дрво. Правилним решењем овога питања избегле би се и бројне трзавице и сукоби, који су од штете по углед државе и њених органа.

Господо, прелазим на једно питање које је првокласно, а то је питање пошумљавања. Једно крупно питање, које не само да интересује шумаре, него мора интересовати и све оне који желе добра земљи, народу и његовој привреди, јесте проблем крша и голети тј. питање њиховог пошумљења.

Закон о шумама од 2 децембра 1929 године поставио је нове основе за пошумљавање крша, голети и живог песка. Овим законом не само да је створена подлога за систематско пошумљавање крша, голети и живог песка, већ је одређено да се најенергичнијим мерама и што пре започне са овим великим радом. Од ступања на снагу овог Закона имају крш и други разредари сви радови који имају сврху привођење шумској култури пространих површина крша, голети и живог песка. У § 93 Закона о шумама одређено је да се ти радови имају спровести у року од 50 година, тј. до 1 јула 1980 године.

Према статистичким подацима било је крајем 1929 године око 800.000 хектара крша, голети и живог песка. Од тога је до сада пошумљено близу 30.000 хектара те према томе остаје још око 770.000 хектара, које би требало пошумити до првог јула 1980 године, што чини годишње око 17.000 хектара.

На првом месту долазе у обзир простране површине крша које се простиру од северног Приморја и јужних крајева Словеније кроз Хрватско Приморје, Лику, Далмацију, Херцеговину, Боку Которску, Црногорско Приморје све до Улциња. За овим долазе голети Јужне Србије са обе стране Вардара, затим оголене падине многих планина у Србији, те живи пескови у Војводини и Северној Србији око Голупца.

У стању, у коме се данас ове голети налазе после продуженог деловања оборина, оне претстављају једно велико зло и један велики недостатак привреде државе, који би се морао током времена свести на што могућу мању меру. Крајеви где крш и голет превладава чине тужан утисак пустоши и мртвила, а живот у тим скроз пасивним крајевима је чемеран. Становништво у тим крајевима живи у сиромаштву и беди. У сталној и тешкој борби са суровим и екстремним климатским приликама: о силовитим ветровима зими и великим жегама кад у лето по неколико месеци не падне ни капи кише. То се становништво бави најпримитивнијом пољском и сточарском привредом. Неколико комада коза, ређе нешто оваца и крупне стоке и комадићи мршвае земље, исхрађују целу породицу. Оно мало земље међу камењем вода испира и односи, ветар разнаша,

а последње жбуње козе брсте. Народ који може, приморан је да се исељава. Колонизацијом у плодне крајеве успева се да се извешан број становника крша реши беде и невоље, али још знатан број се исељава, а највећи део тражи зараде изван свога краја у нашој и у туђим државама.

Код овакових прилика држави је дужност да поради на санацији ових штетних односа. Зато је законом о шумама, радовима на пошумљавању крша и живих пескова и дат карактер радова од опште и јавне користи.

Једини успешни начин за санацију прилика у овом правцу је поново стварање вегетације у тим пустим крајевима. Шума је једина која може да врати у бољи живот. Она механичким утицајем успорава снагу и штетно деловање ветрова, изједначаје климатске екстреме те спречава нагло отицање и штетно деловање воде. Побољшавајући тако климатске и хигијенске прилике шума омогућава бољи развој пољопривреде и општу поправку економских прилика. На послетку шума сама даје зараде околном становништву и друге директне користи.

У прво време самим радовима на пошумљавању даје се зарада великом броју радника (мушкарци, жене и деца) који тако добу до зараде, а посредно се народ одгаја у вољи за пошумљавањем и љубави за шумом, својом будућом хранитељницом.

(Милан Поповић: Читава поезија! — Потпретседник звони).

Касније, кад шума одрасте даје народу пашу, брст, дрво а понешто и зараде, а у још каснијем времену поред тога и сталну могућност зараде својој околини. Поред тога је улагање новца са земљишта климатског, хигијенског и народне привреде једна корисна инвестиција.

До буџетске године 1934/35 не може се уопште говорити о каквом већем раду на пошумљавању крша и голети. Тако је на пример у години 1922/23 било предвиђено за целу државу само 587.500 динара за радове на пошумљавању. Тек године 1924/25 кредити су бити нешто већи, т.ј. 1.944.593 динара. Од године 1926/27 понели су се на 4.650.000 динара. У 1928/29 години на 5.145.000 динара, а у години 1929/30 на 7.760.000 динара. Од тада почели су кредити за ове радове падати, и то године 1930/31 пали су на 6.850.000 динара, године 1931/32 на 4.397.250 динара, године 1932/33 на 2.962.025 динара, године 1933/34 на 1.241.125 динара и године 1934/35 на 729.285 динара.

Поред ових државним буџетом предвиђених кредита трошено је у исте сврхе и из фонда за пошумљавање, и то: почев од 1928 године до укључиво 1930 године попречно око 4.300.000 динара годишње. И најзад за 1935/36 годину одобрена је свота од 3.380.000 динара.

Из ових средстава вршени су сви радови у шумским расадницима, брање и трушење шумског семена, набавка из истога из приватне руке, припреми радови на терену, мелiorације, пошумљавања, ограђивање култура, набавка алата, књига и инструмената, научна истраживања, надзор над извођењем радова, те сви други помоћни радови који су с тиме у вези. Исто тако из тих средстава су давале знатније повчане помоћи и издаване су велике количине произведених садница бесплатно општинама, разним институцијама, приватницима у циљу помагања приватне иницијативе, јер држава не може да све те радове изведе о свом трошку.

На само пошумљавање трошено је од године 1928

до 1934 попречно сваке године око 3.000.000 динара, те је за то време пошумљено попречно и годишње око 1.000 хектара у целој држави.

Ако се узме да од којих 770.000 хектара крша и голети колико је остало крајем 1931 године непошумљено у држави, најмање 500.000 хектара може да буде приведено шумској култури вештачким начином а остатак од 280.000 хектара да се може пошумити једноставним забрањивањем и другим мањим радовима, онда би према досадашњем интензитету радова требало око 500 година да се пошумљавање ових 500.000 хектара вештачким начином проведе и заврши. Такав је закључак међутим чисто теоријски, јер кроз 5 столећа продужена акција није могућа.

Поред тога ових 1.000 хектара до сада годишње пошумљених голети поразбацани су по целој држави, у мањим комплексима од 5 до 6 и нешто више хектара, те не могу претстављати главни посао пошумљавања. Може се рећи да се са мањим изузетцима до 1930 год. интензивнијем и систематском посли пошумљавања крша и голети није приступило: јер до тога времена извршени радови претстављају само почетне радове, покусе и развијање пропаганде пошумљавања.

Последња тачка шумске политике је: Уређење бујица. И сувише често дневни листови доносе нам извештаје из разних крајева државе о штетама причињеним од бујица. Штете су разноврсне и огромне. Највише старадају саобраћајна средства, путеви и железничке пруге, затим поља и насеља.

Тако је главна железничка пруга Ниш—Скопље стално угрожена од целог низа бујица које је неколико пута годишње затрпавају материјалом наноса, чије чишћење кошта Секцију за одржавање пруге у Нишу по неколико стотина хиљада годишње.

Једна од ових опасних бујица (Калиманска река) потпуно је умирена од бујичарских стручњака.

На другој групи „Цепских бујица” и у бујичном подручју Кршевичке реке код Ристовца, интензивно се ради.

Електрична централа у Битољу, која је већ требала да падне у реку, сада је потпуно обезбеђена и сигурна, захваљујући регулационим радовима изведеним од бујичара у „Драгору”.

Штета причињена од бујица у јесени 1926 године у самој Словенији процењена је на више од 100 милиона динара.

Много би се имало писати и наводити примере из службе у погледу уређења бујица, у бановинама: Дравској, Савској, Приморској и Зетској, где је поменута служба старија, где се на уређењу бујица ради систематски и где су подигнути веома скупи објекти, чија је вредност сада већа од 100 милиона динара.

У будуће потребно је да се постојећи објекти регулације одржавају, да се изведу регулације и пошумљавање најопаснијих бујичних подручја у свима бановинама, јер интензивност деловања бујица често је последица неблаговременог предузимања одбрамбених мера. На многим местима штете су наступиле услед неодржавања раније подигнутих објеката у уређеним бујицама. Пораст трошкова за одржавање објеката нарочито се показује услед тога што се није за време рата благовремено приступило оправкама. На местима малих и незнатних поправки потребно је данас подићи у целини нове објекте што удесетостручује издатке. Тако исто издаци за уређење једне бујице удвостручавају издатке. Тако

исто издаци за уређење једне бујице удвостручавају се, ако се радови не предузму благовремено и све се више повећавају у колико се више одлаже извођење потребних радова.

Да би се удовољило насušним потребама народа, пошто уређење бујица све више напредује, делатност органа за уређење бујица све се више развија. Та развијена делатност намеће као најхитније питање повећање броја стручног особља, па сам стога извештај од нових чиновничких приправника, шумарских инжењера доделио бујицарској служби и надам се, да ће радови на бујицарским подручјима бити нешто интензивнији.

Успело ми је да оживим бујицарску службу, која је због недовољних кредита у недавној прошлости била готово замрла. (**Војислав Протић:** Ако и нас не однесе бујица!)

Ако сте били ту и ви сте могли да чујете колика је корист од уређења бујица. У Битољу је спасена сама електрична централа која је била директно угрожена. (**Војислав Протић:** Пре 7 година!) Пре 7 година, да, ја не говорим данас о уређењу бујица, ја не износим никакве заслуге, јер сам кратко време на томе положају, а уређење једне бујице за шест месеци, то нигде у свету не постоји.

Господо сенатори, тиме сам завршио излагање политике у Одељењу за шумарство. Сада прелазим на Одељење за рударство. (Један глас: Ми знамо да је у добрим рукама!) Ја мислим, да је теже мени говорити него вама слушати. (**Иван Пуцељ:** Ја мислим подједнако).

Господо сенатори, после изложених смерница рада у Одељењу шумарском, дозволите ми да пређем на буџет одељења за рударство, и да у врло кратком прегледу изложим смернице рада на пољу рударске политике. Он није састављен према максималном искоришћењу капацитета државних рударских предузећа већ је саображен данашњим привредним приликама обухватајући само најужњије потребе струке.

Као и у буџету за 1935/36 буџетску годину, тако и у овоме предлогу око 90% укупних расхода отпада на потребе државних рударских предузећа док се остатком од око 2% имају подмирити лични и материјални издаци Министарства, руд. сатништва и двеју нижих руд. школа, те се према томе види важност државних рударских предузећа, како за државу као власника, тако и за осталу привреду и индустрију у земљи, јер је у државним рударским предузећима запослено око 450 сталних службеника и око 11.000 радника, те према томе спадају у ред највећих индустријских предузећа у земљи.

Да бисмо просудили под каквим је условима израђен овај предлог буџета и при каквим се приликама извршује одобрени буџет, од интереса је да бацимо један општи поглед на прилике, које су владале током прошле и почетком ове буџетске године у нашој рударско-топионичкој индустрији, при свему томе, што државна рударска предузећа производе у главном само угљ, гвоздену руду, сирово гвожђе и ливену робу, дакле у главном такве производе, чија је проба данас као и раније економски отежана.

Сравњујући производњу задњих година види се, да производња многих рударских продуката показује тенденцију пораста готово метала, чији пораст продукције из године у годину скаче. Тако је нарочито порасла производња гвоздене, бакарне, златне руде и боксита, а почела производња антимонове руде.

Сразмерно порасту производа у руд. топионичкој индустрији забележен је и пораст запослених радника и њихових зарада који је износио:

1932 г. 36,561 радник са 9,815,809 надница и 327,061.531 дин. зараде;

1933 г. 36,418 радник са 9,471.108 надница и 319,677.781 дин. зараде;

1934 г. 39,841 радник са 10,764.488 надница и 324.819.518 дин. зараде.

Господо сенатори, ја мислим да је ово интересантна цифра да видите, да државни рудници дају нашем радном свету 324 до 350 милиона динара зараде годишње, тако, да се на тај начин, путем рударске политике државне, решава један важан социјални проблем.

Вредност наше укупне руд. топионичке производње изнашала је према статистици Одељења за рударство:

у год. 1932 динара 1,030.075.018
 „ „ 1933 динара 1,156.874.275
 „ „ 1934 динара 1,220.248.892

Док је проценат учешћа вредности производа домаће руд. топионичке индустрије у нашој извозној биланси износио према статистичким подацима Министарства трговине и индустрије:

година	вредност извезених рударских производа	укупни износ	% извезених руд. продуката
1932	352.771.730 дин.	3,055.576.038 дин.	11.55%
1933	417.381.284 дин.	3,377.844.686 дин.	12.36%
1934	544.453.773 дин.	3,878.203.123 дин.	14.04%

Из горњих прегледа видимо, да се је вредност извезених производа руд. топионичке индустрије у 1934 г. знатно повећала, за око 130,000.000 дин. код укупног повећаног извоза око дин. 500,000.000. По вредности учешћа извезених производа руд. топионичке индустрије повећан је проценат од 12.36% на 14.04% од укупног извоза.

Највише је извезено сировог бакра — 38,755 тона у вредности од 341.860.000.— дин.

Што се пак тиче прилика у нашој руд. топионичкој индустрији за првих 6 месеци 1935 г. можемо са задовољством констатовати даље повећање производње скоро свих напред поменутих важнијих производа према производњи за прво полугође 1934 г.

Управне и надзорне власти (одељење за рударство у Београду и рударска главарства у Сарајеву, Загребу, Сплиту и Љубљани) са рударском наставом (ниже рударске школе у Цељу и Њажевцу) које спремају рударске надзорнике, док виша рударска школа као факултет припада универзитету у Љубљани односно Министарству просвете.

Државна рударска предузећа са њиховом дирекцијом у Сарајеву. Одељење за рударство у Београду преко тих рударских главарстава врши рударским законима предвиђени надзор над свима рударским и топионичким предузећима у земљи како у техничком погледу тако и у погледу извршења свих обавеза које произлазе из рударског и социјалног законодавства.

Државна рударска предузећа стоје под непосредном управом Дирекције државних рударских предузећа у Сарајеву и то: 12 угљених рудника (Сењски Рудник, Врдин, Велење, Забуковица, Какањ, Бреза, Зеница, Бањалука, Масловаре, Угљеник, Крека и Мостар).

2 рудника гвоздене руде (Љубија и Вареш).

1 жељезара (топионица и ливница гвозђа у Варешу).

Поред тога управља поменути дирекција са рудницима Рударске задруге „Боснија“ у Чевљановићима и Дубошчица. У свим наведеним предузећима запослено је сада просечно око 11.000 радника и око 450 осталих службеника.

Буџет расхода и прихода ових предузећа састављен је на бази њихове продукције која се предвиђа за буџетску 1936/37 годину и према предвиђеним производним трошковима и продајним ценама продаката ових предузећа.

Исто што је речено код шумарства вреди и за рударство гледи свршене Уредбе о организацији Министарства шума и рудника, којом ће се оделити Управа државних рударских предузећа од надзорне власти.

При саставу овога буџета употребљене су тачне цифре трошкова производње и продајних цена те се предлаже један реалан буџет који ће одговарати стварности. Сматрам да није потребно да нарочито упозорим на то, да би евентуално даље редуцирање расхода овога предлога буџета пореметило успостављену равнотежу и нанело државној каси штете, јер би се за рачун исте прикупило мање прихода, мање чисте добити, пошто редукација материјалних издатака повлачи за собом и редукацију производње, а са овом настуна прогерсивно повишење трошкова продукције односно мањи чисти добитак. Рестрингирање продукције деловало би неповољно и у социјалном погледу, јер би се појачала иначе осетљива беспосница.

Процентуални добитак државних рударских предузећа који је у години 1934/35 био спао на 5.68 расте на се очекује у овој години пораст на 6.66%.

Господо сенатори, у погледу даљих смерница рударскога рада ствар стоји овако.

После ослобођења није на нашем тржишту било довољно угља, јер су рудници у Србији били уништени а у другим покрајинама нису рудници били уређени за потребе наше Краљевине. Пре рата у години 1913 произведено је око 2,900.000 тона угља на територији коју данас узима наша држава, док је потрошња била око 5,000.000 тона. Зато је тражња угља била врло велика. Када су се домаћи рудници рестаурирали и кад је повољна конјунктура изазвала отварање још многих рудника угља, настала је ускоро суперпродукција угља те је производња премашила потрошњу. Ова околност постала је касније још осетљивија, кад је са наступом економско-финансијске депресије почео онадати и конзум угља од стране државних железница и индустрије. Државни рудници угља стављени су пред задатак да се прилагоде новим тржишним приликама и то тако да по могућству што мање смање своју продукцију, јер смањење продукције повлачи за собом повећање производних трошкова. При измењеним приликама на угљеном тржишту државни рудници осетили су нарочите потешкоће у пласирању ситних врста угља и иначе угља слабијег квалитета, нарочито лингита. За решење овог питања испоставило се је као најреентабилније да се такав угљак употреби за производњу електричне енергије, за коју се ипак може паћи интересената као што су већи градови, поједине гране индустрије, привредне задруге итд.

Међутим, за извођење оваквог програма потребни су не само обилнији редовни кредити него и знатни ванредни, инвестициони кредити, на које се

данас једва може рачунати. При свем том државни рудници угља морају временом и у границама расположивих средстава тежити да проведу електрификацију својих подручја.

На угљеном руднику у Зеници довршава се не без великих напора нова електрична централа из које ће се лиферовати електрична струја за потребе рудника и Жељезаре у Зеници, а са неким појачањем и за потребе рудника угља у Какњу, док ће се садања електрична централа у Какњу обуставити, пошто је за садање потребе рудника услед јаче механизације недовољна. Предвиђа се такође изградња нове електричне централе у Брезни која би радила паралелно са централом у Зеници за опскрбу средњобосанског угљеног базена као и тамошње гвоздене индустрије са потребном електричном струјом.

Изградњом електричне централе на руднику у Зеници и Брезни не само да би се решило питање производње потребне електричне струје за руднике и за индустрију, већ ће се на тај начин решити рационално искоришћење ситног угља нарочито са рудника у Зеници, за чији конзум данас недостаје интересената. (Др. Шверљуга; А шта ће бити са Јесеницама?).

Јесенице израђују извесне гвоздене и челичне артикле у нашој држави, који ни у колико не могу задовољити потребе како земаљске обране тако исто и народне привреде. Ми уважамо за 200 милиона динара продукте прерађене од наше сопствене руде, која се извози по врло јефтине цене. Ја вам могу рећи да изградњом Зенице а свакако сте мислили на њу, када сте питали што ће бити са Јесеницама — ни у колико се неће тапирати ни продукција у Јесеницама ни онај број раднога света који је тамо запослен, јер ће они радити своје послове који су им намењени у Јесеницама, а Зеница ће израђивати оне продукте које краљска индустрија не производи. Ја мислим, да је г. сенатор задовољан са овим објашњењем.

На државном руднику у Велењу довршена је нова електрична централа, која допуњује потребе Дравске бановине на електричној струји. (Глас: Уз помоћ ЈРЗ). Та централа је довршена, али благодарем једном министру који није био у вашој партији. (Глас: Али пре Вас). Ових дана борави онде шира комисија из разних министарстава према решењу Економско-финансијског комитета министара, која има да испита и предложи висину цене струје.

Познате су тешке прилике под којима ради државни рудник у Врбнику, јер овај рудник, и ако географски изванредно повољно положен, нема наме оближњих рудника угља, који би му конкурисали, ипак није никад имао довољно потрошача, услед виших продајних цена, које су проузроковане изванредно тешким јамским приликама, те не само што није радио са зарадом, већ није могао ни своје раднике да заноси у довољној мери. Кад је пак 1932 године у овај рудник изненада пробила подземна врела вода и отргла од експлоатације најбоље од трију окана, енергичним истражним радовима успело је отворити нов део угљенога слоја одличног квалитета. У границама расположивих новчаних средстава настоји се, да се ово ново налазиште угља разради и спреми за експлоатацију те да узмогне послужити као база за санирање прилика на овом руднику.

У току су радови око електрификације Ђуприје и Параћина из Сењског рудника, те ће држава бити у могућности да под много повољнијим усло-

вима даде становништву употребу електричне силе. Могу вам рећи, да је један велики број наше отаџбине снабдевен са електричном енергијом из државних рудника, и у том правцу ради се и даље, јер електрификација земље, иако спада тај технички део послова у ресор Министарства грађевина, ипак се то не може извести без државних рудника, а заједничка сарадња ће донети великих користи за становништво.

Производња угља у свима државним рудницама која се за последње две године креће око 1,500.000 тона, не претставља наравно ни из далека прави капацитет рудника. Ова се продукција може по потреби повећати преко два пута под условом да се нађе пласман за ту количину производње.

Из ових података се види важност државних рудника угља не само са фискалног становишта него и са становишта општег привредног интереса, јер државни рудници настоје да се гориво као основна потреба за индустрију и железнице производи по што повољнијим ценама, а уз то воде државни рудници рачуна о сарадњи са приватним рудницама. Око 80% вредности продуцираног угља из свих државних рудника повлачи држава за потребе железница, за огревне сврхе војних и цивилних надлештава и установа, за погонске сврхе код државних фабрика шећера, и војно-техничких завода, фабрике дувана итд., те пословање државних рудника не треба ценити само по исказаноме вишку прихода над расходима у буџету, већ и по повољнијим ценама, по којима се угљем испоручује државним установама, јер је извесно да би те цене биле знатно више кад би држава била принуђена да своју потребу на угљу покрива искључиво из приватних рудника.

Како сам раније споменуо, држава експлоатише у властитој режији од металних рудника у главном само железну руду. Највећа и најбоља налазишта железне руде у држави јесу она у Варешу и Љубици, која експлоатише држава. Отворена количина руде у Љубици износи око 20 милиона тона а у Варешу 85 милиона тона. До 1931 год. производња гвоздене руде у Варешу и Љубици прелазила је годишње 300.000 и 400.000 тона. Један мали део ове руде прерађиван је у државној железари у Варешу док је гро продукције извезен у иностранство од чега је држава имала бруто прихода по неких 20—30 милиона годишње. Због опште депресије на светској пијаци престао је од године 1931 извоз гвоздене руде и цена јој је знатно пала.

Успело је опет пласирати гвоздену руду из Љубице а донекле и Вареша у иностранство тако да се је прошле године поспела производња на 222.000 тона, а има изгледа да ће и ове године бити бар толика што је нарочито важно за овај пасивни крај. Питању проширења гвоздене индустрије у Зеници због еманципације из иностранства а нарочито интереса земаљске одбране посвећује се особита пажња, па ће идућих дана доћи до решења овог веома важног и крупног питања.

Примећује се нарочито оживљење истраживања племенитих ковина нарочито злата а затим и антимона. Прорадио је рудник злата на Пеку који је више мање мировао преко 25 година. Он производи сада око 30 кг. злата месечно. Надаље ради рудник злата у Пересеници, који такође даје 18—25 кг. злата месечно. Према постојећој уредби морају се сви племенити метали продавати Народној банци. Тако се мора давати Народној банци и злато и сребро које се налази у извесном бакру и другим рудама.

Обзиром на важност злата по државне финансије одредио сам да подређене ми установе испитају лежишта злата нарочито у Босни на државним теренима, где ће се за случај рентабилитета отворити рудници.

Рудници антимона остајали су деценијама неискоришћени па су задњих месеци оживели радови код Ивањице и у Подрињу.

Код промета државних рударских предузећа важна је продаја продуката. Ранијих година долазило је до великих дуговања државним рудницама за повучене продукте. Успело је све регулисати и сачувати предузећа од штета. Да би се продаја прилагодила данашњим приликама донесена је уредба о продаји продуката државних рударских предузећа која ће свих дана ступити на снагу. Ова уредба уводи у продају и приватну иницијативу и сва њена средства на тај начин што предвиђа могућност искључива заступства државних предузећа у ограниченим реонима од стране приватних лица као и могућност комисионарских послова. Интерес заступника и комисионара при процентуалној провизији за закључене послове лежи у првом реду у продаји што већих количина у што већој вредности. А кад му је провизија једина зарада, он своја настојања мора упутити у изналагање нових потрошача на корист производње државних рударских предузећа.

Надаље су се препродавци угља из државних рудника побијали до сада међусобно на истој територији, и на тај начин наносили штету обарањем цена, а себе слабили у толикој мери, да је један део препродаваца ликвидирао послове. Уредбом ће бити и то сад отклоњено.

Ја мислим, господо, да сам овим у главним линијама опрtaо рад мога ресора и апелујем на вас, господо сенаторе, да буџет мога ресора изволите прихватити. (Аплауз).

Потпредседник др. Мирослав Плој: Реч има сенатор г. Тома Јалжабетић.

Томо Јалжабетић: Gospodo senatori, ovim dugim govorom došli smo u nestrpljenje. Gospodin Ministar izvolio je naglasiti da imade 3,000.000 državnih šuma i 3,000.000 nedržavnih, privatnih šuma. Za čudo, u svome dvaiposatnom dugom govoru nije našao vremena Gospodin Ministar da ni jednu reč proslavi za ona 3,000.000 nedržavnih šuma. Rade se pustio na građenje puteva po šumama, za koje je uveren da ih ne može sagraditi, samo da vreme produži. (Smeh). Zato ću se ja osvrnuti na privatne šume Podravine, čijem se narodu strašna nepravda čini, i koje su neotklonjive dok se državna vlast za to ne pobrine. Jer narod u šumama bogatoj Podravini nema ogreva, stvaraju se od poštenih ljudi takvi kradljivci, suđeni po sudu. Ja ću dakle to sve da obrazložim.

Naime, imamo mi jedan dio naše današnje Krajevine Jugoslavije, koji je pod Austro-ugarskom vlašću nosio ime Vojna Krajina. Ta Vojna Krajina, što braći iz Srbije nije poznato, protezala se od Jadranskog Mora uzduž Turske granice, jer je Bosna bila turska do Pančeva. U ovoj Krajini bilo je 13 vojnih regimenta. Svi ti vojnici bili su kod kuće sa opremom kod sebe. Moj otac imao je 16 godina u vlastitoj kući pušku i opremu. Godine 1878 pristupilo se razvojačenju ove Vojne krajine, jer je Bosna prestala biti turska, pa je onda bivša Vojna krajina pripojena ostalom delu civilne uprave u Hrvatskoj i tako su te šume bile posebna nagrada žiteljstvu, jer je država dala za uzdržavanje vojske polovinu svojih dr-

žavnih šuma tome stanovništvu. Kao uprava sa šumama uređene su imovne općine, koje još i sad upravljaju tom šumom.

Te imovne općine dobile su široku autonomiju i dobile su krasne šume. Narodu je u tim šumama zajamčeno drvarenje, gradivo, paša i t. d. Sve je to u zakonu navedeno. Međutim, posle su se prilike izmenile i kroz kratko vreme te stare šume počele su se pretvarati u mlade. U tom pravcu načiniše planove i Šumska uprava podelila je šume na pojedine drvosečne parcele i tako ih dražbom rasprodavala na četirigodišnje uživanje. God. 1913, u koje sam vreme ja imao čast biti predsednik Imovne općine, upozorio sam tadanjeg direktora šuma kako nije dobro te šume seći, jer da mlade šume kasno dorašćuju i da će tako u našim šumama nestati goriva i gradiva. Dobio sam odgovor da se moraju stvarati novčani kapitali koji će nositi kamatu, da će se moći od kamata naplaćivati troškovi za šumsku upravu kad ne bude starih šuma. Onda se je već predviđalo da će jedan put toga bogastva nestati. G. 1913, kad sam bio predsednik Imovne općine, dao sam si izvaditi novčani inventar koji je tada iznosio 6 miliona kruna. Pošto je sve to bilo pod nadzorom Zemaljske vlade, a svaka vlast zgrće sebi novac, (Smeh) tako je i Zemaljska vlada odredila da se taj novac ima njom slati. A kad su naša nebraća Mađari za taj novac doznali, povukli su ga sebi u Peštu. Novac je bio tako obilan, da su se s njime gradile železničke pruge, u mnogim krajevima davale su se odatle potpore za škole, davale su se stipendije dacima koji su studirali i t. d. I to je sve tako daleko išlo dok su šume stajale. Najzad je došlo da je od tih šuma ostalo samo po nekoliko stabala hrastovine koja služi u krajnjoj nuždi za potrebe građnje. Ali kako je to naše šumsko pravo bilo uknjiženo i zakonom zajamčeno i tako zabilježeno u katastru imovinskom, to je to pravo bilo i zagarantovano. Međutim ni jedan čovek nije neumrla, tako su i ti pravo-užitnici, koji su bili uknjiženi u zemljišnim knjigama, pomrli, a na njihova mesta došli su njihovi naslednici. Obitelji su se razmnožile, katastarske knjige su se napunile pravoužitnika, a šume su se umanjile. Sada je nastala, gospodo, jedna velika mudrija od školane gospode: ne dati novim pravoužitnicima ništa, jer oni danas drže kod Imovne općine Đurdevačke u Bjelovaru samo one za pravoužitnike, čija su imena unesena u imovinski katastar. Njihovom potomstvu ne daju nikakovo pravo. O tome imam dosta dokaza. Zato mi dajte povoda i jedna molba, a tiče se ovoga slučaja. U jednom siromašnom selu sreza đurdevačkog, u Svetoj Ani, ima dvadesetak obitelji sa kućnim gospodarstvom a bez pravoužitnika, t. j. pravi pravoužitnici su umrli, a ostale su njihove porodice. Kad porodice podnose molbe za upis u katastar, onda im se te molbe vraćaju neuvažene i izmišljaju se razne smicalice, da se te molbe odbiju sa motivacijom da nemaju na to pravo.

Međutim, takvi siromašni ljudi ne mogu biti bez ogreva, kao i oni pravoužitnici. Takav siromašak ode i donese jedno stablo veliko kao letva, što može doneti na ledima, jer ti jadni ljudi nemaju ni voznoga blaga. Mi smo usrećeni novim šumskim zakonom, koga je neprijatelj naroda sastavio, mislim da je od 1 srpnja 1929 godine, i taj zakon propisuje za jedno stablo deblje od 10 santimetara globu i oštetu od 500 dinara, a osim toga je dotični kažnjen kao kradljivac, predaje se sudu i sud ga mora kazniti zatvorom za krađu. Jedan koji je baš pravio molbu, rekao mi je: ja sam bio 10 dana kod suda za jedan slučaj

u zatvoru. A jedan sudija u Bjelovaru u razgovoru sa mnom kaže: ljudi moraju da idu u šumu, ali ako taj dode više puta ovamo, moram ga kazniti kao nepopravljivog zločinca na 10 i 20 dana.

Ali, gospodo, kad se ide u rat, onda se ne pita je si li pravoužitnik, nego imaš li zdravo telo i snagu, lezi u streljački jarak, a oni koji nama diktiraju, nalaze se u pozadini i oni nama danas uskraćuju zakonom zajamčena prava.

U selu Mičetincu ljudi su imali u jednom jarku pašu. Oko toga jarka je šuma, koja je prorodena za pašu. Ali se luguar prohtelo da u tome jarku dobije deputatno zemljište, jer naši lugari imaju osim plaće oko osam do deset jutara deputatnog zemljišta. On je imao deputatno zemljište ali udaljeno, pa je htio da ga ima ovde. On se pogodio sa Šumskom upravom i oni su mu obećali, ako istera svinje i zabrani pašu, da će mu to dati za deputatno zemljište. Površina je bila 9 jutara. To je bio jedini predio, gde je to siromašno selo imalo svinje da stera i u velike suše, kad su sve bare presušile, a ima samo 4 bunara u selu, gde su mogli rublje prati i namakati lan i konoplju. To je učinjeno bez propisanog postupka. Luguar je isterao svinje iz paše i Imovna općina je to rasparcelirala po svome taksatoru i prodala dražbom u najam na jednu godinu tih 9 jutara, da se zabuse, a iduće godine da bude luguar deputatno zemljište.

Ja sam napravio ljudima žalbu na Bansku upravu, koja je stajala pet meseci nerešena. Kasnije, kad je po mome traženju, mojom intervencijom, došlo do negativnog rešenja, ja sam napravio žalbu na Ministarstvo. Rešenje je došlo da se žalba odbija, jer nije propisnim putem traženo da to dode prethodno pred Imovinski odbor, pa onda pred Glavnu skupštinu koja bi im to odobrila ili ne. To su oni uživali od svoga poroda. Ali zbog želje onoga lugara za bogaćenjem, tim ljudima je sprečen uzgoj svinja. Ja sam to naveo u mojoj interpelaciji — ako to dode na dnevni red — zašto g. Ministar šuma i rudnika nije pitao Imovnu općinu: da li je to prošlo kroz imovinski odbor i glavnu skupštinu. Međutim, stvar je zastarela, šuma je posečena, paša je zabranjena, to je rasparcelirano, novac ubran i postavljeni ljudi pred gotov čin. Pa kako je onda moguće ići jednom procedurom koja godinama traje, a stvar se nikada ne svršava?

Ali, imam da pomenem još jedan rečitiji primer. U blizini mesta Đurdevca jedno podvodno šumsko tlo obraslo je bilo retkom šumom od jaše i jasena. Ta je šuma sečena još kad sam ja bio u vojsci 1876 godine i ostavljena je da se sama po prirodi pošumljuje, a čistine su iznajmljivane za košnju. Oko god. 1900 je pošumljena jasnovim biljkama, koje su rasle do g. 1906. Tu su desetine i desetine godina skupljali masu novaca. Mi smo Đurdevčani došli bili u položaj da nismo imali nijedan čopor pašnih svinja, a nerasta za oplodjenje krmača ni spomena, nego smo išli po obližnjim selima koja su imala pašnjake pa smo tamo kupovali svinje za klanje. Uzgoj svinja i prasadi kod seljaka je ono, što je činovniku njegov ulog u štedionici, jer seljak može par komada prasadi prodati na sajmu i podmiriti najnužnije potrebe.

Svinjogojstvo je bilo veoma korisno za naš narod. U jednoj sednici općinskog zastupstva kojoj sam ja prisustvovao, predložio sam da se taj preloznički bereg otvori za popašu i kazao sam da je šuma posečena još 1876 godine, i kroz 51 godinu nikad za pašu nije bila otvorena. Kad se iznajmljivala za košnju, nije mogla služiti za popašu; posle su je pošumili jasnovim drvetom. Godine 1906 došli su izbori za Sabor,

i baš veliki župan tadašnji Milutin Kukuljević — ne znam da li je sa našim g. Kukuljevićem u rodu — dopustio je popašu ove mlade branjevine za volju nekih ljudi koji su glasali za Madarone. To sam ja dao u obrazloženju moga sjedničkog zapisnika: da ta šuma kroz 51 godinu nikada nije bila otvorena za popašu osim 1906 godine u korteške svrhe.

Sad opet gospodi iz Šumske uprave htelo se zgrtati novac, pa su posekli prošle godine u jesen jedan komad, isparcelirali ga i iznajmili dražbom. Površina bi iznosila po prilici 8000 jutara. Šumu su posekli, jer je nisko tlo. Za 14 dana ili mesec dana šume je nestalo. Taksator je rasparcelirao i dražbom rasprodao. Čuli su moj protest od kuće. Onda su taj predmet dali pred imovinsku skupštinu, i to onda kada su novci već bili spremljeni u kasama. Kada je svaki zakupnik stupio u posed na svoju parcelu, šta tu onda vredi apelacija.

Gospodine Ministre, ja Vam stavljam do znanja pred Senatом, da pozovete upravu imovne općine na red. Kad se jedan seljak za mali prekršaj zakonskih propisa može baciti 14 dana u zatvor i može da se opteretiti stotinama dinara globe, neka se i ta gospoda metnu pod istragu, jer je to strašan lopovluk od njih, kako ćete dalje čuti. Prvo protuzakonito otmu ljudima to zemljište, ne daju im da budu pravoužitnici, a kad dođu pred sud, onda ih kažnjavaju kao tate za krađu. Dakle, stvore od onih najsiromašnijih ljudi proletere, a od poštenih tatove. Ljudi ne smeju u šumu, nemaju dovoljno zemlje, i kako će onda živeti. Osim toga, pred sudom je kažnjen za krađu, i nije više pošten čovek. Kod te imovne općine nastala je praksa: da molbe koje se podnašaju od potomaka pravoužitnika, da se upišu u knjige, imaju proceduru i po 3—4 godine. Ja sam podnio molbu 4 januara o. g. za Martina Kolara iz Svete Ane, čeka sam dva meseca, ali rešenja nema. Sad sam se uputio u Bjelovar da požurim rješenje. U Bjelovaru sam još spise našao i direktor mi je obećao bezodvlačno otposlance banskoj upravi. Najprije sam urgirao rešenje, i došlo je negativno rešenje. Napravio sam žalbu na Bansku upravu. Čekao sam tačno 10 dana. Mislio sam da je posle 10 dana žalba već kod Banske uprave, i pošao sam da požurim stvar dok je još mesec mart, jer se šume ne seku posle meseca marta, radi soka koji već teče, pa sam htio da čovek još pravovremeno dobije deputat.

Posle deset dana ja odem u Zagreb, nadajući se da je spis tamo. Kad dođem tamo u Šumsko odeljenje Banovine, oni svi pretraže sva odeljenja, — spis je došao poslednjih dana, pa ga ne treba dugo tražiti. — ali spisa nema pa nema. Onda mi kažu: možda je kod sreskog načelstva jer se hoće čuti i njihovo mišljenje. Dobro: odem ja u sresko načelstvo, ali spisa ni tamo nije bilo. Nigde ga nema, a dvaput sam ga urgirao. Nema ga uopće. Ali za čudo dobije ta stranka od svoje općine u Šemovcu poziv da donese neke priloge koji su bili u spisima, a te sam priloge ja bio sve donio, i onda sam ja odavde iz Beograda poslao u Šemovac te priloge da može spis otići. Stiglo je negativno rešenje. U tom negativnom rešenju navodi se kao razlog da molitelji potiču od oca nepravoužitnika.

Ja imam kod sebe jedan pravilnik banske uprave koji citira od reči do reči zakonske propise i naređenja za imovne općine, koji sada nemam kod sebe, gde se kaže da zakon od 11 srpnja 1881 godine u poglavlju »A«, — jer je taj zakon podeljen na slova A, B, C. — slova d) i f) toga paragrafa tačno kaže, da su pravoužitnici svi oni koji su za vreme

Vojne krajine ovde živili i stanovali i vojne dužnosti vršili, kao i njihovi potomci ako imaju svoju kuću u kojoj stanuju i vode posebno kućanstvo. Pa se onda kaže da imaju pravo i oni koji nemaju svoju kuću, koji su se razdelili, ali vode posebno gazdinstvo; dakle pripada svakome. A tu je imovna općina Đurđevačka uzurpirala neko pravo da može stvarati od poštenih ljudi tatove, a od siromaha proletarce. Gospodo, kamo to vodi? Takvih slučajeva ima na hiljade, nije to samo jedan slučaj. To se praktikuje već dve, tri godine. Jednom čoveku, koji stanuje u svojoj kući, ja sam ishodio šumsko pravo. On ima brata, jer se s bratom podelio, pa je sa bratom i taj deputat podelio, podelili su oni to među sobom i eto i njemu su uskratili ogrev. A kada je to u katastar uneseno, što sam im ja odlukom u Bjelovaru dokazao, onda su mu dali ogrev. To naglašujem zato da se vidi sa kakvim se sve smicalicama i protivzakonito odbijaju ovakve molbe. A oni dobro znaju da postoje ti propisi, ali neće da ih izvršuju, rade zloupotrebljavaju uredovnu vlast.

Ja ću o ovoj stvari malo opširnije opet govoriti onda kada dođe na red moja interpelacija, a valjda će i ona jedanput već doći na dnevni red. Dakle ovo što sam govorio, govorio sam samo u glavnim crtama.

Gospodo, ja neću dalje duljiti nego iznosim sve to zato, da se vidi kako se ta gospoda kod imovnih općina ne pridržavaju zakona, rade samovoljno, znajući da krše zakon i time zloupotrebljavaju svoju uredovnu vlast, a to je čin kažnjiv po Kaznenom zakonu. To naglašujem, Gospodine Ministre, i molim Vas: dajte ispitati tu stvar, i kad dobijete izveštaj, dajte ga i meni, pa da Vam pokažem koliko će oni lagati. Stvar je vrlo delikatna, ali pošto sam podnio interpelaciju po toj stvari, to ću Vam prilikom rasprave te interpelacije reći ono što mi je sada izostalo.

Потпретседник: др. Мирослав Плож: Реч има Господин Министар шума и рудника.

Министар шума и рудника Ђура Јанковић: Господо сенатори, с обзиром на брзину којом господа сенатори желе да раде, ја нисам могао да говорим о свима питањима мота ресора (*Томо Јалжабетић:* Али у питању су три милиона!) О тога ми је жао да нисам говорио о овом тако важном питању, које је поменуо господин сенатор Тома Јалжабетић, а то је питање правоужитника наших имовних општина. То је, господо, један врло крупан проблем, о коме се у мом ресору сада прикупљају подаци, да се изврши санација имовних општина. Имовне општине су изгубиле своју аутономију и држава се мешала у њихово газдинство, постављала често пута и сувишно особље, стварала им терете, а и остала пословања водила су се често пута тако, да су имовне општине постале пасивне. Данас је императивна дужност наша да се имовним општинама притекне у помоћ и да се изврши њихова санација, јер је ту у питању егзистенција хиљада и хиљада наших сељка, а нарочито у брдским крајевима, као и у осталим крајевима у Хрватској, где су прилике за живот ипаче врло тешке.

Што се тиче конкретних случајева које г. сенатор Јалжабетић наводи, морам да кажем да то не спада у рад Министарства шума и рудника, него спада у рад банских управа. Ја сам по захтеву г. Јалжабетића пре неколико месеци тражио извештај по тој ствари и г. Јалжабетића сам писмом обавестио о извештају који сам добио, и, у колико се се

нам, у једном случају помиње се застарелост. До кога је кривица због те застарелости, ја нисам надлежан да испитујем, јер сви послови те врсте спадају у надлежност банских управа (**Томо Јалжабетић**: Кад се установи да злонамерно ради, онда је већ ту казна, а то спада код вас).

Ја ћу после ових сугестија, које је дао г. сенатор Јалжабетић, учинити своју дужност као орган највише надзорне власти и потражићу детаљан извештај по тој ствари, па ћу господина Јалжабетића обавестити, можда још и пре претреса интерпелације; ако то не, онда на сам дан интерпелације. (**Томо Јалжабетић**: Дакле хитност је призната, али ништа не користи! Смех).

Дакле, господе сенатори, ја писам хтео даље да говорим о другим врстама приватних и комуналних шума, које спадају само под надзорну власт Министарства шума, него сам се нарочито био задржао на питању државних шума, са којима ми газдујемо, а у вези којих се подноси буџет овом Дому. Ово што сам укратко рекао о имовним општинама, то је само због тога што ме је на то потстакло г. сенатор Јалжабетић. Ја сам му за то врло захвалан и са овога места дужност ми је да изјавим, да ћу водити рачуна о правима правоужитника, и настојаћу да се изврши санација имовних општина онако како то интереси правоужитника захтевају. (Пљескање).

Претседник др. Љубомир Томашић: Тиме је завршен претрес раздела XIV — Министарства шума и рудника. Прелазимо на гласање. Молим г. известиоца, да чита партију по партију.

Извештач Јован Алексић прочита партију 725в.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат прочитану партију 725в? (Прима). Објављујем, да је партија 725в примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода раздела XIV — Министарства шума и рудника, и то од партије 725г до закључно партије 725ш/32).

Тиме је Сенат примио буџет раздела XIV — Министарства шума и рудника. Прелазимо на раздел XII — Министарство пољопривреде. Молим г. Министра да изволи дати свој експозе.

Министар пољопривреде Светозар Станковић: Господе сенатори, као земља, која на једној страни извози аграрне производе, а на другој страни има пространих пасивних области, које нам намећу бригу око исхране становништва и стоке, ми морамо у пољопривреди да имамо према томе и две пољопривредне политике. Једну нам политику намећу инострана тржишта, т. ј. њихови захтеви и укуси у погледу на квалитет извозних артикала, и ова нас политика упућује на рад око поправке и усавршавања квалитета тих артикала. Друга политика, коју можемо назвати политиком пасивних крајева, упућује нас на рад око повећавања аграрне производње тих истих крајева, како би се њихова пасивност у исхрани становништва што више смањила, ако и не сасвим уклонила.

У ствари рада Министарства пољопривреде у правцу поправке и усавршавања квалитета наших извозних земаљских производа, управо рада на квалитетном усавршавању саме производње тих артикала, морам на првом месту да истакнем, да овде имамо великих тежкоћа. За рад у овом правцу потребне су пре свега знатне инвестиције капитала, и

пored тога добра организација и стручна спрема самих пољопривредника. Ни у једном ни у другом правцу прилике нису код нас најбоље. Ми смо земља ситних сељака без још довољно стручне образованости и организованости сељачких маса. Затим велики пад цена аграрним производима, који је последица поремећаја у привреди и још више у размени добара између држава, учинио је пољопривреду у аграрним земљама, као што је наша, нерентабилном, а ово има за последицу то, да се не рентира инвестиција капитала у ову привредну грану. Све ово заједно пак чини да је код нас приватна иницијатива у пољопривреди, која би требала да буде најјачи покретач напретка и покретач брзог прилагођавања захтевима и приликама које се сада брзо мењају, да је дакле приватна иницијатива код нас веома слаба и спора. Ове околности стављају све веће захтеве и бриге на државу и друштво, чије старање за унапређење пољопривреде мора да буде у толико веће, у колико је приватна иницијатива слабија. Од државе и самоуправних тела као и од друштва уопште траже се не само веће материјалне жртве, него и све већа интервенција и помоћ, како у погледу ширења стручног образовања, и техничке вештине у народним масама, тако и у погледу организације тих маса.

Друга политика, која треба да се води у нашој пољопривреди јесте, како рекох, политика унапређења производње људске и сточне хране у пасивним крајевима. Пространство ових крајева у нашој земљи веома је велико. У нормалним приликама народ из ових крајева исхрањивао се зарадом у страним земљама. Сад више тога нема или је сведено на сасвим малу меру и нама се све више намеће проблем исхране ових крајева, нарочито у сушним годинама, које су за ове крајеве најопасније као што је био случај у прошлој години. Држава и друштво мора у оваквим годинама притицати у помоћ и чинити знатне материјалне жртве. Има међутим у извесној мери могућности да се повећа продуктивност ових крајева (применом употребе вештачких ђубрива, исушењем и заштитом од поплаве неких великих поља и др.) за шта су несумњиво потребна извесна новчана средства, која би у овом случају била плодносна.

Сасвим засебно питање постоји у погледу повећања производње оног биља које претставља индустријске сировине које ми увозимо у знатним количинама. Неке од тих артикала могли бисмо сами да производимо у довољној мери, као што је случај са уљаним плодовима и вуном, неке опет могли бисмо у знатној мери бар повећати као што је случај са памуком. Што се тиче уљаних плодова могу да кажем, да смо већ сасвим близу тога да производимо толико, колико је потребно нашим индустријама. Недавно је постигнут споразум са овима у погледу цена, које могу да задовоље произвођаче разних семена, па ће се култура овог биља проширити нарочито кад се још регулише питање уговарања производње и откупа семена између произвођача и индустрије. Што се тиче вуле и памука такође се припрема један режим који ће омогућити повећање производње ових артикала.

Засебан карактер има код нас питање увоза ланених израђевина, који је веома велики. Разлог овог увозу треба пре свега тражити у отсуству текстилне индустрије ове врсте код нас, а не у немању или у немогућности производње потребне сировине. Пре него што се оснује ова индустрија, не мо-

же се мислити на повећање производње лана способног за ткиво, осим у колико би се рентирио извоз нашег ланеног влакна уз истовремени увоз ланених израђевина, као што је случај у последње време због добре конјунктуре.

Исто тако као биљна производња важна је и наша сточарска производња. У планинским, већином пасивним крајевима државе, који заузимају знатан део државне површине, сточарство је главна привредна грана.

У свима крајевима сточарство је главна привредна грана ситних сељака. Из ових разлога сточарству се посвећује највећа пажња. И у овој привредној грани иде се за тим да се у питању квалитета прилагођавамо захтевима страних тржишта. Треба да тежимо за тим, да највећи део земаљских производа уновчавамо путем сточарства, а не продајом тих производа. Из ових разлога у питањима спољне трговине, треба сточарству да дајемо једну од првих места.

Стока и њени разноврсни производи чине једну од највећих позиција у нашем извозу, а ту опет једно од најважнијих места заузимају живина и јаја. По питањима унапређења нашег живинарства Министарство је недавно на једној широј конференцији консултовало интересенте и стручњаке, па су утврђене директиве, по којима ће се даље радити. У нашем свињарству показало се да производња масних свиња најбоље одговара не само нашим приликама него да масне свиње и поред свих тешкоћа у међународној трговини и платном промету још увек налазе пласмана.

Ми треба само да усавршавамо нашу расу масних свиња, а масне расе да се ограничавају на наше западне крајеве.

У овчарству морамо посветити нашу пажњу не само производњи меса и млека него и производњи вуне, како би нашу већ добро развијену текстилну индустрију ослободили од увоза стране вуне. Оправдано је гледајући да то можемо постићи имајући у виду развијено наше овчарство са многобројним расама и типовима. Директиве за овај рад треба да долазе из једног научног института за испитивање вуне, који ће служити и као веза између пољопривреде и индустрије. Ради тога сам тражио овлашћење у Финансијском закону за оснивање таквог института, и ускоро ће се приступити његовом оснивању.

За подизање коњарства утврђено је да су државне ергеле најбољи и неопходни инструменат. У напредним државама такве ергеле раде већ неколико стотина година, па се њиховом раду има захвалити да је тамо коњарство напредно. С тим задатком основане су и наше државне ергеле па је потребно само појачати капацитет њиховог рада. То ће се постићи смештањем некојих ергела на већа и подеснија земљишта и савршенијом организацијом истих. На тај ће начин уз исте буџетске издатке капацитет ергела бити у знатној мери појачан. Да би се то спровело тражено је такође овлашћење у Финансијском закону па ће се по одобрењу истога приступити извођењу. Како није постојао утврђен план рада у коњарству, то ће се пре свега, по претходном саветовању са заинтересованим круговима утврдити план рада и реонирање раса за целу државу према потребама привреде сваког краја и према интересима земаљске одбране.

Велики пад цена захватио је рогату стоку, нарочито од прошле јесени због онемогућеног извоза у

Италију, као и због оскудице у сточној храни, која је принуђавала народ да и поред слабих цена у повећаној мери продаје стоку, што је још више обарало цене. И оскудица у људској храни у пасивним крајевима принуђавала је народ на продају стоке да би имао за шта да купује себи храну.

Иначе се рад на унапређењу ове сточарске гране врши нормално у границама буџетске могућности и у вези са бановинама и задругама.

Ради утврђивања праваца и метода рада не само у сточарству него и у осталим гранама, предвиђена је у повереном ми Министарству серија конференција стручњака и заинтересованих претставника дотичне привредне гране. Знатан број таквих конференција већ је одржан, а остале су у припреми. На тај ће се начин утврдити програм рада целог Министарства у свима гранама, који је већ почео да се примењује, а његовом извођењу имају да служе и поднети амандмани који ће омогућити да се учини велики корак напред у нашој пољопривреди.

За целокупно сточарство од битне је важности прибављање добре сточне хране, чему служе пашњаци, ливаде и производња ове хране на ораницама. Овоме питању Министарство ће посветити потребну пажњу, а како по питању пашњака ради и Министарство шума и рудника, а по питању мелiorације ливада Министарство грађевина, то ће бити потребно да се проучи не би ли било zgodније да се овај посао сконцентрише на једно место. Док се ово не реши мора се у сваком случају по овим питањима успоставити уска сарадња.

Поред сточарства, које је главна привредна грана свих ситних сељака, једнако у активним као и у пасивним крајевима, воћарство и виноградарство добија све већу важност, нарочито у пасивним крајевима. Повољни пласман воћа, грозђа и вина треба стога да на првом месту интересује нашу спољну трговину одмах поред пласмана стоке и сточних производа.

За све ово што се тражи од државе и јавних тела у погледу рада на унапређењу пољопривреде, материјална средства изражена у буџету повереног ми Министарства доста су слаба, поготово кад се узме у обзир, да је овај буџет оптерећен и аграрном реформом тј. једним задатком и послом који није само привредног карактера. Овај буџет посматран само у свом рачунском делу показује несумњиво ову чињеницу која се не може мимоћи. О овој околности водило се у пуној мери рачуна па су се у Финансијском закону тражила овлашћења, која ће у великој мери повећати активност Министарства пољопривреде. Без тих овлашћења његова активност била би веома ограничена. Зато ћу укратко да напоменем најважнија овлашћења.

Ту би на првом месту било овлашћење за оснивање пољопривредних комора као званичних претставника интереса пољопривреде и пољопривредника. У нашој земљи већ сви привредни редови имају своје коморе осим пољопривредника, док међутим у многим другим земљама и овај ред већ одавно има своје коморе.

Установљење пољопривредних комора повлачи за собом коморски прирез и ово је разлог што се је одуговлачило код нас са оснивањем овакових комора. У другим земљама ове коморе постоје већ одавно, па је крајње време да се такве оснују што пре у нашој земљи. Код нас међутим постоје велике разлике између појединих бановина с обзиром

на привредне прилике и културни ниво сељака. У неким оановинама као што је Дравска, Савска и Дунавска оснивање пољопривредних комора се же-ли и не би се наишло на никакве потешкоће. Али је питање да ли би било тако и у другим оановинама. може се очекивати, да би се то могло у неким бановинама сматрати као неко наметање па се сматрало да је боље да се овакове коморе уводе сукцесивно. Неке би бановине увеле такве коморе одмах, неке би опет чекале да виде какве ће резултате такве коморе показати. Од овако поступног уважања комора не би било никакве штете једино што би требало водити рачуна о томе, да не би требало установљавати главну или земаљску комору пре него би већина бановина основале своје коморе. Ово нарочито подвлачим и спомињем због тога, што је већина Финансијског одбора предложила ону измену у погледу ових пољопривредних комора. И ја мислим, да ово обавештење и ова изјава коју ја дајем је довољно, да се одустане од онога предлога већине да се брише други став. онога амандмана, који се односи на пољопривредне коморе.

Затим у важне нове установе које би почеле да се подижу помињем силосе, чија се важност већ дуго времена и код нас истиче а које такође већ имају или их подижу готово све земље нарочито извозничке као што је и наша земља. Ове установе имају да служе олакшавању извоза житарица са којима имамо све већих тешкоћа при извозу. Оне олакшавају сортирање и стандардизовање робе а с тим и рад на усавршавању квалитета. Затим оне омогућавају кредитовање на бази ломбарда земаљских производа. Погољан смештај производа у силосима у вези са кредитовањем омогућава регулисање цена на унутрашњем тржишту и даје могућност чувању резерви из родних за неродне године, што је врло важно кад се држи у виду околност да се код нас појављују велике разлике у приносима родних и неродних година.

Водећи рачуна о све већој важности коју код нас добија воћарство, тражио сам овлашћење да могу основати воћарску огледну станицу у нашем најважнијем воћарском реону у сливу Дрине на бановинском имању Горажди. За унапређење пак воћарства и других култура дуж наших Приморја, тражио сам, како рекох, овлашћење за оснивање средње школе за јужне културе на бановинском имању Тополици код Бара. ово у толико пре што Зетска бановина нема ниједне пољопривредне школе. Да би се олакшао и унапредно рад на овчарству, нарочито у правцу производње вуне за снабдевање домаће текстилне индустрије, потребан нам је један институт за испитивање и класификацију вуне по угледу на сличне установе у другим земљама. Тражио је овлашћење за оснивање овог института.

Затим једним амандманом тражено је овлашћење за преображај средње пољопривредне школе у Ваљеву у средњу пољопривредну задружну школу с обзиром на све већу важност коју задругарство, нарочито произвођачко, добија у пољопривреди.

Како у читавом житородном дунавском базену немамо ни једне огледне ни контролне станице тражио сам овлашћење да могу у Новом Саду, на једном лепом имању које је бановина за ову сврху откупила од Матице српске, уредити такву установу неопходно потребну за рад на усавршавању тамошње пољопривреде у квалитетном правцу. У немогућности да се тамо оснује нова установа, морао

сам тражити да се буџетски пренесе станица из Осипјека у Нови Сад, а у Осипјеку би остала недирнута селекциона станица као бановинска установа. Овде морам напоменути да су у Савској бановини биле овакве две станице у Загребу и она у Осипјеку, док читаве четири бановине немају ниједне. Из редовних средстава довршиће се и уређење сличне станице у Скопљу, затим ће се подићи зграда за станицу у Љубљани и довршити доградња зграде станице у Загребу.

Да би се наставило подизање зграда пољопривредно-шумарског факултета у Загребу на његовом имању у Максимиру и факултет сасвим преселио на то имање, што ће олакшати и унапредити наставу, иако не спада у ресор Министарства пољопривреде, тражио сам овлашћење да могу из средстава државне пољопривредне закладе дати томе факултету кредит од три милиона динара за подизање једне зграде, те би остало да се још толики кредит обезбеди у наредној години за потребну једну зграду. Тиме би овај факултет био потпуно изграђен. Земунском пак факултету треба још кредит од 150.000 динара за довршење једне грађевине, чиме би био и овај факултет довршен.

Потребно је било даље овлашћење за премештање неких ергела и за њихову бољу организацију (загребачке, због једне неуклоњиве заразе и уопште због незгодних терена, затим оне у Брани због незгодних терена као и оне у Љубичеву ради проширења).

Да би се општинама и бановинама обезбедила извесна већа средства за набавку приплодне стоке једним амандманом је тражено да половина прихода од сточних пасоша (путница) иде у бановински сточарски фонд, а друга половина у општинске или пак у бановинске ветеринарске фондове.

Државном бактериолошком и серолошком заводу у Крижевцима, имало би једним амандманом да се ради проширења рада на производњи серума приходи од серума оставе за повећање обртног капитала.

Да би могла да се изврши санација Савеза хрватских сељачких задруга у Загребу, потребно је једно овлашћење за отпуштање његових дугова држави у износу од близу 1.400.000 динара, као и овлашћење Бану Савске бановине да може на терет бановине подићи зајам од 6.500.000 динара, и тај новац дати савезу за покриће губитака.

Једним амандманом тражено је овлашћење за реорганизацију Отсека за пољопривредни кредит у Сарајеву и среских припомоћних заклада на територији раније Босне и Херцеговине које су законом о Банској управи изгубиле своју централну управу.

Како у приморским крајевима посолница чини знатне штете усевама, унесен је амандман, да се тамо могу обезбеђивати културе и од посолнице, а не само од града.

Даље је тражено овлашћење да се може расходити семе које је било дато народу за време ратова, па до 1923 године, које се показало ненаплативо, а још се води као задужење. Друго мање важне амандмане није потребно истицати, а оне, који се тичу аграра поменућу даље у излагању прилика у аграру.

Ови амандмани дају, како рекох довољно могућности за рад у једној години дана на унапређењу пољопривреде. Поменуо сам и то, како ниске цене отежавају овај рад. Пад цена толики је, да је пољопривреда постала перентабилна и сељак је по-

стао слаб купац и платац. Животни стандард сељаков редуцирао се на минимум, а ово се осећа у читавој привреди земље. У општем је интересу, да се ове прилике нормализују, и да се сељакови расходи доведу у склад са његовим много редуцираним приходима, јер само од овога можемо очекивати опште оживљење целе наше привреде. Као извозна земља ми у погледу цена аграрних производа зависимо од иностранства. По сили прилика ми ту не можемо много да постигнемо, ако и у колико се прилике на међународном тржишту не поправе. Како, међутим, рентабилитет пољопривреде не зависи само од висине прихода, него и од висине расхода, а то значи од висине сељачких јавних дажбина, затим од цене његових куповних артикала и од каматне стопе на новац, то ће бити дужност свију нас да са радом на повећању прихода наставимо и рад на смањивању сељачких терета и расхода.

У тежњи да се сељаку олакшају терети, донесена је и нова уредба о заштити земљорадника од 30 септембра прошле године, која је пошла са гледишта да се, поред продужења рокова отплате у најтежим случајевима, мора чак и отпустирати један део дугова земљорадничких и ово отпустање да падне на терет целине т. ј. државе. Ова мера, која је нова у нашем законодавству, правда се тиме, што је, у односу према вредности новца, знатно пала вредност сељачке имовине, те би реализовање земљорадничких дугова довело у опасност егзистенцију великог броја сељачких породица.

Осим ове мере растерећења сељака смањена је у извесној мери и земљарина, како вам је познато. Напори у овом правцу ће се наставити и ту ће морати да се узме у обзир и онај несразмер који постоји између цена сељачких производа и цена његових куповних артикала. При том ће морати на првом месту да се држи у виду потреба да се смањују цене средствима производње, јер је скупоћа ових разлог да наша пољопривреда све више прелази на примитивне методе рада, што претставља очигледан назадак. Од средстава производње долазе пре свега у обзир најпотребније справе и алати, па ће морати да се што пре узме у разматрање питање наших увозних царина у колико се оне односе на најважније артикле сељачког рада и живота.

Здрав напредак земљорадничког задругарства, нарочито произвођачког, мора да нам буде увек пред очима. Зато је Краљевска влада узела на себе бригу, да се сапирају оне задружне установе које су покрнуле, а које имају у себи животне снаге. За један овакав случај поднесен је и потребан амандман у Финансијском закону, то је случај Савеза Хрватских сељачких задруга у Загребу. За сапирање прилика у аграрном задругарству поднесен је такође један амандман. У намери да се целом задругарству да солидна основа, поднесен је предлог новог Закона о привредним задругама на озаконење.

У ствари аграрне реформе част ми је изложити ово:

По доношењу Закона о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима од 26 јуна 1931 године и његових измена и допуна од 24 јуна 1933 год. вршени су до сад претходни радови за дефинитивну ликвидацију овога питања и земљишно-књижних преноса подељене земље на аграрне субјекте.

Постигнути резултати ових претходних радова задовољавајући су, јер су од 714 поседа на којима је примењена аграрна реформа, утврђени објекти

на 686 поседа. А на осталих 28 поседа овај је поступак у течају те ће и он ускоро бити окончан. Исто тако, са незнатним изузетком, проведен је поступак о утврђивању субјеката у свима општинама северних крајева.

Сем површине од око 240.000 катастарских јутара, коју су власници поседа отуђиле путем факултативног откупа од стране аграрних интереса, правоснажним одлукама одређена је за експропријацију у аграрне сврхе површина од око 720.000 катастарских јутара.

Да би се ова површина у земљишним књигама пренела на аграрне субјекте, морала се премерити и за њу припремити технички елаборат како то тражи закон о земљишним књигама и закон о катастру, у коме је циљу готово целокупна ова површина дата у измеру овлашћеним приватним геометрима.

По закону, трошкове премера и израде техничких елабората сnose аграрни субјекти а сем овога они су дужни, пре преноса у земљишним књигама, да плате на име доприноса за колонизациони фонд 2% од вредности додељене им земље и осталих 2% после годину дана. Услед привредне депресије, која нарочито тешко погађа аграрне субјекте као најсиромашнији део нашег народа, они нису могли у целисти да удовоље овим законским одредбама. Ради тога, као и ради обимности техничких радова који су често врло компликовани и захтевају дуготрајан рад, ликвидација аграрне реформе не спроводи се оним темпом, који се жели, мада су све предрађање за доношење експроприационих одлука завршене.

Наведени разлози претстављају најглавније сметње брзом раду на ликвидацији аграрне реформе. Да би се ове сметње отклониле, затражио сам амандманом овлашћење да у име аграрних субјеката а у споразуму са г. Министром финансија могу код Привилеговане аграрне банке подићи бескаматни зајам из специјалног гарантног фонда предвиђеног у чл. 22 Уредбе о финансијској ликвидацији до 5.000.000.— дин. из кога би се давале позајмице предузимачима за извршени премер аграрног земљишта с тим, да се Привилегована аграрна банка за суме које се не би могле одмах убрати од аграрних субјеката, укњижи на њиховим некретнинама.

Прихватањем ових предлога омогућиће се интензивни рад и коначна ликвидација овог врло важног социјалног и националног питања.

Већ три године у северним крајевима нема расположиве земље која би се доделила добровољцима па се је стога број њихових молби за земљу у Министарству пољопривреде повећао до 7.058 од чега је 5.372 добровољаца из Балканског и Светског рата, а 1.524 добровољаца усташа. Како Министарство војске и морнарице још није решило све молбе око издавања добровољачких уверења, рачуна се да ће се број ненадељених добровољаца повећати још за 1.000, дакле биће их на тај начин ненадељених око 8.000.

У северним крајевима стоји на расположењу за сада Министарству пољопривреде за наделу добровољаца око 30.000 катастарских јутара земље у т. зв. Панчевачком риту. Али подели овог земљишта приступиће се тек у 1937 и 1938 год., из разлога, што је ово земљиште, које је доскора било под водом, још неразрађено и неподесно, без претходних радова, како за пољопривредну културу тако и за колонизацију, а мора се извршити и парцелација. На овом земљишту моћи ће се подмирити око 4.000

добровољаца, а остаће их неподмирених око 4.000. почетком месеца октобра 1935 год. издато је 2.287 начелних одобрења за Панчевачки рит добровољцима земљорадницима, који су поднели молбе Министарству пољопривреде у 1932 и 1933 години. У овој години издаће се исто таква начелна одобрења за још око 1.200 добровољаца, земљорадника, који су поднели молбе у 1934 год., кад се премери земљиште у т.зв. бившем проширеном атару Београда.

Имајући у виду велики значај колонизације у Северним крајевима за нашу државу и колонизациону способност добровољаца, који припадају највиталнијем делу нашега народа, Краљевска не Влада настојати да створи могућност да и за остатак од 4.000 доорвољаца, који неће моћи бити подмирени земљом у Панчевачком рит, нађе земљиште и према овим добровољцима испуни обавезу државе. У крајњем случају, ако се нигде не могу наћи покривне површине за доделу земље остатку добровољаца, Краљевска Влада ће се постарати да на неки други згодан начин удовољи обавези државе према овим добровољцима.

По ставу 9 § 24 Закона о ликвидацији аграрне реформе могле су се доносити одлуке о експропријацији шумског земљишта на великим поседима до 30 септембра 1935 г., па су доиста у том времену и донесене одлуке за 17 великих поседа, од којих је укупно експроприсано 29.924 јутара шумског земљишта — за 82 колоније и 265 села.

Како су се код provedбе тих одлука о експропријацији на терену показале извесне грешке, то сам у споразуму са Г. Министром шума и рудника амандманом затражио овлашћење да може Министар пољопривреде у споразуму са Министром шума и рудника у року од 6 месеци од ступања на снагу овог финансијског закона изменити те одлуке о експропријацији и експроприсати од истог поседа у једнакој површини друго земљиште, у колико се стручно утврди да су експроприсане површине у природи умањене услед одроњавања или да већим делом нису способне за шумску културу, односно да се могу привести шумској култури само вештачким путем и то уз несразмерне трошкове.

Да би се започела исплата већ експроприсаних површина у северним крајевима унето је у буџет Министарства финансија први пут 10.000.000.— динара за купонску службу по обвезницама Привилеговане аграрне банке, са којима се исплаћује општина и остатак закупнина бившим власницима имања.

Ради осигурања несметаног рада водних задруга учлањених у централном одбору водних задруга у Новом Саду, а које имају аграрно земљиште на својој територији, затражио сам амандманом овлашћење за Господина Министра финансија, да може на предлог Министра пољопривреде а по распореду Министарства грађевина аконтирати Централном одбору водних задруга у Новом Саду до суме 5.600.000.— динара на име неизмиреног заостатка водних доприноса из 1935 године. Ову аконтацију вратиће аграрни интересенти државној благајни у наредним годинама када се њихово материјално стање побољша. Исто тако ову законску одредбу потребно је сваке буџетске године унашати у финансијски закон све докле док се не ликвидира аграрна реформа и док се аграрно земљиште у земљиним књигама не пренесе на аграрне интересенте.

Ликвидација аграрне реформе на територијама ранијих покрајина Босне и Херцеговине и Далмације није још обављена, нити ће се моћи у овој години обавити ради сметњи законске и персоналне природе.

Предузете су мере, да се законски недостатци отклоне, а оскудица у аграрним чиновницима изискује да се број аграрног особља повећа, јер је број аграрних чиновника и сувише недовољан да би се ликвидација могла брзо обавити.

Како се у Далмацији чине спекулације са земљом великих поседа на тај начин да се земља продаје странцима и тако обилазе прописи о аграрној реформи, потребно је било унети у Фин. закон одредбу, која ће ту спекулацију и обилажење закона спречити.

Затим је за ликвидацију далматинског аграра било потребно да се изврше неке измене у Правилнику Министарства пољопривреде од 3 октобра 1933 год., а за ову измену потребно је законско овлашћење, па је у овоме смислу унесен један амандман. Нарочито ће требати да се измене одредбе поменутог правилника у погледу премера и мерничких трошкова, који су толики да превазилазе платну моћ народа, јер се шењу и преко 1000 динара по једном хектару, а из разлога што је у правилнику био остављен прекратак рок од 6 месеци, у коме су сва заинтересована села имала да изврше прмер земљишта.

Од г. Министра финансија сам тражио за ликвидацију беглукског земљишта у Босни и Херцеговини штампање 4 емисије 6% обвезница у суми од дин. 217.175.091, али је одређено да се за ову сврху штампају обвезнице у суми од 100 милиона динара, и да се одобри кредит од 6 милиона динара у готову за купонску службу тих обвезница. Остатак од 117 милиона доћиће у 5 емисији.

За бржу provedбу далматинског аграра добио сам повећање кредита од 600.000.— динара тако да ће сада целокупни кредит у наредној буџетској години износити укупно 1.800.000.— динара.

Што се тиче штампања обвезница за исплату кметских шума, шикара и пашњака, то прикупљеним подацима потребно ми је 155 милиона 4% обвезница, док је по закону из 1933 године одобрено да се у ову сврху штампају обвезнице до суме 50 милиона динара. Да би се ово довело у склад и правило питање исплате општине свих 155 милиона или само до оне суме која је законом одређена, предузео сам кораке код г. Министра финансија да ово у што краћем року решимо и да се обвезнице отпочну штампати.

У јужним крајевима, програм рада за нову буџетску годину, у колико то дозволе врло скромна средства, предвиђена у предлогу буџета за 1936/37 годину, имаће да обухвати извођење свих опшних најужнијих техничких и административно-правних послова, који су у непосредној и уској вези са колонизацијом нашег сиромашног земљорадничког елемента из пасивних крајева државе и са доделом земље у доуну сиромашним домородцима — земљорадницима, који немају уопште довољно сопствене цемље.

Поред тога ће се у границама скромних буџетских средстава обухватити: ревизија ограничених комплекса аграрног земљишта ради осигурања минимума за egzистенцију оцима, који су извршеним ограничењем сувише погођени, указивање најхитније помоћи насељеним породицама у набавци се-

мена и хране за prvu godinu naseljeња, и стварање потребних услова за економско-привредни опстанак и развитак насеља и насељеника на добивеној земљи, (снабдевање насеља пијаћом водом, изградња путева, мостова и пропуста, изградња канала за наводњавање, куповина земље за доделу сиромашним земљорадничким породицама и др.).

За уређење питања самонасељеника у Вардарској котлини, које ће се извршити преузимањем њиховог дуга код Државне хипотекарне банке и употребом задуженог земљишта у сврхе колонизација закључио сам зајам код Државне хипотекарне банке у суми од дин. 21,800.000.— Из ове ће се суме један део употребити и за откуп приватног земљишта за сврхе колонизације.

Упоредо са вршењем колонизације наставиће се према израђеном програму и рад на ликвидирању аграрних односа по прописима Закона о уређењу аграрних односа у ранијим покрајинама Јужне Србије и Црне Горе те се ради убрзања те ликвидације новим буџетом морало предвидети и формирање 4 нова аграрна суда.

За уређење и отпис дугова издатих аграрним интересентима из Колонизационог фонда Министарства пољопривреде затражио сам овлашћење за Министарски савет да се ово питање регулише Уредбом са законском снагом.

Завршавајући овим свој експозе, част ми је у молити Сенат да изволи буџет Министарства пољопривреде прихватити онако како га је и Народна скупштина прихватила.

Potpretsednik dr. Uroš Krulj: Ima reč gospodin senator dr. Oton Frangeš.

Dr. Oton Frangeš: Gospodo senatori, Ministarstvo poljoprivrede u poslednje vrijeme pokazuje jednu naročitu aktivnost. Sazivlju se ankete naših najboljih stručnjaka, naučenjaka i praktičara, održavaju se konferencije sa interesentima iz kruga proizvođača i potrošača, publikuju se znanstvena djela odličnog kvaliteta, izrađuju se zakonske osnove najvećega domašaja za naš privredni razvitak; zaključci koji se donose na održanim konferencijama vrlo su zamašni i vrlo pohvalni. Ukratko: radinost i plodnost rada Ministarstva poljoprivrede zaslužuju svaku pohvalu i puno priznanje i ja ću rado glasati za budžet Ministarstva poljoprivrede.

Međutim, Ministarstvo poljoprivrede preuzelo je jednu baštinu problema iz prijašnjih perioda rada toga Ministarstva, koji do sada nisu konačno riješeni, a koji su od presudne važnosti za dalji razvitak našega naroda, naročito našega seljaštva. Među tim problemima najaktuelniji i najvažniji je onaj o reguliranju cijena naših poljoprivrednih proizvoda. Ako se seljaku omogućiti da dobije za svoje produkte barem onoliko koliko njega koštaju, uračunavši tu i jednu pristojnu nadnicu, onoliko koliko mu je neophodno potrebno da može živiti, samo onda on može da udovolji i svima svojim dužnostima prema državi. Onda, gospodo, možemo govoriti o mogućnosti napretka, o naprednom gazdovanju, i onda se možemo nadati da će se naša poljoprivreda razviti u onom smjeru, u kome mi svi to želimo.

Mi ćemo svu težinu pomenutog problema odmah osjetiti, ako se sjetimo, da je cijena pšenice iznosila u doba inflacije za 100 kgr. 630.— din., i da je tada bilo dovoljno 0.92 kgr. pšenice, dakle niti ceo jedan kilogram, da se namiri zemljarinu od 1 kat. jutra, dok je ta cijena u doba deflacije pala u godini 1930 na 125.— dinara, a 1933 godine na 99.— dinara, a

po toj cijeni morao je seljak da dade za zemljarinu 23 kgr. od svakog katastralnog jutra, dakle skoro 25 puta više nego 1920 godine. Rado priznajem napore g. Ministra finansija, sadanjeg i prijašnjeg, koji su, počev od godine 1930, nastojali sniziti zemljarinu, ali time se stanje seljaka nije osjetno popravilo, jer su se tzv. Seringove makaze između cijene njegovih proizvoda i cijene industrijskih i obrtnih proizvoda, koje on mora da kupuje, samo u nekim potrepštinama malo pritvorile, ali su u drugim zato još više otkočile. Indeks cijena stočnih proizvoda u uporedbi sa godinom 1926 iznosi krajem godine 1935 ispod 60%, biljnih proizvoda nešto iznad 60%, a indeks industrijskih proizvoda prelazi 65% od cijena u godini 1926.

Dva su puta za popravku cijena: da uredimo u unutrašnjosti zemlje cijene i da s druge strane pri našem izvozu uredimo te cijene. Za unutrašnje uređenje cijena imamo sada jedan interesantan pokret u zemlji. Selo počinje da se organizuje. Selo na sajmovima, na stočnim sajmovima organizuje jedan odbor; taj odbor propiše cijene i od tih se cijena ne odustaje, makar se ne prodao ni jedan komad. Seljak ostaje uporan i u dvanaest sati se razilazi. Za četranaest dana nijedan komad nije prodan. Ali su za malo htjeli da prebiju prekupca, koji je pokušavao da to izigra. A poslije je do pola jedanaest sati sve bilo rasprodato, sva stoka. Taj pokret ide dalje. Postoji namjera sličnom organizacijom regulirati i cijene vinu, a i visinu nadnica; dakle preći i na socijalno polje. Dok ovim pokretom upravljaju ljudi trezni i razboriti, treba da ga sa zadovoljstvom pozdravljamo, jer se samo tim putem može suzbijati ono bezobzirno izrabljivanje seljaka, kako ga u toliko slučajeva vrše prekupci i mesari na selu. Zlo bi bilo, ako bi se u taj pokret uvukli ljudi kojima je dobrobit seljaka samo maska za njihov rad oko zaoštrenja klasnih protivština i uvođenja terora u naš mirni narod, — a smijemo se nadati da sadanje vode pokreta to neće nikada dopustiti.

Ja bih vam htio navesti primjer kako se regulišu cijene u Njemačkoj. Tamo »Marktordnung« radi ovako: Godine 1930 pala je cijena pšenici na 130.— dinara; godine 1933 na 99.— dinara, a po toj cijeni je morao seljak da plaća 25 kgr. pšenice za ono za šta prije nije plaćao niti jedan kilogram. To su razlike, gospodo! To znači, izvor svega zla, sviju teškoću našeg seljačkog života proizlazi otuda, iz tih cijena. I one Seringove makaze — razlika između cijena poljoprivrednih produkata i cijena industrijskih produkata, nisu se zatvorile. One su se nešto izmijenile u nekim produktima, ali ne u svima. Indeks cijena poljoprivrednih proizvoda od 26% došao je na 70%, a indeks cijena za stočne proizvode pao je na 59%, a industrijskim produktima indeks cijena se drži stalno na 65%. To je razlika, i poljoprivrednik ne može sve to prebroditi. Mi silimo našeg seljaka, onim što mi tražimo od njega porez, da troši od svoje glavnice. On se zadužuje na trošak svoje imovine; on živi od svoje imovine, a ne od svoga dohotka. Otuda nastaju problemi i govor o razduženju seljaka i o svemu tome o čemu ćemo još govoriti.

Gospodo, standard života našega seljaka pao je na jednu mjeru, koju je žalosno iznositi pred javnost putem ove naše visoke kuće i ovih govora ovde. Neću da vam navodim primere za to, ali ti su primeri tako žalosni, kad čovjek vidi od čega taj narod živi, kako pregladuje, a ne preživljuje onaj period, dok mu dođe novo žito, koje će on potrošiti do Božića, a od Božića do novoga žita opet gladuje. Nije

čudo kada se čuje da se u ovakvom raspoloženju komunizam širi među seljačkim svetom. U Dalmaciji našao me je jedan biskup i kazao mi: vraćaju se natrag radnici, koji su bili u Belgiji i Francuskoj, u svoja sela, jer tamo nema više zarade i ti koji se vraćaju, to su, kaže, organizovani komunisti koji šire komunizam. Seljak i komunista — to su dvije sasvim protuslovne stvari, ali ovakvo njegovo raspoloženje, koje stvaraju prilike našeg tržišta i prodaja njegovih poljoprivrednih proizvoda, dovode ga u situaciju, koja čini da on prima i ovakve nauke, koje su skroz protivne njegovom unutrašnjem biću.

Gospodo, ja ću to ilustrirati na jednom primjeru, jer se iz primjera jasno vidi u čemu je stvar. Sajam u Libenu, malom mjestu kraj Berlina, prodaje jaja po marku i sedamdeset feniga. Kako kod jednog trgovca, tako i kod drugog, cijene su iste. Ko je odredio te cijene? »Marktordnung«. A šta radite sa neprodanim jajima — pitam u »Marktordnung« — preuzima ih zadrugarski magazin i to po istu cijenu. Evo, gospodo, posljedica toga je da se živinarstvo u Njemačkoj toliko raširilo, otkako seljak nalazi naplatu za hranu koju daje živadi, da će naš izvoz jaja u Njemačku biti osjetno tangiran i mi ćemo mnogo manje jaja izvoziti nego do sada.

Drugi primjer: Ima tamo farma od 15 hektara, samo sa dvije vrste krušaka. Jedna od ovih vrsta je »piramida« koja vrlo dobro rodi i na tih 15 hektara dobio je čovjek milion kgr. krušaka. Taj je čovjek skoro prestao da radi, jer nije imao skoro nikakve mogućnosti plasmana krušaka. Ali »Marktordnung« dolazi i otkupljuje mu sve kruške za stonu upotrebu i fiksira cijenu koja ga je zadovoljila. A što nije bilo prikladno za sto, i što nije prodao, to je prodao fabriци, koja mora da preuzme sve što on nije prodao i to uz cijenu koja mu isto tako konvenira; tako da će on i podvostručiti svoju produkciju. Na taj način će i naš izvoz krušaka u Njemačkoj pasti. Velik dio svojih potreba Njemci u sve većoj mjeri sami produciraju, i mi ćemo zbog te njihove organizovane privrede imati osjetnih posljedica.

Treći primjer je ovaj: jedna mljekara, koja ima kapacitet od 30.000 litara mlijeka dnevno, imala je reon od nekih 530 km., od kuda je dobijala to mlijeko i prodavala ga konzumentima po 10 feniga, a ona je plaćala poducentu 7 do 7½ feniga po litru. Ali »Marktordnung« je taj reon smanjio na 25 km. i sve mlijeko što je u tom reonu, mora da liferuje mlekaru. Kako rekoх oni dobiju za mlijeko 10 feniga, i ta se prodaja mnogo širi, tako da se mljekarstvo u Njemačkoj toliko rapidno diže, da Njemačka može da producira dovoljno za sebe mlijeka i putera. To su sve rezultati jedne promišljene politike cijena, a ničega drugoga. Samo te cijene su odlične za producente (Glasovi: Možemo i mi kod nas tako nešto da uradimo!) — Vrlo dobro, samo bismo trebali da se jedanput krenemo. To je organizacija u samom narodu. Ja bih želio da zadrugarstvo i u tom pogledu preuzme inicijativu, pa da bi se i kod nas na ovaj ili sličan način mogla da uredi prodaja, da se regulišu cijene za one proizvode, koji dolaze na naša tržišta. To je jedna mjera koja stoji u našoj vlasti, ali je ipak ograničena cijenama u inostranstvu, t.j. svjetskim cijenama, jer preko tih svjetskih cijena ne možemo znatno da idemo u našem unutrašnjem životu.

Organizacija izvoza provodi se u posljednjim godinama na bazi onoga što je još izneseno u predlogu našeg zastupnika u Ženevi godine 1927. To je bio predlog preferencijalnih carina, a u okviru unapred

ograničenih kontingenata; na bazi preferencijalnih carina, a mimo klauzule najvećeg povlašćenja. To je problem koji je, kad je prvi put iznesen, primljen sa toliko rezerve, da je izgledao bezizlazan. Danas je poznato svima, da su preferencijalne carine stabilizovale Njemačku, koja je napravila preferencijalne ugovore sa svima državama. Amerika i Čehoslovačka su sklopile ugovor, po kome Sjeverna Amerika priznaje Čehoslovačkoj pravo, da može sa svojim susjedima ugovarati i sklapati ugovore, za koje ne vrijedi klauzula najvećeg povlašćenja. To je danas baza ugovora. Mi smo došli do toga da su ih sve države priznale. I, gospodo, ako je moguće srediti Srednju Evropu, onda je to moguće samo na bazi ovakvih ugovora, preferencijalnih, bilateralnih i recipročnih. Ali, gospodo, šta bi to značilo za nas? Mi smo u položaju da danas ne moramo istom razbijati led, i da ne moramo istom da tražimo puteve. Ti su putevi prilično opredijeljeni, i za te puteve su se opredijelile i sve države u Srednjoj Evropi. Ali mi imademo u tom pogledu da stavimo dva zahtjeva:

Da se za naše agrarne proizvode dade do 100% popusta na carinama u državama koje naše proizvode uvoze tj. da se naši proizvodi tamo uvoze uz punu cijenu jednakih produkata u njima samima. To bi značilo na pr. da bi mi opredijeljeni kontingent pšenice mogli prodavati danas u Njemačkoj po Mtc. za cca 375.— dinara, u Austriji po 364 dinara, u Čehoslovačkoj po 370 dinara. Naravno, da mi našu pšenicu tamo ne bi smjeli prodavati u slobodnoj trgovini, jer bi tada pobijali cijenu indigene pšenice, već bi se pšenica prodavala od strane našega »Prizada« tamošnjim centralama za promet sa žitom, koje bi ju puštale u trgovinu po svojim cijenama, dakle, bez ikakve pogibelji za njihovu poljoprivredu i njihov agrarni protekcionizam. Naša privreda, pak, dobila bi u okviru izvoza od recimo 2 miliona Mtc. za okruglo 200 dinara po Mtc više nego što je današnja prodajna cijena pšenici, t.j. za oko 400 miliona više. Nu, ako bi se tolika količina pšenice mogla uz tako visoku cijenu prodati, porasla bi cijena pšenice i kod nas za bar 100 dinara po Mtc, a pošto se kod nas prosečno oko 8 do 10 miliona Mtc za samu potrebu države, to bi otuđ nastao veći prihod od kakvih 800 miliona dinara, a sa onim prije spomenutim većim prihodom naš bi narodno-gospodarstveni dohodak porastao od same pšenice za više od jedne milijarde dinara godišnje. To bi značilo znatno popravljjanje ekonomske situacije, koje bi se još u većoj mjeri povećalo, ako bi istim načinom polučili preferencijale za kukuruz, goveda, svinje, jaja, živinu, šljive, jabuke itd. itd. Možemo uzeti, da bi se narodnogospodarstveni dohodak seljaka mogao tim putem povećati za cca 1½ do 2 milijarde dinara. Svi znademo, da je taj dohodak spao od ukupno 80 milijardi dinara u god. 1926 na cca 35 milijardi dinara u godini 1934; a dohodak od poljoprivrede, stočarstva i ribarstva od 32,5 milijardi dinara na cca 18 milijardi. Sa tim dohotkom se ne mogu pokrivati proizvodni troškovi produkata gospodarstva, jer n. pr. 100 kgr. pšenice stoji producenta (uz nadnicu od samo 10 Din.) oko 170 din.; 1 kgr. žive vage vola oko 5.50 do 6.50 din.; svinja oko 600 din.; ovaca 220 din. A cijene koje proizvođač prima, svagdje su niže od ovih troškova. Zato seljak danas živi od svoje glavnice, na koju se zadužuje, a dug ne može nikako da otplaćuje. Zbog toga opće nezadovoljstvo u seljačkim redovima; zato mora država da steže državni budžet i zato stagnira sva privreda.

Gospodo, ako bi se povisila cijena seljačkih pro-

izvoda, ako bi dohodak seljaka porastao naznačenim putem za 1½ do 2 milijarde dinara, svi bi slojevi našega naroda osjetili znatnu olakšicu, sve bi oživilo i počelo vjerovati, da se prilike mogu ipak poboljšati. Suvišan je strah, da bi ovakvim povišenjem cijena životnih namirnica moglo stradati gradsko stanovništvo i radništvo. Porast cijena u detaljnoj prodaji ne bi bio ni izdaleka tolik, koliko su bile cijene hljebu i mesu, kada je cijena pšenici bila veća od 300 dinara za 100 kgr., a mesu veća od 15 dinara po kgr., jer naši detaljisti, pekari i mesari nisu išli sa cijenama dolje, već ih drže od onda pa sve do danas na prilično jednakoj visini, pa ne imaju prava da te cijene opet povisuju u slučaju bolje konjunktura za produkte poljoprivrede.

Samo ovim putem može se izbjeći dalji pad cijena ovih produkata, koji bi prema svjetskim cijenama bio neminovan. Danas se prodaje pšenica u Kanadi po 81 ct za 60 liv. tj. po 133 din. za 100 kgr., u Argentini po 10,20 pap. pesosa tj. po 142 dinara za 100 kgr., kukuruz po 4,40 pap. pesosa tj. 616 dinara za 100 kgr., nu to je samo prolazna visoka cijena, jer prva normalna, ne obilna žetva opet će potisnuti cijene prema dolje i kod nas bi cijene pale na visinu od god. 1932. Ostvari li se regionalno povezivanje Srednje Evrope na osnovu 100% preferencijalnih carina, mi postajemo neovisni od fluktuacija svjetskog prekomorskoga tržišta i možemo budućnosti mirno gledati u susret. Naravno, da mi za preferencijalne ustupke, koje bi dobili od importirajućih država Srednje Evrope, moramo dati jednako vredne, recipročne ustupke njihovoj industriji. Mi to možemo samo postupno činiti, uporedo sa porastom kupovne snage našega naroda, nu kao konačni cilj možemo da dademo tim industrijskim državama isto onoliko popusta, koliko nam one ukupno daju za naše proizvode na carini, za ugovorno opredeljene njihove fabrikate takove vrsti, koje mi sami ne proizvodimo; n. pr. automobile, poljoprivredne strojeve, električne naprave, pišalice i šivaće mašine, boje, droge, predu pamučnu i vunenu itd. Tako bi interes industrijskih država i te kako bio povezan sa našim vlastitim i one se ne bi branile u danom času da nam prime i veće nego prvobitno ugovorene kontingente, ako nadu kod nas protusluže. Srednja Evropa bi time privredno bila konsolidovana, a ta bi činjenica sigurno znatno doprinijela održavanju mira i osigurala napredan razvitak njen.

Prigovor, da su to utopijske želje, mogu predustristi time, da iz osobnoga razgovora sa najmerodavnijim činiocima u Njemačkoj, Italiji i Austriji znamo, da su ove tri države posve sklone da prihvate ovakovu podlogu za pregovore o konsolidaciji Srednje Evrope. Ali za nas je u tom pogledu preduvjet, da se uz Austriju, Čehoslovačku, Mađarsku, Rumunjsku i Bugarsku na svaki način uklope u ovu vezu još i Njemačka i Italija. Od našega izvoza ide u Njemačku u g. 1935 preko 18.7% (751,000.000.— din.), a mi uvozimo odanle svega 16.2% (598,000.000.— din.); u Italiju ide 16.7% (672 mil. din.), a odanle uvozimo 10% (371 mil. din.). Dakle ovo su naši najbolji kupci, pa mi ta tržišta nećemo i ne smijemo trajno da gubimo. Dosta smo stradali od sankcija protiv Italije, — naša privredna struktura ne podnosi nikakvih još daljih ovakovih mjera, koje nam politički ne donose nikakove koristi, a ekonomski nas mogu upravo uništiti. Mi smo dokazali u toliko slučajeva, da za nas ugovori ostaju sveti i da čuvamo u svakome slučaju vjernost našim saveznicima, ali nikada se nismo ob-

vezali na samoubojstvo, niti to iko od nas može da traži.

Ovo naše stanovište je tim opravdanije, što unutar naše privredne antante nažalost izvoz naših agrarnih proizvoda nema izgleda. Veseli nas veoma što se mimo toga izmjena dobara između nas i naših najužih saveznika povoljno razvija, naročito što je naš izvoz u ČSR prošle godine opet porastao na 363,5 miliona čehoslovačkih kruna prema 200 miliona čehoslovačkih kruna u god. 1934, a uvoz odande porastao na 318,2 miliona čehoslovačkih kruna prema 258,9 čehoslovačkih kruna u 1934 god. Nu ne smijemo zatvoriti oči pred činjenicom da je porast našeg izvoza svinja i masti jedna prelazna pojava, a da je uvoz iz Čehoslovačke najvećim dijelom obuhvatao neproduktivne fabrikacije, pa je zato u zadnjem zasijedanju privredne Male antante zaključeno, da se izvoz Jugoslavije u Čehoslovačku ograniči na 260 miliona čehoslovačkih kruna, dakle za 100 miliona čehoslovačkih kruna manje nego je bio prošlogodišnji. To nas sili da i dalje posvećujemo najveću pažnju našem izvozu u Italiju i Njemačku i da pri izgrađivanju ekonomske veze podunavskih država, koju svesrdno pozdravljamo, sačuvamo sebi posve slobodne ruke za izgrađivanje veza sa tim velikim zapadnim konzumnim područjima. Zato je za nas neprihvatljivo stanovište, da se sa Njemačkom pregovara, ne izravno, već preko budućeg ekonomskog saveza podunavskog bazena, negledajući na to, da se povezivanje u ovome smjeru prikazuje samo po sebi neprovedivo radi razroznosti interesa pojedinih podunavskih država. Put bilateralnih, preferencijalnih i recipročnih ugovora predstavlja put najmanjega otpora, najmanjih poteškoća; tim putem se interesi naše poljoprivrede, a i čitave opšte privrede mogu najefikasnije očuvati i izgraditi; tim putem išla je naša Kraljevska vlada već i do sada i svi ćemo biti zadovoljni, ako ona tim putem bude i dalje išla.

Gospodo senatori, uz ove opće primjedbe o našem najtežem i najvažnijem privrednom problemu, moram da nadovežem još i jednu posve sporednu a to je, da sa čuđenjem opažam kako se pri pregovaranju o trgovačkim ugovorima potpuno ignoriše naša poljoprivreda. U sastavu dotičnih komisija interesi industrije i trgovine odlično su zastupani od strane doista veoma spremnih ljudi, koji stoje na visini svoje zadaće. Ali gotovo nikad nije spomenut zastupnik Ministarstva poljoprivrede, premda se u našim trgovačkim pregovorima uvijek radi baš o interesima poljoprivrede. Ja bih molio g. Ministra, da tome nedostaku učini kraj i da ne propusti nikakovu priliku, kako bi pri pregovorima o našim trgovačkim vezama bila poljoprivreda uvijek odlučno zastupana od strane njegovog delegata.

Drugi jedan problem, što ga je sadanji Ministar poljoprivrede baštini od svojih pretšasnika, jest problem agrarne reforme. Izgleda, da će taj problem nakon što je bio donešen zakon od 19 juna 1931 god. o »konačnoj likvidaciji agrarne reforme na velikim posedima« i nakon što je poslije toga »konačnoga« zakona donešen dalji od 5 decembra 1931, a taj onda opet dezavuiran zakonom od 6. maja 1933, — sada ipak biti konačno likvidiran. Drago bi mi bilo čuti od Gospodina Ministra poljoprivrede, u kojem se stadiju nalazi konačno provođenje agrarne reforme i kada se može očekivati, da će ona biti definitivno likvidirana? Međutim se već danas jasno vide posljedice provođenja agrarne reforme u glavnim njezinim rezultatima, pa mislim da je opravdano pri budžetu resornoga ministarstva o njima ovde povesti riječ.

Najsajnija strana naše agrarne reforme jest, što je »Privremenim odredbama za provadanje agrarne reforme« od 25 februara 1919 godine ukinuto za uvijek kmetstvo, kao i njemu slični odnošaji. U samoj Bosni i Hercegovini oslobođeno je 113.000 obitelji davno preživjeloga feudalnoga relikta, i oni su dobili u neograničeno vlasništvo 566 hektara kmetovske zemlje. Ekonomski efekat toga oslobođenja od obaveza haka u raznim oblicima ogleda se najbolje u činjenici, što je površina neobrađenoga ugara pala od 50.6% na 19.9% ukupne obradive zemlje, što se je površina krmnoga bilja udesetostručila, industrijskoga podvostručila, a okopavina skoro potrostručila. — Za požaliti je što je sporim provadanjem agrarne reforme mnogo begovskih i aginskih porodica teško stradalo tako, da je taj ugledni sloj najvećim dijelom posve pauperiziran i da se je u dosta slučajeva s njime postupalo, kao da su današnji vlasnici kmetovskih selišta krivi zulumima, što su ih možda njihovi predci nekada činili. Ali najviše treba požaliti, što se je naredbom od 17 maja 1923 dokinula prijašnja ustanova, po kojoj se kmetovska selišta prenose na drugu kao takovu, dok se po ovoj naredbi imade vlasništvo prenijeti individualno na sve članove zadruge, pa je tako i ovdje otvoren put raspadu srednjeg seljačkog posjeda, ovoga za narodni život i opstanak najvrijednijega sloja naroda u svakoj, a pogotovo seljačkoj državi kao što je naša.

Uz kmetovsku zemlju i uz beglučke zemlje, koje je mogao uz zakonske uvjete da dobije, mogao je seljak u Bosni i Hercegovini da dobije zemlje iz raspoloživih površina mere i baltaluka i to ratni dobrovoljci po 5 ha; dotadanjim uzurpantima ostavljeno je po 10 ha, a svim ostalim davano je od preostale zemlje, ako su za to molili, po 0.5—2.0 ha. Ukupno je razdijeljeno ovim putem na 53.110 porodica 110.654 ha (20.426 ha oranice, 3.208 ha pašnjaka i 87.020 ha šume). Ovakva razdioba, zapravo rasparčavanje zemlje na najsitnije komade, — osim gdje je davano pet i više hektara — ne može imati nikakav povoljan ekonomski efekat, niti za novoga vlasnika, niti za opće narodne interese, nego može služiti samo političkim ciljevima vrlo dvojbene vrijednosti.

U Dalmaciji je Prethodnim odredbama od 25 februara 1919 god. dokinut kolonatski i ostali kmetstvu sličan odnošaj, ali zakon koji je to dokidanje imao urediti, izašao je istom 19 oktobra 1930 god., a novela k njemu 6 marta 1931 god. A u čitavom međuvremenu postojalo je jedno stanje bespravnosti i samovolje, koje je katkad dovodilo do vrlo teških sukoba. — Provanje zakona nailazi na poteškoće radi pomanjkanja sredstava i personala za njegovu provedbu, pa stoga apeliram na g. Ministra da nađe mogućnosti, da se postupak pospješ i što prije dokonča. Konačne rezultate još ne znamo, ali znamo da je na jednoj i na drugoj strani, kod »gospara« kao i kod »težaka«, mnogo nezadovoljstva. Za požaliti je što će po sadanijim zakonskim odredbama Dalmatinci koji su optirali za Italiju, u smislu konvencije u Nettunu od 20 jula 1925 god. dobiti po svoj prilici znatno veću oštetu od one koju dobivaju oni koji su ostali vierni svojoj domovini.

U Južnoj Srbiji i Crnoj Gori Prethodne odredbe od 25 februara 1919 god. izazvale su jednu naročitu reakciju. Tu, gdje je vekovna borba raje protiv Turaka imala svoje najjače potstreke baš u agrarnim odnosima, shvaćena je konačna pobjeda kao kroz stotine godina priželikivano oslobođenje baš od ovoga jarma, pa je razumljivo ako i ne opravdano, da je

narod odmah obustavio davanje bilo kakvog haka čifči-sahibiji. Nu i preko toga svaki čifčija smatrao se je odmah vlasnikom svojega čifluka, a vrlo često je prisvojio i potrebiti alat, stoku, sjeme, zgrade itd. U taj kaos bilo je dosta teško uvesti reda, tim više što su onde posedovni odnošaji po sistemu starih turskih »tapija« bili veoma neuredni. Osim toga su posebni odnošaji »napoličara«, »zakupaca«, česimlija, jareglija, momaka itd. ovde komplikovali još više i onako težak problem pravednog riješenja agrarnih odnošaja. To je ipak uspjelo u potpunoj mjeri zakonom od 5 oktobra 1931 god. i novelom od 24 juna 1933 god. protiv koga nisu izneseni nikakovi naročiti prigovori ni sa jedne strane, te su nakon njegovoga donošenja naši odnosi prema Turskoj, koja je stalno reklamirala donošenje pravednog zakona o tome pitanju, potpuno normalizirani.

Posebno valja istaknuti kolonizaciju u južnim krajevima, koja je nanovo organizovana u godini 1929, pa se na toj osnovici danas još nastavlja, a g. Ministar poljoprivrede traži za njezino nastavljanje poseban kredit od 20 miliona. Od svih agrarnih operacija ova je — nakon teških grešaka koje su učinjene u početku njezinoga provadanja, od kojih su stradale stotine vrlo vrijednih doseljenika — danas najuspelija, pa s toga treba traženi kredit Ministru poljoprivrede svakako odobriti. Ovdje je pri kolonizaciji postupano sa ciljem stvaranja srednjeg seljačkog posjeda tj. takovoga, koji se po svojoj veličini i ustrajnosti može napredno razvijati i davati elemente za regeneraciju sviju drugih slojeva naroda. Ti kolonisti dobivaju uz stalne uvjete 20—30 hektara zemlje, dobivaju tipizirane, higijenski građene kuće i staje, za njih se podižu sistematski ceste, bunari, uređaji za natapanje, — ukratko u svakome pogledu se osposobljuju za napredan rad i trajnu ekonomsku egzistenciju. Na žalost i ovdje zakonodavac ničim nije osigurao trajnost ovako velikim žrtvama države stvorenoga stanja; naprotiv, već iza deset godina kolonista slobodno raspolaže svojim posjedom, a ako je njegov rad bio primjeren, onda to biva već iza tri godine. Ovako smo i ovdje izgubili mogućnost stvaranja i očuvanja srednjeg seljačkog posjeda kao izvora najvrednijih narodnih jedinica, kao kičme narodnoga organizma, sijela najaktivnijih patriotskih osjećaja i nepresušivoga rezervoara regeneracije sviju slojeva naše društvene strukture.

Za kolonizaciju je do 1 januara 1933 stavljeno na raspoložbu 289.843 hektara državnog i općinskog zemljišta, napuštenog privatnog i agrarnom reformom ekspropriiranog zemljišta. Njime je nadeljeno 8.869 doseljenih kolonista, 5126 mještana, 360 invalida i ratnih dobrovoljaca, 198 crkava, škola i kasarna, te 23 uzorna gazdinstva.

Provanje agrarne reforme u sjevernim krajevima ostaće za uvijek jedno žalovito poglavlje historije stvaranja naše današnje države. Prve odluke o tome donešene su u jednoj atmosferi najvećeg previranja, pod uplivom pljačke zelenoga kadra, otimanja stoke, vina i žita, a naročito pod uplivom širenja komunističkog pokreta u susjednoj Mađarskoj. Pod tim uticajima stvorila je Narodna skupština Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 26-XI-1918 g. zaključak, da se imadu smjestiti likvidirati svi feudalni odnošaji; mjesec dana iza toga izlazi manifest Regenta Aleksandra od 6 januara 1919 g. koji određuje, da se odmah ukine kmetstvo i svi veliki posjedi. Prva vlada nove države izdaje 25 februara 1919 god. »Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme«, koje za to

tada nadležno ministarstvo socijalne politike odmah počinje provoditi na tako groteskan način, da se je ubrzo moralo osnovati posebno Ministarstvo za agrarnu reformu, koje je sve do 6-januarskog režima 1929 god. vodilo poslove te reforme. U tome vremenu izdano je bezbroj zakonskih i uredbenih odredaba, često protuslovnih ne samo u tekstu već i u duhu njihovome, namještao se je kadar činovnika u kojemu je, uz veoma časte iznimke, bio ponekad i po koji kriminalni tip, koji je čitavu akciju zaprljao ljagom svojih korupcionističkih prljavština i kompromitirao sva nastojanja vlasti u tome njezinome sektoru delovanja. Nu na te epizode prolazne naravi ne mislim se osvrutati; one su likvidirane i prepuštene zaboravu. Međutim, gospodo, glavni rezultati agrarne reforme u sjevernim krajevima ostaju trajni, oni nas terete pred historijom, jer smo imali mogućnost, koja se narodima pruža tek u razmacima od mnogih stoljeća kada se provodi nova podjela zemlje, pa zato odgovaramo budućim pokoljenjima kako smo taj veliki historijski momenat iskoristili, što smo uradili da za cjelinu narodnu izvučemo što veće trajne koristi. Žalim duboko da nas je ovaj veliki historijski momenat zatekao nepripravne i nespremne, pa su se radi toga događale pogreške u provadanju koje su nas u vanjskome svijetu stavile u ružno svjetlo i škodile ugledu države. Nije se tu radilo o faktu, da se je eksproprijiralo zemljište raznim aristokratima i veleposjednicima, to se je događalo i drugdje u Evropi a — osim časnih iznimaka nekoliko takovih obitelji — najveći dio tih veleposjednika nije imao s nama nacionalno nikakove veze; često je bio i nesposoban da sam upravlja svojim imanjem, a za nas kao narod njihovo nestajanje nije ni najmanje bolno. Nu nepravilnosti pri provođenju eksproprijacije, postupak sa dotadanjim vlasnicima, veksacije kojima su bili izloženi, — to je u vanjskome svijetu izazivalo dojam, kao da nismo pravna država, da u nas vlada samovolja i korupcija.

Ali, gospodo, to nije jedno trajno zlo koje bi teretilo agrarnu reformu u sjevernim krajevima, — njezin iskoni grijeh jest, što je po njoj ostvarena jedna proletarizacija seljaštva umjesto da smo ostvarili srednje seljačke posjede. Suviše je isticati što znači dobro situiran, konzervativan, a ipak napredan seljački stalež za bilo koji narod. Gdje taj stalež nestaje, narodi neminovno propadaju; naprotiv gdje on imade odlučujući glas u državi, tamo se stvara ispravna demokracija, osigurava napredak i u kulturnome i u materijalnome pogledu. Radi toga sve države u Evropi provode na svoj način agrarne reforme, ali sve bez iznimke to čine u vidu uspostavljanja i ustaljenja srednjeg seljačkog posjeda. One to čine ustanovljujući minimum veličine posjeda, koji se imadu ostvariti agrarnom reformom, pa je taj minimum ustanovljen n. pr. u Poljskoj sa 9.2 ha, za ratne dobrovoljce 18,6 ha; u Litvi 8—20 ha; u Letoniji 14 ha; u Finskoj 18,5 ha; u gusto naseljenoj Holandiji 10 do 35 ha. U Čehoslovačkoj uzet je kao minimum za kolonizaciju 12 ha, a za dodeljivanje zemlje mještanima uzeto je za veličine od 2—5 ha 31,9%, a za veličine od 5—100 ha 11,9%. U Njemačkoj je Hitlerov režim uzeo za najintenzivnija vrtljarska i vinogradarska kolonista kao minimum za podlogu napredne ekonomske egzistencije. Ti posjedi postaju »Erhof Bauerngütern«, čiji vlasnici dobivaju častan naslov »Bauer«. A kako je kod nas? Mi smo agrarnom reformom uvećali broj patuljastih posjeda od $\frac{1}{2}$ do $2\frac{1}{2}$ ha za 77,1% u Sloveniji, a za 60,1% u Hrvatskoj i Slavoniji,

dok je broj srednjih posjeda od $2\frac{1}{2}$ ha do 9 ha porastao samo za 0,25% u Sloveniji, a za 4,29% u Hrvatskoj i Slavoniji.

Gospodo, ne treba nikakova obrazloženja za dokazivanje, kako ovako maleni posjedi znače direktno pauperiziranje seljaštva, znače stvarati egzistencije koje ne mogu ni da žive ni da umru, znače stvarati nezadovoljne, desperatne elemente, koji su skloni bilo kakovome pokretu, od kojeg se mogu nadati poboljšanju svoje bijede. Čak ni oni, koji su dobili po zaslugi najveće površine koje su se uopće dodeljivale — a to su bili ratni dobrovoljci i optanti kojima je dodeljivano po 5 ha — ne mogu da na tako malem posjedu žive i da se na njemu trajno održe. Naprotiv, ti ljudi, koje smo postavili kao živi grudobran domovine duž naše granice, koji su trebali da budu tamo najbolje gazde i da preuzmu i socijalno i političko vodstvo među tamošnjim narodnim manjinama, danas moraju da traže zarade i hljeba baš kod tih elemenata, jer od onoga što im je agrarna reforma dodijelila ne mogu da žive. Gdje su pak dobrovoljačke kolonije upućene same na sebe, tamo one ne mogu da nadu sredstva ni za uspostavu samostalne općinske uprave, te moraju da traže priključak općinama u kojima su nacionalno u manjini.

I za ovakav rezultat, gospodo, mi smo raspoređali 689 velikih posjeda sa ukupnom površinom od 2.185.883 kat. jut., od koje je eksproprijirano 511.376 kat. jut. obradivoga tla, 57.176 kat. jut. pašnjaka i poplavnoga zemljišta, 151.684 kat. jut. šuma — svega 720.236 kat. jutara ili 61,9% raspoložive površine, dok je ostatak ostavljen vlasnicima uz uvjet, da — u koliko im je dodijeljen kakav supermaksimum — moraju svoju produkciju udesiti prema potrebama države i njoj ustupiti pravo prvokupa za produkte, koje ona može trebati. Eksproprijirane površine velikoga posjeda dodijeljene su ovako:

	Broj naseljenika	Dodeljeno ukupno	Na pojedinca dolazi kj.
Ratni dobrovoljci mještani	7163	55.157	7,7
Kolonisti	11570	100.729	8,7
Optanti	1700	10.054	5,8
Bjegunci	124	583	4,7
Kolonisti građanskoga reda			
po zakonu	3402	27.691	8,1
autokolonisti tj. uzurpanti	1005	5.199	5,1
Drugi agrarni interesenti	189.115	337.927	1,7

Ovi porazni podatci ublažuju se u onim slučajevima, gdje su ratni dobrovoljci kao mještani uz svoj prijašnji posjed dobili još i svoju dobrovoljačku kompetenciju ili gdje se je u smislu zakona seljački posjed, radi velikog broja žitelja na njemu, uvećavao do 10 kat. jut. (5.8 ha). Nasuprot tome poznajemo dosta slučajeva, gdje se je dodavalo zemlje u krpicama od 200 kv hvati na udaljenosti od preko 10 km., dakle bez ikakove ekonomske vrednosti za naseljenika.

Odgovornost za ove žalosne činjenice mora se preputiti onima koji su, kadkad uz najbolju volju, ali kadkad i iz čisto demagoških motiva, bez stručne sprema, bez ikakvih studija ili pripreme, ne poznavajući težinu i opseg problema, ulazili u njegovo rješavanje naivnošću ili lakomišljenošću, koja je sudbonosna ne samo za hiljade pojedinaca, već i za našu narodnu cjelinu. Ta je odgovornost tim veća, što se učinjene pogreške nisu pri konačnoj likvidaciji mogle više nikako popraviti, jer je prvotno stvoreno

stanje već potrajalo više od 10 godina, pa je bilo posve nemoguće vratiti se u prvotno stanje i reformu iznova otpočeti. Tako je i došlo da su troškovi agrarne reforme zauzeli upravo ogromne dimenzije, koje niko neće da prizna.

Po jednom veoma savjesnom računu u studiji »O agrarnoj reformi« izišlo je u »Bulletin mensuel de renseignements économiques et sociaux« u junu 1934 god. naš će državni budžet imati da snosi godinama teret otplate od preko dvije milijarde dinara samo sa naslova agrarne reforme, a taj teret pada i na one krajeve u kojima agrarna reforma uopće nije ni provadana, kao što je čitavo područje predratne Srbije, skoro čitave Crne Gore, gornje Vojne krajine itd. Obveznice, koje država izdaje u svrhu naplate od strane agrarne reforme odvojenoga zemljišta, preplavile su naše novčano tržište, one notiraju na burzi daleko ispod nominalne, a sva razlika između nominalne i tečajne vrijednosti pada naravno samo na teret primaoca — bez ikakove koristi za agrarne interesente. Tako postaje razumljivo, da o našoj agrarnoj reformi u sjevernim krajevima i u vanjskome svijetu vlada veoma nepovoljno mišljenje. Jedan od najboljih poznavaca provadanja agrarnih reformi u svim istočnim državama Evrope prof. dr. Holzmann u Berlinu veli: »Deset godina agrarno-političkih eksperimenata i grješni propusti prečesto mijenjanih parlamentarnih vlada nanijeli su jugoslovenskoj poljoprivredi mnogo veće štete nego svi ratovi poslije godine 1912«.

Držim, gospodo, da sam ovim prikazom rezultata agrarne reforme dovoljno obrazložio i potrebu stvaranja, a isto tako i uzdržavanja srednjeg seljačkog posjeda. Nažalost naš pravni poredak, koji je izgrađen na osnovu rimskog Justinianovog, a kasnije Napoleonovog »Code civile«-a tretira seljačko imanje kao i svaku drugu vrstu kapitala. Previda se, da seljačko gazdinstvo nije kapitalističko poduzeće, već da je to samo ekonomski oblik obiteljskoga života seljačke porodice. Ovo shvatanje je bilo stvarna podloga zakona i odredaba u pogledu starih naših »zadruga«, ono je po ovim zadrugama sačuvalo kroz stotine godina naš seljački narod na onome životu, kojim je on mogao da doživi današnje doba. Niko međutim ne može da želi povratak u ono doba prošlosti, ali poželjno je da se očuva ono što je u tome dobu stvoreno dobro i korisno, a to su ustanove za očuvanje seljačkoga dobra i njegove cjeline. Profesor S. Jurić i profesor dr. M. Ivšić pokazali su nam puteve kako bi se mogle one zaštite, koje su uživale zadruge, primjenjivati na današnje inokosne seljačke posjede, kako bi se ovaj blagoslovni upliv, što ga je vršio zakon o šest dana orače zemlje u predratnoj Srbiji (kraj sve njegove nesavremenosti u pogledu zemljoradničkoga kredita) za sačuvanje seljaštva, mogao ostvariti u čitavoj državi. Ovakova zakonska zaštita trebala bi da na sve seljačke obitelji protegne one ustanove zadružnoga zakona, po kojima u slučaju smrti kućegospodara posjed ostaje nerazdijeljen i prelazi na one nasljednike, koji su ostali na posjedu; da članovi obitelji koji su otišli u druga zanimanja nemaju prava na nepokretnu očevinu; da se seljačko gazdinstvo smije zaduživati samo uz pristanak sviju odraslih članova zadruge; da ono nije samo vlasnost poglavara, već sviju članova porodice, itd.

Apelujem na g. Ministra poljoprivrede svom sudačnošću, neka što prije sazove jednu anketu naših najboljih stručnjaka i poznavalaca sela, pa da ta anketa prouči ovo pitanje i da iznese konkretne pred-

loge kako da se ono riješi, naročito obzirom na novi građanski zakon koji se izrađuje. Riješenjem ovoga problema mi bi po mojemu najdubljemu uvjerenju učinili jedan odlučan, u historiji našega narodnoga života nedogledno blagoslovan korak za sačuvanje narodne snage i dobrobiti sela.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Opominjem g. govornika da je njegovo vreme prošlo.

(Jovo Banjanin: To je opstrukcija budućih ministara!)

Dr. Oton Frangeš: Ja nisam nikada mislio na opstrukciju. Ja mislim, ako se o političkim problemima može tako opširno ovdje govoriti, da se može i o privrednim.

Gospodine Pretsjedniče, ja ću da završim. Samo ću pomenuti još nekoliko problema.

Treći problem, koji zasijeca u resor Ministarstva poljoprivrede, a zadire duboko u život našeg seljaka, jest njegovo razduživanje. Nu o tome problemu nadam se da ćemo imati prilike govoriti u skoroj budućnosti, prigodom rasprave o zakonskoj osnovi našeg poštovanoga druga g. Koste Timotijevića, pa stoga neću sada o tome ništa izvoditi. Ali bih rado čuo današnje mišljenje g. Ministra Dordjevića o problemima o kojima je on toliko puta ranije iznosio svoja gledišta, koja izgleda nisu u skladu sa gledištem Kraljevske vlade, naime o problemu seljačkog razduženja i o pitanju zakona o zadrugarstvu. Ja neću dalje ulaziti u to. Pomenuću samo neke manje probleme naše poljoprivrede i to: provadanje Zakona o unapređivanju poljoprivrede od 6 septembra 1929 god., a naročito o pomanjkanju Pravilnika k tome Zakonu; o rajoniranju produkcije; o preorijentaciji biljne i stočarske proizvodnje; o djelokrugu sreskih poljoprivrednih referenata i omogućavanju njihovoga rada; o poljoprivrednim komorama.

Ja, kao što vidite, te probleme samo pominjem, ali nemam vremena da sada u njih bliže ulazim; napose u problem seljačkog zaduživanja i u problem zadrugarstva. Ja sa time završavam.

Gospodo, meni je žao ako sam vas previše zadržao. Ali ovo su problemi zbilja važni za naš nacionalni opstanak. Od veće su važnosti nego što izgledaju u ovako kratkom prikazu, koji sam smatrao za potrebno da iznesem i da iskoristim vaše strpljenje, na čemu vam od sveg srca zahvaljujem.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Time je završen pretres XII razdela. Prelazimo na glasanje. Molim g. izvestioca da čita redom partije.

Izvestilac Jovan Aleksić pročitao partiju 657.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Prima li Senat pročitani partiju? (Prima). Objavljujem da je partija 657 primljena.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela XII — Ministarstva poljoprivrede i to od partije 658 do zaključno partije 687š/21).

Time je Senat primio budžet razdela XII — Ministarstva poljoprivrede. Prelazimo sada na pretres razdela XIII — Ministarstva trgovine i industrije. Reč ima gospodin Ministar trgovine i industrije.

Ministar trgovine i industrije dr. Milan Vrbanić: Gospodo senatori, predlog budžeta rashoda Ministarstva trgovine i industrije za budžetsku godinu 1936/37 sastavljen je u znaku najrigoroznije štednje. Prilike u kojima se nalazimo nameću nam dužnost,

da kod utvrđivanja rashoda ne idemo preko onoga što je neophodno potrebno. Poradi toga nije na žalost bilo moguće dotirati u jačoj meri pojedine pozicije budžetskog predloga. Mislim tu naročito na stručnu nastavu, čijem razvoju i proširenju držim da treba poklanjati najveću pažnju. Ipak su predviđeni rashodi dovoljni da osiguraju nesmetano funkcionisanje svih ustanova resora trgovine i industrije.

Dozvolite, gospodo senatori, da učinim neke napomene o pojedinim pitanjima, koja su od naročite važnosti za našu privredu.

Sredivanje i izgrađivanje naših trgovačkih odnosa sa inostranstvom bilo je i biće jedna od glavnih briga Kraljevske vlade.

Najvažniji momenat u našoj spoljnoj trgovinskoj politici prošle godine predstavlja primena ekonomskih sankcija prema Italiji, koje smo sankcije verni paktu Lige naroda i njezinoj odluci dekretovali 18 novembra prošle godine. Obzirom na ulogu koju je Italija igrala u našoj spoljnoj trgovini ove su sankcije pricinile osetne perturbacije u našem izvozu i uvozu i nisu mogle ostati bez reperkusija na mnoge grane naše trgovine i naše proizvodnje.

Da bi se u okviru mogućnosti barem ublažile nepovoljne posledice tih sankcija, Kraljevska je vlada delimično već s uspehom dovršila trgovinske pregovore sa državama članicama Društva naroda u cilju kompenzacija onih šteta i onih gubitaka, koje su Jugoslaviji prouzrokovani primenom pomenutih sankcija, a delimično su takvi pregovori još u toku. U tom pravcu naročito je povoljan aranžman sa Velikom Britanijom, kod koje smo našli puno razumevanje, i sa Čehoslovačkom, koja je bratski učinila najveći napor u tom pogledu.

Problem naše spoljne trgovine postao je u vreme privredne krize veoma komplikovan, naročito zbog pada cena poljoprivrednih produkata, u glavnom poradi hiperprodukcije i agrarizacije industrijskih zemalja, te poradi najraznorodnijih restriktivnih mera u domenu deviza i kontingenata, kojima pribegavaju pojedine države. Tu hoću da podvučem, međutim, dva povoljna momenta u razvoju naše spoljne trgovine. Prvi je momenat taj što je zaustavljeno opadanje njenog volumena. Tako je naš izvoz — uzevši za polaznu tačku godinu 1929, kad je on iznosio 7.920.000.000 dinara — pao u 1932 god. na 38% te svote, u 1934 digao se na 48%, a 1935 na 50% te sume. Uvoz je godine 1929 iznosio 7.595.000.000 dinara, 1933 pao je na 38% od te sume, 1934 iznosio već 47%, a 1935 48% te svote. Primećuje se, dakle, u tom pravcu jedno osetno poboljšanje, i u svetlu statističkih cifri prikazuje se privredna situacija boljom nego se to često u javnosti misli, kad se o ovim pitanjima govori bez dovoljnog obaveštenja pod često lokalnim ili često — što je uostalom razumljivo — ličnim impresijama.

Drugi važan momenat koji treba istaći, to je aktivnost našeg trgovinskog bilansa. 1932 godine on je aktivan sa 195, godine 1933 sa 495, 1934 sa 304, a 1935 sa 330 miliona dinara. Mi smo, dakle, uspeli u svim ovim godinama krize da budemo aktivni, pored svih teškoća koje kriza povlači za sobom, i pored nižih cena naših agrarnih produkata. Samo, naravno, tu treba učiniti jednu vrlo bitnu napomenu. Četiri petine naše spoljne trgovine vrši se preko klirinških obračuna, a tek jedna petina u slobodnom deviznom prometu. U sektoru toga slobodnog prometa mi smo pasivni, dok smo vrlo aktivni u odnosu naprama zemljama, sa kojima regulišemo naš platni promet putem kliringa.

U tim klirinžima ima danas zamrznutih, odnosno nerealizovanih oko 700 miliona dinara, tako da suma koja je više nego dva puta veća od naše aktive u trgovinskom bilansu nije još naplaćena. Realizovanje ovih vezanih viškova u klirinškim zemljama predstavlja danas jedno od najtežih pitanja naše trgovinske politike. Kraljevska vlada i do danas je tome pitanju poklanjala najveću pažnju a činiće to i u buduću, upućujući naše državne i druge porudžbine u te zemlje. Isto se je tako pokazalo neophodno mobilisanje tih potraživanja putem njihove slobodne prodaje na berzama po kursu koji se obrazuje srazmerno ponudi tražnji kako bi se izvoz automatski prilagodio uvozu i obrnuto. Jer o jednom moramo biti na čisto. Klirinzi povlače za sobom izjednačenje uvoza sa izvozom i dok kod mnogih država postoji, kao što danas i postoji, želja i težnja za njihovom primenom dotle moramo sa tim faktorom računati.

Da se pored sve težine privredne krize situacija postupno ipak popravlja i normalizuje, vidi se u ostalom najbolje po kretanju cena poljoprivrednih proizvoda. Vi svi znate, gospodo senatori, koliko su u ovoj kampanji povoljnije cene i pšenici i kukuruzu od lanjskih. U vezi s tim primećeno je i polagano, no u nekim krajevima i osetno, poboljšanje cena zemlji. Prema indeksu cena industrijskih, biljnih i stočnih proizvoda, sastavljenom sa strane Odeljenja za ekonomska proučavanja kod Narodne banke, t. zv. makaze cena, do sad otvorene u korist cena industrijskih proizvoda, koncem prošle godine zatvorile su se i sklopile, uzimajući kao polaznu tačku godinu 1926, koja se u svakom pravcu može smatrati još godinom prosperiteta. To znači, da su se prošle godine — blagodareći između ostaloga i povoljnim trgovinskim aranžmanima sa drugim državama i intervencionističkom politici države — cene poljoprivrednih produkata, na žalost ne svih jednomerno popele, dok su cene industrijskih proizvoda u poređenju sa godinom 1926 — sa malim prekidima i oscilacijama — u opadanju. Na opadanje cena industrijskih produkata uticalo je i to, što se kod plaćanja carina na zlatni dinar ne naplaćuje prim od 28.5% što znači, da je carinska barijera u istom srazmeru spuštena.

Na području naše unutrašnje trgovinske politike privredna je kriza ostavila na žalost takode duboke brazde, a ekonomski program Kraljevske vlade, koji je već danas u punoj primeni, u prvom redu ide za tim da izleči sve nezgode, a naročito da pomogne ekonomski slabijim elementima, jer su ti u vremenu ovako oštre privredne depresije prvi na udaru, i jer po samoj prirodi stvari imaju najmanje otporne snage. U vezi s tim postavlja se pitanje odnosa između velikog kapitala u industriji i u trgovini na velikog i malog zanatliju i trgovca. S jedne strane imamo masivnu produkciju sa racionalizovanim pogonom, a s druge strane malog zanatliju, koji i poradi nedostatnog kredita i zbog inače teških ekonomskih uslova, a naročito zbog oslabljenja kupovne snage potrošačke publike vodi danas tešku borbu za opstanak. U isto tako nepovoljnoj situaciji nalazi se mali trgovac u odnosu naprama velikim trgovačkim kućama. U vremenu ekonomskog prosperiteta i povoljne konjunktura bilo je zarade za svakoga, mali su trgovci i zanatlije na osnovu ličnog kontakta i vodeći računa o pojedinačnim potrebama svojih klijenata mogli da sastave kraj s krajem i neke se naročite teškoće nisu ispoljavale. Otkad je teška ekonomska depresija pritisla privredu, prilike su se iz osnova promenile i ovaj je problem dobio naročitu važnost.

Ja tu hoću da spomenem činjenice, koje su vam, gospodo senatori poznate, i da spomenem dva imena, a to je »Bata« i »Tata«. Ja sam kao Ministar trgovine pre mesec dana organizovao jednu anketu, u kojoj se imalo utvrditi današnje stanje kožarske industrije. Ta anketa trajala je dva dana, a bili su prisutni predstavnici kožarske industrije i zastupnici te dve firme. Iznete su mnoge sugestije. Glavno je, da sam u ličnom kontaktu sa predstavnicima iz tih krugova mogao dobiti jednu bazu, na kojoj treba da budu donete neke odluke, jer u tom pravcu u izvesnoj meri potrebna je jedna pravedna solucija, a sa malo dobre volje može se i mora naći.

Pitanje naših privatnih banaka i kreditnih za- druga još je uvek na dnevnom redu. Otkad je 1931 u septembru bankarska kriza i kriza nepoverenja zahvatila našu zemlju, nastali su u funkcionisanju našeg celog kreditnog sistema u zemlji teški poremećaji. Prema načinu i prema metodama, po kojima je to pitanje bilo uzeto u rešavanje već u svom početku prije 5 godina, nije drukčije ni moglo da bude. Mi smo se morali pomiriti sa idejom postupnog i polaganog vaspostavljanja rada našeg privatnog novčarstva. U tom pravcu već se primećuju izvesni povoljni početci.

Zaštitu je zatražilo svega 275 banaka i štedionica. 199 bankama i štedionicama odobreno je odlaganje plaćanja, 25 dobilo je odnosno naložena im je vanstečajna likvidacija, koja je u toku, a sanaciju dobilo je definitivno odobrenu 4 novčana zavoda, dok je 6 njih ispunilo uslove potrebne za sanaciju i pitanje je najkraćeg vremena da im bude odobrena.

Prema tome je mera sanacije primenjena kod deset banaka. Od prednjih zavoda do sada su se tri odrekla zaštite. To su prve laste u tom pogledu. A i kod nekih drugih novčanih zavoda, naročito većih, izvršena je tokom prošle godine jedna osetna konsolidacija i primećeno stalno poboljšanje njihovog stanja, tako da se već danas može predvideti da će se u roku godinu ili dve dana i ti zavodi ili potpuno odreći zaštite i preći na normalan način poslovanja, ili će bar delimično moći da to učine isplaćujući manje i srednje uloge bez ikakva ograničenja. Na taj način mi ulazimo polako u jedan period normalnog funkcionisanja našeg kreditnog sistema koji već nekoliko godina pati od hroničnog oboljenja, a takvo je oboljenje najteže lečiti, jer nikakvog radikalnog sredstva za to nema. Naši novčani zavodi nisu zato u toku zadnjih godina obustavili i ograničili plaćanje što nisu hteli da to učine, već zato što nisu mogli to u jedanput učiniti, kao što je publika želela da oni odmah udovolje svojim obavezama. Bez zaštite, koja se tako mnogo kritikovala, bila bi se njihova situacija, a samim tim i situacija ulagača, mnogo pogoršala.

Što se tiče kreditnog funkcionisanja koje oni ne vrše ili ga vrše u mnogo manjem obimu, što je do kredita teško doći ne samo u našoj zemlji nego u celome svetu, jer je ova privredna kriza, koju do sada niko ne pamti, stvorila jednu psihozu nepoverenja koja još uvek traje i vrlo polako popušta. Uza sve to situacija se kod nas iz dana u dan popravlja. U dokaz toga spominjem da je kod zaštićenih banaka tzv. novog novca ili novih uloga bilo koncem godine 1933 svega cirka 146.000.000.— dinara, a koncem 1934 svega cirka 510.000.000.— dinara. Koncem 1935, o čemu još nema podataka, ta je suma sigurno još mnogo veća. Kraljevska vlada poklanja ovom pitanju naročitu pažnju i preduzeće shodne mere, kako bi se proces normalizacije naših banaka i našeg kreditnog

sistema pospešio, što je u svome ekspezu naglasio i Predsednik Vlade g. dr. Milan Stojadinović. Te sve mere ne znače, razume se, i ne mogu značiti neko masovno ubacivanje u opticaj novih novčanih sredstava, kako je to sa nekih strana bilo predlagano, jer je pitanje čuvanja vrednosti narodnog novca jedan od najprećih zadataka Kraljevske vlade. U tome pogledu ne može biti i ne sme biti niti kompromisa, niti eksperimenata. U pitanje dolazi jedno postupno proširenje kreditne pomoći zaštićenim novčanim ustanovama, čije je funkcionisanje od naročite važnosti za našu nacionalnu privredu i njezino ozdravljenje.

Neka mi bude dozvoljeno, gospodo senatori, da nekoliko napomena učinim o radu našeg Privilegovanog izvoznog društva, koje je toliko bilo predmet kritike i diskusije u našoj javnosti.

Zahvatajući u ekonomske odnose zemlje kako bi paralizovala katastrofalno dejstvo svetske ekonomske krize na našem tržištu, država je morala stvoriti i organe preko kojih će vršiti tu svoju novu funkciju, složenu i punu odgovornosti. Kao što je poznato, jedan od tih organa predstavlja Privilegovano izvozno društvo.

Osnovano 1930 godine pod prvom impresijom pada cena, kada se još nije mogla uočiti ni dubina krize, ni njena dugotrajnost, ni njen karakter, Privilegovano izvozno društvo prošlo je kroz jedan period eksperimentisanja i lutanja, kako u pogledu metoda rada tako i u pogledu strukture.

Taj je period danas iza nas i racionalizovanje Prizada danas je dovršeno. Ono se ogleda ne samo u njegovom unutrašnjem sređivanju, u zavodenju striktnoga reda koji predstavlja polaznu tačku svakog zdravog rada. Ono dolazi do izražaja i u pozitivnom efektu poslovanja društva u ekonomskoj godini 1934/35 i u tekućem ekonomskom periodu. Taj efekat rezultira iz zavodenja strogih nacionalno-ekonomskih principa pri tretiranju poslovnih problema. Ekonomska godina 1934/35 prva je u kojoj je društvo od svoga osnivanja, uspešno izvršiti do kraja svoj zadatak regulatora cena, bez pomoći državne kase. Šta više, iz poslovanja te godine ostao je od priznatih mu beneficija višak od Din. 25.947.874.— iz kog je stvoren fond za dalju intervenciju. Pomenuti zadatak nije bio nimalo lak. Pred jednim viškom oko 15.000 vagona pšenice koji je lebdeo kao pretnja nad domaćim tržištem, Privilegovano izvozno društvo, preuzimajući sve ponudene mu količine, uspešno je da našu pijacu oslobodi oscilacije svetskih pšeničnih cena i da domaću cenu pšenice tokom cele kampanje drži iznad svetskog pariteta, a kupljene količine pšenice plasira u zemljama, sa kojima postoje i odgovarajući trgovinski ugovori, naročito u bratskoj Čehoslovačkoj, a delimično i u Nemačkoj, uz veoma povoljne uslove. Potreba postojanja i rada Privilegovanog izvoznog društva pokazala se je i u prilikama koje ne daju eksportni višak, kako to najbolje pokazuje tekuća ekonomska godina. Jer je primarni zadatak te ustanove da na početku žetve izvuče viške ponude nad tražnjom koji posle žetve, kada gro najpotrebnijih potrošača mora da iznese svoju robu na tržište, postoje i kad nema izvoznog viška. I tako je Privilegovano izvozno društvo uspešno da naglim izuzimanjem malog kvantuma od svega 3.000 vagona pšenice dovede u sklad domaću tražnju i ponudu, zbog čega su se domaće cene mogle podići i do maksimuma od 185.— dinara po jednom metričkom centu. Cene posle žetve a naročito u zabačenim krajevima, kretale su se na bazi oko 85.— dinara pa i niže. Gdegod se nisu mogle

probiti više cene dnevnim kupovanjem svih količina koje su se pojavile na berzama produktivnog područja, Privilegovano izvozno društvo izašlo je samo na teren i direktno vršilo kupovinu. Da navedem samo primer Bosanske Gradiške i Sombora, gde se je takvim uticajem pri samoj pojavi Privilegovanog izvoznog društva, cena povisila od 85.—odnosno 110.—dinara na 113.50 odnosno 120.—dinara po jednom metričkom centu. Svojim metodama otkupljivanja Privilegovano izvozno društvo stalno utiče i na poboljšanje kvaliteta izvozne robe.

Ove godine treba naročito spomenuti da je Privilegovano izvozno društvo na vreme uočilo malu produkciju pšenice i obustavilo svaki izvoz, prepustivši sveukupne kupljene količine vojsci i pasivnim krajevima, uz cene koje su bile znatno ispod pijačnih dnevnih cena.

Na tržištu kukuruza, Privilegovanom izvoznom društvu nije dodeljen zadatak stalnog regulatora cena, jer ta roba nije u tako teškom položaju kao pšenica, na pijacama koje za nas dolaze u obzir. Pa ipak je, u kritičnim časovima kad je pretila opasnost da cena robe u prošavšoj kampanji dode ispod izvesnog minimuma, Privilegovano izvozno društvo s uspehom intervenisalo nabavljanjem većih količina kukuruza na račun kontigenata, čiju je isporuku Kraljevska vlada njemu poverila. U tekućoj ekonomskoj godini Privilegovano izvozno društvo vrši zadatak nabavljanja kukuruza za pasivne krajeve, u smislu zaključka Ministarskog saveta, a po direktivama Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja.

Prvi put je u godini 1934 Privilegovanom izvoznom društvu poveren rad s voćem. Njemu je prepusteno da reguliše cene voću, time što mu je stavljeno u dužnost da isporučuje, u celosti ili delimično, kontingente što ih sa izvesnim beneficijama uživa naša zemlja u Italiji i Nemačkoj. Taj svoj zadatak vršilo je društvo što direktnim učestvovanjem na domaćoj pijaci kupovanjem (kod suvih šljiva i pekmeza), što regulisanjem pijace deljenjem kontigenata (kod svežeg voća). Svojim radom Privilegovano izvozno društvo uspelo je, kao što se to vidi iz njegovog izveštaja za godinu 1934/5, da održi cene suvoj šljivi ne samo na visokom nego i na manje više ravnomernom nivou.

U kampanji 1935/36 pokazala se velika potreba regulisanja izvoza voća iz jednog centralnog mesta. Blagodareći postojanju i radu Privilegovanog izvoznog društva, uspelo je da se paralizuju tendencije inostranstva da diktira cene na našoj pijaci. Pored toga, zahvaljujući stručnosti Privilegovanog izvoznog društva, pošlo je za rukom da se u ovoj godini kontingenti svežeg voća ne samo povise, nego i podese našim eksportnim mogućnostima i potrebama. Zato je, na lanjskoj godini od 150 vagona porastao na preko primer, ovogodišnji izvoz jabuka u Nemačku prema 2000 vagona. Naročito treba istaći da je Privilegovanom izvoznom društvu uspelo da sa visokim cenama, osobito što se tiče artikala koje je direktno kupovalo, proдре do konsumenata.

Pri izvozu jabuka vladala je, kao rezultat uspešne intervencije Privilegovanog izvoznog društva, dobra konjunktura na zadovoljstvo kako izvoznika, tako i proizvođača. Najvažnije je pri tom da su se opšte cene za izvoz na druge, slobodne pijace prilagodile visokim cenama koje Privilegovano izvozno društvo formira na osnovu beneficija u kontigentiranim zem-

U pitanju opijuma Privilegovano izvozno društvo vrši samo sabiranje robe prema direktivama

Kraljevske vlade, dok je prodaja prepuštena zajedničkom tursko-jugoslovenskom birou u Carigradu.

U tekućoj je kampanji ukupno primljeno 71.010 kgr. opijuma po ceni od dinara 20.— za jedinicu morfina. Ta je cena znatno iznad one koju plaća turski monopol turskim proizvođačima, ali je za dinara 5.— po jedinici morfina niža od cene u prošloj kampanji. Ovo je sniženje određeno u želji da se proizvodnja toga produkta, s obzirom na njegovo teško plasiranje smanji. I pored toga što je tekuće poslovne godine prodano 34.618 kgr. opijuma, stanje stokova iznosi 67.162 kgr., a izgledi su za ovogodišnju berbu, prema dosadanjem stanju, rekordni. Svakako treba i dalje voditi brigu o tome da se na vreme produkcija opijuma svede na meru, koja će odgovarati prilikama na svetskom tržištu.

Dozvolite sada, gospodo senatori, da letimično samo spomenem pitanja, koja u radu moga resora igraju veoma važnu ulogu, s obzirom na praktičan život privrednih jedinica, a ta su pitanja prvo organizacija izbranih odbora, tako zvanih sudova dobrih ljudi i drugo, osiguranje privrednika za slučaj bolesti, iznemoglosti i nesreće.

Po ovom prvom pitanju dozvolite mi da spomenem ovo. Organizacija sudova dobrih ljudi potrebna je zbog brže likvidacije sporova, koji nastaju iz radnih odnosa između poslodavaca i posloprimaca. Ova organizacija zasniva se na § 343 Zakona o radnjama, koji predviđa za rešavanje sporova i odnosa u službi između službodavaca i pomoćnog osoblja (pomoćnika i kalfa), zanatskih i fabričnih radnika i učenika (šegrta), čiji su odnosi regulisani Zakonom o radnjama, osnivanje zasebnih (vanrednih) sudova pod nazivom »Izbrani odbori (sudovi dobrih ljudi)«.

U nadležnost tih »Izbranih odbora (sudova dobrih ljudi)« prenet je jedan deo sporova, koji bi inače, kada oni ne bi postojali, s obzirom na vrednost i vrstu spadali pred sreske sudove, koje bi oni imali raspraviti i rešiti prema postupku predviđenom u Zakonu o sudskom postupku o građanskim parnicama (građanskom parničnom postupku).

Izuzimanje tih sporova iz nadležnosti sreskih sudova i njihovo dodeljivanje u nadležnost tih zasebnih sudova (Izbranih odbora) usledilo je, nesumnjivo iz ovih dvaju razloga: Prvo da se s obzirom na lica koja su u njima zainteresovana, obezbedi njihovo brže rešavanje; drugo, da se obezbedi pravilnije shvatanje odnosa na kojima su oni zasnovani, a prema tome i njihovo pravilnije rešavanje. Jer je nesumnjivo da će izbrani odbori, koji osim nadležnosti u pomenutim sporovima, nemaju nikakvog drugog delokruga, moći mnogo brže da ih rasprave i po njima donesu odluku, nego li redovni (sreski) sudovi, kod kojih bi oni sačinjavali samo jedan vrlo mali deo od svih sporova o kojima oni imaju da odlučuju. Osim toga dodeljivanjem tih sporova izbranim odborima, kod kojih sudsku vlast vrše lica koja pripadaju struci parničara, raspravljavanje i odlučivanje po tim sporovima poverava se licima koja će mnogo lakše i mnogo sigurnije razumeti odnose na kojima su oni zasnovani, što je jedan od najbitnijih uslova za pravilnu odluku.

Intencija ustanove izbranog odbora je ta da zainteresovani što pre dođu do izvršne presude, naročito posloprimci, pošto su oni upućeni samo na platu (zaradu), jer većinom nemaju novčanih rezervi te ne mogu čekati da presude radi izdavanja njihovih plata, poslovnih knjižica, radi obračuna u pitanju otkaza postanu izvršne tek posle odluke o prizivu odnosno reviziji. Zato zakon predviđa da izvršnost nastupi u

roku od 8 dana posle donošenja presude i isključuje svako redovno pravno sredstvo (priziv i reviziju) dozvoljavajući samo tužbu na redovan sud zbog ništavnosti odluke ako nastupi jedan razlog za koji zakon veže ništavnost postupka. Takvi su slučajevi taksativno nabrojani u zakonu. Ta žalba ne odlaže izvršnost presude.

Ministarstvo trgovine i industrije izvršilo je posle dugih studija redakciju nacрта Uredbe. Kod izrade ove Uredbe uzimalo se u obzir, da je raspravljanje i odlučivanje po navedenim sporovima kod izbranih odbora povereno licima, koji bi se vrlo teško mogli snaći u mnogobrojnim i komplikovanim normama, i da se za postupak ne preporuča suviše velika opširnost i komplikovanost. Ali sa istih razloga je trebalo, koliko je moguće, izbegavati i preveliku kratkoću. Jer od jednake, ako ne i od veće, štete po pravilno raspravljanje i odlučivanje po navedenim sporovima može biti, ako su norme koje uređuju postupak oko toga posve manjkave, ako nisu regulisane bar ona najosnovnija pravila svakog urednog postupka.

Za osiguranje privrednika predviđa § 384 Zakona o radnjama da se za to propiše posebna uredba u sporazumu sa Ministrom socijalne politike i narodnog zdravlja. Ovo osiguranje spada među najteže probleme koje je Zakon o radnjama potaknuo, a to stoga što ovo pitanje kod nas nije dovoljno poznato, a još manje izbluže proučeno. Taj problem je pak vrlo aktuelan i pokreće se od svih zainteresovanih privrednih krugova, naročito stoga što je vrlo veliki broj privrednika usled krize i poslovnih neuspeha stradao i ostao bez egzistencije.

Ministarstvo trgovine i industrije je već u toku 1934 g. pozvalo sve privredne komore da uzmu pitanje osiguranja u proučavanje i da Ministarstvu podnesu svoje predloge kako bi se na toj osnovi mogao izraditi nacrt Uredbe o osiguranju privrednika.

Komore su uzele ovo pitanje u ozbiljno proučavanje. Zagrebačka Trgovinsko-industrijska komora pozvala je jednog poznatog stručnjaka za osiguranje radnika da izradi referat o ovom osiguranju. Taj elaborat je predat komori u toku januara o. g. Na osnovu ovog elaborata vode se dalja konsultovanja zainteresovanih krugova, i mišljenja i predlozi služiće za osnovu izrade nacрта Uredbe o izvršenju osiguranja. Ovi radovi komplikovani po svojoj prirodi zatevaće pak još duže vremena dok se okončaju.

Stručna nastava bila je i biće predmet naročite brige i pažnje Ministarstva trgovine i industrije. Naše stručne škole od naročite su važnosti danas kad apsolvanti naših ostalih srednjih škola i univerziteta tako teško nalaze nameštenje. U tim prilikama neophodno je potrebno, da se stručna nastava što više usavrši i izgradi. Na žalost skučenost budžetskih sredstava i neminovna potreba štednje onemogućuju za sada otvaranje novih škola te vrste.

Ipak su, jer se je to pokazalo apsolutno potrebnim, u toku ove školske godine u nekim razredima trgovačkih škola i Akademija otvorena nova odeljenja, da bi se mladeži, koja se je prijavila, dala mogućnost studija.

Stanje stručne nastave prema poslednjoj statistici danas je ovo:

1) U 19 Trgovačkih akademija od kojih su 2 gradske (Dubrovnik i Sombor) ima učenika 3.113

2) U 3 pomorsko-trgovačke akademije u Bakru, Dubrovniku i Kotoru ima učenika 261

3) U 2 ženske stručne učiteljske škole u Beogradu i Zagrebu ima učenika 220

4) U 7 dvorazrednih trgovačkih škola ima učenika 575

5) U 7 srednjih tehničkih škola ima učenika 2.434

6) U 24 muške zanatske škole ima učenika 1.520

7) U 226 ženskih zanatskih škola od kojih su 162 polubanovinske ima učenika 12.420

8) U 403 stručne produžne — opšte zanatske — zanatsko-trgovačke škole ima učenika 50.481

9) U 61 školi raznih trgovačkih i zanatskih organizacija koje ove izdržavaju (gremijalne škole, škole trgovačkih omladina) ima učenika 5.210

Ukupno ima u svima školama 76.234

U svim prednjim školama izuzevši produžne škole i škole trgovačkih i zanatskih organizacija — ima svega 843 nastavnika i nastavnica.

Dozvolite, gospodo senatori, da se sa nekoliko reči osvrnem na stanje našeg turizma. Važnost turizma za našu privredu sve je veća od godine do godine. U izvešnim naročito pasivnim krajevima on pretstavlja danas jednu od najvažnijih privrednih grana a prihodi od turista inostranaca, taj nevidljivi izvoz, zauzimaju iz godine u godinu sve vidnije mesto u našem platnom bilansu. Zato je neophodno potrebno da za razvoj turizma u našoj zemlji stvorimo što povoljnije uslove i uklonimo sve prepreke i da posetu naše domovine učinimo što privlačnijom za inostrance. Kad se uporedi prema statističkim podacima prosečan broj dana što ih turiste provode u turističkim vrlo naprednim zemljama i kod nas, onda se vidi, da nas u tom pravcu čeka još velik posao pored svih prirodnih lepota, kojima obiluje naša Kraljevina i pored svih napora, i to vrlo uspešnih napora, koji su do sada u tom pogledu učinjeni. Imajući u vidu važnost toga pitanja Kraljevska vlada je nedavno donela Uredbu o turizmu u cilju da reguliše rad na tome polju i da tačno odredi nadležnost u pitanju turistike. Glavno staranje oko unapređenja turizma stavljeno je u dužnost opštinama pod nadzorom Banova, kojima je po tim pitanjima ostavljena najšira samostalnost. Uredba ima okvirni karakter a u krugovima interesenata pozdravljena je sa zadovoljstvom. U svima državama, koje su za nas u pogledu turizma važne i interesantne postoje već od prije, ili su tokom prošle godine zaključene, turističke konvencije tako, da u ovogodišnju turističku sezonu ulazimo potpuno spremni. Naročito su pretstavljene velike međusobne olakšice u turističkom prometu sa Čehoslovačkom i Rumunijom, a na sastanku privrednog saveta Balkanskog sporazuma, koji je u januaru mesecu održan u Bukureštu, osnovan je turistički komitet za jačanje turističkog prometa između država balkanskih sporazuma i Male antante, a izrađen je i usvojen plan, po kojemu imaju da se u tom smislu poduzmu potrebne mere. U svemu je broj turista u Kraljevini bio 1934 godine 945.000, od toga stranih 234.000, domaćih 711.000; 1935 godine 1.008.000, od toga stranih 242.000, domaćih 766.000 turista. Prinos od turizma iznosio je prema podacima sredenim u otseku za turizam: 1934 god. od stranih 309 miliona dinara, od domaćih 502 miliona dinara, svega 811 miliona dinara. 1935 godine, od stranih 320.3 miliona dinara, od domaćih 514.6 miliona dinara, svega 834,9 miliona dinara.

U programu rada Ministarstva trgovine i industrije stoji i pitanje revizije zakona o radnjama koji je stupio na snagu prije četiri godine i kod čije se

primene sve više oseća potreba izvesnih izmena i dopuna. Sa jedne strane treba jednom pristupiti ispravci grešaka u samom tekstu, a sa druge strane moraju se iz zakona eliminirati, odnosno u zakonu menjati odredbe koje su se pokazale necelishodne ili pogrešne, i treba zakon dopuniti u pogledu onih odredaba koje su se pokazale nedovoljne i manjkave. Iskustvo u primeni zakona dalo je dovoljno materijala da se pristupi ovom pitanju, ali i sam interes pravne sigurnosti zahteva da se ispravka i revizija zakona izvrši što pre. Radovi se u područnom mi resoru na redakciji tih izmena i dopuna Zakona već preduzimaju, a biće, pošto su po pitanju konsultovane privredne komore, skoro dovršeni i izneti zakonodavnim putem na rešavanje.

Pridržavajući se i u pitanjima zastupanja privrednih interesa demokratskih principa Kraljevska vlada je pristupila izborima za privredne komore, koji se vrše na bazi tajnog glasanja i proporcionalnog izbornog sistema. Ti su izbori kod izvesnog broja trgovinskih, industrijskih i zanatskih odnosno zajedničkih komora već izvršeni, a u koliko nisu biće izvršeni u najkraćem vremenu polazeći sa gledišta da privrednicima treba ostaviti da slobodnim izborom povere brigu oko privrednog rada i zastupanja svojih interesa onima, koji uživaju njihovo poverenje.

Posle ovih letimičnih izlaganja po pojedinim pitanjima resora trgovine i industrije ja vas, gospodo senatori, molim, da prihvatite predlog budžeta toga Ministarstva za budžetsku godinu 1936/37.

Potpredsednik dr. Miroslav Ploj: Reč ima senator g. dr. Stanko Šverljuga.

Dr. Stanko Šverljuga: Gospodo senatori, budžet Ministarstva trgovine i industrije, o kojemu bih želio progovoriti nekoliko riječi, pokazuje sve karakteristike koje nam pokazuju i ostali budžeti, o kojima smo već raspravljali ili ćemo raspravljati. Karakterističan je po tom, što je smanjen, kako se je to događalo već nekoliko zadnjih godina, od kada se nalazimo u ovoj nezapamćenoj krizi. Ako hoćemo promatrati cjelokupni budžet samo sa stanovišta prihoda i rashoda, jasno je i neminovno, da se je cjelokupni budžet morao smanjiti. Međutim što vrijedi za neka ministarstva, naročito za ona čisto administrativna, nikako ne može vrijediti za ovo privredno ministarstvo, kojemu bi baš u današnje teško doba bila zadaća, da svojom inicijativom i svojim radom potpomogne razvitak trgovine i industrije, i prema tomu doprinese u stanovitom pravcu olakšanju naših teških privrednih prilika.

Biti ću slobodan skrenuti pažnju g. Ministra na neka pitanja, o kojima mislim da bi Ministarstvo moralo voditi više računa i pristupiti riješenju istih. U prvom redu želim spomenuti, da nam nažalost još uvijek manjka institut za proučavanje privrede. Institut za proučavanje privrede i privrednih konjunktura organizovani su poslije rata gotovo u svima zemljama. Oni sistematski izučavaju privredu, njene prilike i njen razvitak; objavljuju indekse proizvodnje, cijena, poslovanja i druge privredne indekse, koji privatnim poduzećima omogućuju cjelishodno orijentisanje u radu, a državnim vlastima olakšavaju ocjenu efekata pojedinih mjera i akcija koje one poduzimaju u oblasti privredne politike. Ovi instituti dobijaju za to sve veći značaj kao pomoćni organi za vođenje privredne politike. Oni u svako doba sa sigurnošću utvrđuju osnovne smjernice privrednog života i djelovanje raznih mjera koje tangiraju privredu, tako da omogućuju vođenje jedne racionalne privredne poli-

tike, odstranjujući izlišne i pogrešne poteze. U vremenu poremećenih privrednih odnosa kao što je naše, kad je država prinuđena da intervenira u privredni život mnogo češće i dublje nego u normalnim prilikama, potreba ovih instituta, sa gledišta vođenja ekonomske politike, ne samo da je neosporna, nego i neminovna. Ove ustanove su isto tako korisne i privatnim poduzećima i jedan među mnogobrojnim primjerima to će lepo ilustrirati.

Za pojedine grane trgovine, na primjer za trgovinu namještaja, Institut u Berlinu sabira kod zainteresovanih poduzeća podatke o prodaji robe i objavljuje indeks ukupnih prodaja. Svako poduzeće je onda u stanju da uporedi kretanje svojih poslova sa razvojem opće konjunktura u dotičnoj branši. Na taj način, svako poduzeće zna da li momentani zastoj poslova koordinira sa zastojem u čitavoj grani, ili je možda smanjenje poslova jedna pojava koja se lokalizirala samo na to ili na izvjestan broj poduzeća, i može onda da utvrdi uzroke nepovoljnog razvoja poslova i da ih odgovarajućim mjerama eliminira.

U našoj zemlji malo je urađeno u smjeru proučavanja narodne privrede. U tome je smjeru do sad radila Narodna banka preko svoga Odeljenja za ekonomska izučavanja, ali je taj rad bio ograničen na privredne elemente koji izblize interesuju emisionu ustanovu (bankarski i burzovni indeksi, indeksi cijena itd.). Osim toga, Radnička komora u Zagrebu organizirala je rad na izučavanju prilika radničkog staleža (nadnice, skupoća života, besposlica itd.). Ovi poslovi su neosporno vrlo korisni, ali daju samo djelimične preglede našeg privrednog života. Naša privreda ostala je u cjelini još neproučena, i to je u toliko veća šteta, što se sam rad na proučavanju privrede može organizirati uz relativno malo žrtava. Rad na sistematskom proučavanju privrede kod nas pretpostavlja:

a) Koordiniranje, sređivanje i obradu onog materijala, koji se stalno sabira u mnogobrojnim statističkim uredima i privrednim komorama, a koji najčešće pokriva arhivska prašina;

b) Upotpunjavanje toga materijala putem sabiranja i anketa u onim granama naše privrede, za koje ne postoji nikakva ili nedovoljna dokumentacija; n.pr. sabiranje industrijske aktivnosti, posmatranje ritma poslovanja itd.

Institut bi u ovome smjeru mogao razviti vrlo korisnu djelatnost. On bi, ozbiljno organizujući te poslove, mogao učiniti dragocjene usluge i privredi i državi.

Moje je mišljenje da bi trebalo donijeti zakon, koji bi dao institutu za proučavanje privrede karakter jedne samostalne državne ustanove. S obzirom na određene zadatke, institut ne bi mogao uspješno funkcionirati kao privatna ustanova. Potreba potpune objektivnosti u radu i svestranog ispitivanja onih privrednih elemenata koji pružaju najveći interes za državu, najbolje će se osigurati svakako u okviru jedne državne ustanove, koja bi uživala potrebnu autonomiju. Dodjeljivanje instituta u nadležnost Ministarstva trgovine i industrije imalo bi da olakša njegove funkcije, budući da taj resor kontrolira gotovo sav kapitalistički sektor naše privrede (bankarstvo, trgovina, industrija i donekle zanatstvo) t.j. onaj sektor koji pruža najviše interesa za izučavanje privrednog razvitka. Imajući pak u vidu da sve vrste privredne radinosti dolaze do izražaja u trgovini, na tržištu, Ministarstvo trgovine i industrije je neosporno i najpozvanije da organizira takav institut.

Zadaća bi dakle toga instituta bila: saradnja sa pojedinim privrednim resorima i statističkim ustanovama, koja je važna naročito zbog potrebe iskorišćavanja i obrade postojećih podataka o privrednom životu, koji leže neiskorišćeni ili nedovoljno obrađeni u tim nadležstvima. Saradnja sa privrednim komorama i važnijim privrednim organizacijama i poduzećima ima svrhu, da se organizira statističko posmatranje onih oblasti našeg privrednog života o kojima još nemamo podataka ili imamo nesiguran materijal; prema tome da se upotpuni postojeća dokumentacija o našoj privredi.

Trebalo bi obrazovati jedan savjetodavni odbor sa predstavnicima zainteresovanih nadležstava i organizacija, a u cilju da se obezbijedi što tješnja saradnja instituta s tim ustanovama, koje su neophodno potrebne za njegov rad, a kojima bi on svojim radom činio dragocjene usluge.

Ovako shvaćen i organizovan, institut bi popunio jednu krupnu prazninu, koja se naročito u sadašnjim teškim vremenima osjeća kod naše trgovinske i uopće privredne politike. On bi mogao znatno doprinijeti potpunijem i tačnijem upoznavanju naše privrede, njenih prilika i mogućnosti, kao i pravilnom orijentiranju odgovornih faktora pri vođenju naše ekonomske politike.

Dozvolite, gospodo, da progovorim još samo nekoliko riječi i o našem turizmu, kojemu se bar po mome mišljenju, unutar Ministarstva trgovine i industrije, ne poklanja, naročito u pogledu sredstava, ona pažnja, koju ta važna grana privrede zaslužuje. U sklopu grana nacionalne privrede ona je najmlađa, ali već danas uzima takav zamah, da se može sa pouzdanjem tvrditi, da će u skoroj budućnosti postati jedna od važnijih u nekim pokrajinama.

U mnogim evropskim zemljama, među koje možemo ubrojati i našu, zapaženo je izvjesno poboljšanje turističkih prilika u 1935 godini. Ali iz ovog poboljšanja ne bi se mogao izvoditi opći zaključak o sigurnom i postepenom ozdravljenju međunarodne turističke djelatnosti. Jer dok se stanje u izvjesnim zemljama popravljalo, dotle se u drugim pogoršavalo.

Što se tiče turističnih prilika u našoj zemlji, mada su se i u 1935 godini kao i u 1934 godini ispoljile izvjesne nepovoljne činjenice, ipak je ostvaren napredak, blagodareći energičnom nastojanju nadležnih faktora, naših turističkih ustanova i udruženja, da se naš turizam unapredi. U ovom pogledu dovoljno je da se baci letimičan pogled na uporedne statističke podatke o broju posjetilaca naših turističkih, klimatskih i banjskih mjesta, koji karakterišu razvoj turističkih prilika u 1935 godini prema prethodnim godinama, pa da se dobije u glavnom zadovoljavajući utisak o tim nastojanjima, da se naša turistička djelatnost unapredi, uprkos nepovoljnih privrednih, političkih i psiholoških prilika.

Iz podataka o broju turista vidi se da je, izuzev 1931 i 1932 usljed smanjenog broja stranih turista, ukupan broj turista od 1930 pa do kraja novembra 1935 godine bio u stalnom porastu, kao i broj njihovih provedenih dana odnosno noći u našoj zemlji.

Neću vam navoditi sve statističke podatke koje imam ovdje, jer je već prilično kasno, ali ću pomenuti da smo od 1930 do 1935 godine — i to u jedanaest meseci 1935 — imali ukupan broj turista 960.495. U godini 1930 iznosio je broj provedenih noći 3,392.785, dok je taj broj u 1935 godini iznosio 4 i po miliona noći. Ako se, međutim, uporede podatci za prvih 11 meseci 1935 godine sa istim razmakom vre-

mena u 1934 godini, onda se vidi da je zabilježen porast, i to u 1935 godini kod stranih turista 234.433 prema 227.806, a domaćih turista 726.000 prema 670.000. Isto tako bio je i znatan broj provedenih dana, jer je u 1935 godini višak iznosio 366.000.

Pri upoređenju podataka za isto to vrijeme o posjeti stranih turista, i to prema njihovom državljanstvu, dobija se slijedeći pregled. Ja vas tu neću zamarati, ali ću samo reći, da smo imali najviše turista iz Čehoslovačke: 65.000, zatim iz Austrije, Nemačke, Italije, pa najzad iz Mađarske: 10.000.

Kao što se već iz toga pregleda vidi, izuzev posjete Austrijanaca, Mađara, Belgijanaca, Švajcaraca, Italijana i nekih drugih Evropljana koji su u opadanju prema prethodnoj godini, primjećuje se osjetan porast ostalih turista iz inostranstva.

Zaključenje turističkog sporazuma sa Poljskom i Grčkom, kao i produžena važnost turističkih sporazuma sa Čehoslovačkom i Nemačkom, zajedno sa pojačanom turističkom propagandom u Engleskoj, zatim u Francuskoj, Bugarskoj i ostalim zemljama, tumači se kao glavni razlog porasta turista iz ovih zemalja. Nepovoljne pak prilike u našim turističkim odnosima sa Austrijom i Mađarskom uticale su na smanjenje posjeta iz tih zemalja, imajući u vidu da su restriktivne mjere bile naročito oštro primenjene u jeku naše turističke sezone. Nastojanjem naših nadležnih faktora ti su nepovoljni momenti polovinom 1935 godine uklonjeni postignutim turističkim sporazumima, ali se i pored sve razvijene propagande nije mogao nadoknaditi pretrpljeni gubitak.

Ako se pogledaju predjeli koje su naši i strani turisti najviše posjećivali — okolnost koja je od značaja ne samo sa gledišta privrednog, već i sa gledišta nacionalnog i socijalnog — dolaze na prvom mjestu naši pasivni krajevi u Dravskoj, Primorskoj, Savskoj i Zetskoj banovini.

Što se tiče prinosa od turizma, i pored teških privrednih prilika, vidi se da isti, s izuzetkom 1931 i 1932 godine, pokazuje stalni porast. Za prvih 11 meseci 1935 godine isto se tako primjećuje osjetan prinos od turizma u poređenju sa istim vremenom u 1934 godini. Tako je prinos od stranih turista za 11 meseci 1935 godine iznosio 294 miliona dinara prema 286 miliona u 1934 godini također za 11 meseci. Prinos domaćih turista iznosio je za 11 meseci 1935 godine 469 miliona prema 442 miliona za isto vreme u 1934 godini. Dakle ukupno za 11 meseci 1935 godine 763 miliona prema 728 miliona za 11 meseci 1934 godine.

To je dokaz od kolike je važnosti turizam za našu platnu bilansu, a sledstveno tome kolikij upliv vrši i na našu valutu. Zato treba posvetiti naročitu pažnju uredjenju turističko-deviznih odnosa sa svima zemljama, u kojima devizna i druga ograničenja predstavljaju smetnju za posjetu putnika iz tih zemalja našim mjestima.

Ja molim Gospodina Ministra da bi ovim, u glavnim linijama nabačenim pitanjima posvetio naročitu pažnju, i neka ih shvati kao dobronamjernu kritiku.

Potpredsednik dr. Miroslav Ploj: Pošto se niko više nije prijavio za reč, prelazimo na glasanje o razdelu XIII. Molim gospodina izvestioca da čita redom

Potpredsednik dr. Miroslav Ploj: Prima li Senat ovu partiju? (Prima.) Objavljujem da je partija 688 primljena.

Izvestilac Jovan Aleksić pročita partiju 688, partije ovoga razdela,

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примio ceo budžet rashoda Razdela XIII — Ministarstva trgovine i industrije, i to od partije 689 do zaključno partije 725 b.)

Prema tome je budžet Razdela XIII — Ministarstva trgovine i industrije prihvaćen.

Prelazimo na pretres budžeta rashoda Razdela XV — Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja. Ima reč g. Ministar.

Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: Господо сенатори, давајући експозе у Финансијском одбору Сената о ресору Министарства социјалне политике и народног здравља ја сам онда подвукао једну чињеницу за коју сматрам за дужност да и овога пута нарочито подвучем, давајући експозе пред Пленумом о буџету Министарства социјалне политике и народног здравља.

Господо, тешке економске прилике које последњих година владају, затим депресија у свима гранама привредне делатности нашег народа, изазвале су несумњиво последице и на доношење државних буџета. У свима гранама државног живота заводила се штедња, штедело се, хтело се да у овим тешким економским приликама са коликогод је могуће мање намета, мање расхода, одговори се свима државним потребама. И господо, оно што се радило у свима буџетима, у свима гранама државне управе, то се сасвим следствено радило и у буџету Министарства социјалне политике и народног здравља. Али ја морам да укажем на једну чињеницу која је баш супротна и обрнута штедњи, а то је да је Министарство социјалне политике и народног здравља баш у овим тешким приликама, у приликама депресије, у тешким економским приликама када су социјалне невоље врло велике и јаке, да је баш у тим приликама Министарство социјалне политике и народног здравља имало да развије своју пуну и највећу активност. И када са једне стране господо, имате тежњу за штедњом, са друге стране тежњу да се развије највећа активност код једнота Министарства које је позвано у овим приликама да делује, онда видите са каквим тешкоћама је имало Министарства социјалне политике и народног здравља да се бори и да одговори својим потребама са оваквим буџетом који ове године износи 199 милиона, са каквим малим средствима Министарство социјалне политике и народног здравља има да располаже.

Господо, за последњих пет година смањење буџета у ресору Министарства социјалне политике и народног здравља изгледа овако:

За 1931/32 буџет је био 307,825.886. У години 1932/33 смањење буџета дошло је на 220,021.167. У 1933/34 години буџет је износио 206,053.057. У 1934/35 буџет је износио 201,114.496. У 1935/36 буџет је износио 202,369.055. И на завршетку 1936/37 буџет износи 199.398.840 динара. Ако узмете буџет од 1931/32 и упоредите га са последњим буџетом од 1936/37, онда ћете констатовати да смањење у буџету ресора Министарства социјалне политике и народног здравља износи тачно 35%. Значи, господо, у доба највеће активности Министарство социјалне политике и народног здравља када треба да развије највећу активност, учињена је уштеда за 35% управо за 108,727.046 динара.

Тешко економске прилике и привредне прили-

ке, господо, изазвале су несумњиво разне пертурбације, тешке последице, незапосленост и беду наших радника, регулisaње њихове наднице, радно време итд. Свуда у свима индустријским предузећима радно време смањено је, незапосленост осетно се је повећала, затим ако се томе додају и санкције које су имале несумњиво дејство на нашу дрварску индустрију нарочито у Словеначкој, онда се види, господо, да незапосленост услед оваких прилика била је врло велика и да је према томе Министарство социјалне политике и народног здравља имало да води рачуна на какав ће начин да заштити и да осигура раднике.

Једно од најважнијих питања, које се у овоме погледу поставило, јесте заштита радничке наднице. Привредна криза коју преживљује наша земља, као и цели остали свет, имала је за последицу велико обарање радничких надница, која је околност придонела тешком положају радника готово у истој мери као и незапосленост. То се најбоље види из статистика Средишњег уреда за осигурање радника о кретању обезбеђене радничке наднице. Према овим податцима на крају септембра 1935 год. било је осигурано: са зарадом од 8 динара 78.133 лица, са зарадом од 8 до 24 дин. 280.440 лица, са зарадом од 24 до 34 динара 100.560 лица, са зарадом од 34 до 48 динара 66.218 лица, са зарадом преко 48 динара 68.984 радника. Број радника у најмањем радничком разреду повећао се за 34.743 према 1933. У оваквој ситуацији подручно ми Министарство приступило је проучавању могућности заштите минималне радничке наднице. Једно од најсложенијих питања код решавања овога проблема јесте утврђивање самог метода, којим се жели постићи заштита минималне наднице. Ови се методи могу у главном свести или на одређивање минималне наднице од стране нарочитих органа или на одређивање минималне наднице путем непосредног споразумевања заинтересованих страна. Оба ова метода имају своје добре и рђаве стране с обзиром на разне привредне гране у којима се могу употребити. Сва ова питања изискују свестрана и дубока проучавања, како би донете мере могле имати потребно дејство. Могу Вас уверити, да питање заштите минималне зараде чини једно од најглавнијих питања наше социјалне политике данас. У сваком случају, по овоме важном питању подручно ми Министарство саслушаће све заинтересоване послодавачке и радничке организације и установе. И учиниће крајње напоре да се ово врло важно социјално питање ове године скине са дневног реда.

Осим тога, на пољу заштите радничке наднице појавила се нарочито у последње време у извесним привредним гранама потреба да се раднички сталез заштити и у погледу начина исплата надница, а у сврху да се онемогући, да се приликом исплата надница радницима зарачунавају високе цене за даје им животне намирнице, станова итд.

Друго питање из домена законске заштите радника, које има велики значај за целокупну наменничку и радничку класу, јесте питање спровођења у живот социјално политичких одредаба Закона о радњама. У овоме погледу, на првом месту долази питање оснивања судова добрих људи, који требају да радницима пруже могућност нити јевтинијег, бржег и приступачнијег решавања спорова из области разних односа, а нарочито спорова због плата, отказаног рока одмора у раду итд. У томе

правцу предузећу мере да се што пре издаду Уредбе и Правилници, које предвиђа Закон о радњама (§§ 343 до 353) за уређење, поступак и састав изабраних одбора.

План будућег рада подручног ми Министарства кретаће се у правцу стриктне примене прописа о радном времену, што је већ дошло до израза у мерама за сузбијање прековременог рада у циљу ублажења незапослености. С обзиром да се путем инспекција рада може једино упознати примена радничког и намештеничког социјалног законодавства, као и да се из записника и извештаја Инспекције рада може добити драгоцен материјал о економском, културном, социјалном и здравственом положају наше радне снаге као важног привредног чиниоца, мишљења сам да се уређењу и пословању инспекција рада мора поклонити нарочита пажња.

На пољу социјалног осигурања прикупља се и проучава материјал о могућности проширења пензионог осигурања намештеника на остале крајеве државе, сем бивше Словеначке и Далмације, где ово осигурање није постојало и то било за све било за поједине врсте намештеника уписане у појединим привредним гранама.

Исто тако проучава се и питање могућности спровођења у живот одредаба Закона о осигурању радника које се односи на осигурање на случај изнемоглости, старости и смрти.

Овове врло важном питању посветићу сву своју пажњу, јер у данашње доба било би нехумано и антисоцијално да се они који поштено раде и стварају, живећи иначе у врло тешким економским и социјалним приликама, у изнемоглости и данима старости, оставе својој судбини и ставе у ред оних који чекају на улици милост и сажалење пролазника, пружајући руку да им се удели помоћ и да тиме одржавају своје egzистенције.

Наша је дужност да учинимо крајње напоре да се помогне радноме свету и да свима онима који хоће поштено да раде и стварају обезбедимо једну бољу и сигурнију будућност.

У погледу исељеника, у садашњим тешким приликама у свету, кад и најлибералније државе, у циљу заштите властитих неупослених радника допосе без икаквог сентимента одредбе којима се отимље рад насељенику, странцу, потребно је више него икада, да обратимо пажњу нашим исељеницима у њиховој борби за одржавање животне egzистенције те да нађемо пута и начина да им колико можемо олакшамо општрину тих све безобзирнијих прописа против странаца који и наше исељенике немилице погађају. Подручна ми исељеничка служба, стојећи у најужој сарадњи с нашим дипломатским и консуларним претставницима на страни, настојаће из свих сила да сачува нашем исељенику запослење. Ово старање о налажењу упислења нашим исељеницима један је посао за који се пре, у доба просперитета и бројнијег исељавања, исељеничка служба готово и није требала бринути.

Упркос свих данашњих јаким рестриктивних мера како америчких тако и европских земаља против странаца, исељило се из наше земље у години 1935 око 12.000 лица, од тога око 8.500 у европске земље и то већином у пријатељску нам Француску, а 3.500 преко мора. Чак и онда ако се узме број оних који су се вратили у земљу а који износи 5.700 лица, од тога 4.000 из европских земаља, остаје

још увек један плус одлива из земље од 6.000 лица, од тога 500 пољопривредних радника више у Француску него лане. Године 1934 било је исељавање а и враћање нешто веће — 14.000 односно 7.000.

Подручни Исељенички отсек предузима мере трудећи се, да у Ирану (Персија), где је у току градња великих саобраћајних мрежа, нађе прилике за запослење наших квалификованих радника. Досад је тамо уписано њих око 1.000 уз добре наднице. Много отежава та настојања чињеница што је наш консуларни претставник из Техерана повучен, те сам предузео кораке код г. Претседника Владе, да се исти успостави у циљу заштите наших тамошњих исељеника односно у циљу омогућења запослења даљим групама наших квалификованих радника.

У погледу инвалидског питања имам да кажем ово. Параграфом 79 Закона о буџетским дванајестинама за месеце август—децембар 1935 и јануар—март 1936 године дато је Министру социјалне политике и народног здравља овлашћење да у сагласности са Министарским саветом донесе Уредбу о изменама и допунама инвалидског закона од 4 јула 1929 год., са његовим изменама и допунама, од 4 децембра 1929 године и 18 септембра 1930 године. Прокат те Уредбе израдила је једна интерминистеријална комисија. Предвиђа се да ће финансијски ефекат увођења те уредбе у живот износити 23,664.364 динара. И ако су финансијске прилике тешке, ипак ми је Господин Министар финансија ставио на расположење потребну суму ради покрића тих расхода.

И, господо, уредба је донешена, а главне одредбе те уредбе јесу следеће:

Повише накнаде погребних трошкова за породице извесних група ратних инвалида од једномесечног на тромесечни износ личне инвалидине са додатцима, пошто је за те групе једномесечни износ био недовољан за покриће њих најпужнијих потребних трошкова.

По § 32 Инвалидског закона удове резервних официра које не примају пензије по специјалним законима, примају на име инвалидске потпоре 45% инвалидине одговарајућег чина односно звања. Ова уредба изједначаје те удове у висини процента инвалидске потпоре са удовама резервних официра које примају пензију.

Породицама умрлих ратних инвалида са 50% неспособности за привредни рад враћа се право на инвалидску потпору које им је било укинута 1929 године.

Инвалидски закон од 1929 године признао је само ратним инвалидима II до VI групе право на накнадни преглед ради утврђивања погоршања рана, повреда или озледа. Ова Уредба предвиђа да и инвалиди од VII до IX групе могу тражити повећање инвалидине због погоршања здравственог стања, под условом да им приликом поновног прегледа буде утврђена неспособност на најмање 70%.

Ратним инвалидима који су примили откупнину инвалидине враћа се право на бесплатан подвоз, када се упућују у ортопедске заводе или друге санитетске установе и при повратку из тих установа. Инвалидима, који су за такве били признати због болести, враћа се право на бесплатан подвоз када се упућују на лечење оних болести које су добили у рату.

Даље предвиђено је ослобођење сиромашних

личних инвалида I до V групе од кулука у новцу и раду.

Ова Уредба предвиђа и праведно решење питања оцене имовног стања. Цензус је повишен од 120 на 170 динара основног непосредног пореза и то тако, да лица која плаћају до 120 динара основног непосредног пореза примају 100% предвиђених инвалидских принадежности. За сваких 10 динара основног непосредног пореза који прелази 120 инвалидске принадежности смањују се са 10%. На основу ове одредбе задобиће право на инвалидске принадежности преко 17.000 лица.

На основу ове Уредбе задобиће право на инвалиднину под извесним условима они ратни инвалиди који су онеспособљени због болести и чија је неспособност пре 17 маја 1923 год. утврђена са најмање 80%, ако при поновном прегледу буду окатегорисани са најмање 80% неспособности за привредни рад.

Доцуном § 109 Инвалидског закона враћа се право на инвалидске принадежности оним ратницима, који су се онеспособили приликом војних операција 1913 године, после Балканског рата, као и породицама тих ратника, који су погинули, умрли и нестали.

Једна од најважнијих одредаба састоји се у томе, што предвиђа нови рок за подношење пријаве свих оних лица која су пропустила рок предвиђен § 108 Инвалидског закона.

Ради исплате редовних инвалидских принадежности инвалидине са додацима, инвалидске потпоре и новчане помоћи отворено је Финансијским дирекцијама у 1935—1936 буџетској години 105,824.162.— динара. Накнадно тражићу још отварање кредита у суми од 7.500.000.— динара, ради подмирења свих потреба.

За исплату заосталих инвалидских принадежности издат је у овој буџетској години налог у суми од 16,828.960 динара. Накнадно је тражено отварање кредита у износу 7,335.654 динара.

За исплату откупнине инвалидине и инвалидске потпоре предвиђен је у буџетској години 1935/26 кредит од милион динара. Кредити су већ отворени код Финансијских дирекција. Исплата откупнине биће завршена још у току ове буџетске године.

У 1935 години исплаћено је из Народног инвалидског фонда за помоћи ратним инвалидима и породицама погинулих, умрлих и несталих ратника динара 2,781.160; за пољопривредне справе 100.567; за лечење инвалида у бањама дин. 765.152.—

У 1935 години одобрен је из Државног фонда за јавне радове кредит од 60 милиона динара, од којих један милион динара за јавну помоћ према чл. 16/3 Уредбе о извођењу јавних радова а три милиона — за организацију и поматање незапослених радника према чл. 16/4 цитиране уредбе. Кредити за јавне радове подељени су решењем Министарског савета 461/35 према прописима уредбе чл. 16/1 на бановине и то: Дравској бановини 2,000.000 динара, Савској бановини 2,300.000 дин., Врбаској бановини 3,700.000 дин. Приморској бановини 3,800.000.— динара, Зетској бановини 4,500.000.—, Дринској бановини 4,000.000 дин. Дунавској бановини 2,200.000 д. Моравској бановини 3,750.000, Вардарској бановини 3,750.000 дин., Управи града Београда 1,000.000. — свега 31,000.000 динара.

На основу чл. 17/1 Уредбе одређено је за јавне радове од нарочите и хитне потребе и општег привредног значаја 11,000.000 дин. додељених како следи: за регулацију Саве у Дравској бановини 200.000, за регулацију Драве у Дунавској бановини дин. 500.000, за снабдевање водом и уређење водотока у Бенковачком, Биоградском, Шибенском и Книнском срезу Приморске бановине динара 3,700.000 дин. За повишење и појачање одбранбених насипа поред Саве код Црњелово-Раче у Дринској бановини 750.000 динара. За регулацију Дрине и Јаскобе код Црњавора, Бадовинаца и околине у Дринској бановини дин. 500.000.— За обалоутврду Дунава код панчевачких ритова у Дунавској бановини дин. 3,000.000, за регулацију Мораве у Дунавској бановини 800.000 дин. за регулацију Мораве у Моравској бановини 800.000 дин., за исушење и наводњавање земљишта у Вардарској бановини 750.000 дин. Сем тога било је одређено да се стави на расположење Војнотехничком заводу у Крагујевцу сума од 8,000.000 динара за наставак радова на изradi водојазе на Грошници код Крагујевца. Да се стави на расположење Министарству грађевина сума од 6,000.000.— динара за уређење (површинска обрада) пута кроз Кошутњак и пута на Авали као и за довршење пута Авала-Липовица-Чукарица.

Поред тога предвиђено је Уредбом о изменама и допунама у Уредби о финансирању великих јавних радова из 1935 год. да ће средства из Уредбе о извођењу јавних радова од 22-XI-1934 г. служити за исплату 5% годишње камате по обвезницама, које се имају емитовати за финансирање великих јавних радова у износу од једне милијарде (1,157.000.000 динара).

У току лета 1935 године стање усева и дуготрајна суша наговештавале су врло слабу жетву и бербу кукуруза, а с тим у вези и оскудицу у храни, особито у југозападном делу наше земље. На основу извештаја из целе земље донет је на седници Привредно-финансијског комитета министара закључак, да се затражи од Господина Министра финансија, да из ванредних кредита одобри потребна средства за спровођење акције за исхрану оскудног становништва.

Увиђајући тешко стање у оскудним крајевима, Господин Министар саобраћаја донео је одлуку о смањењу превозних ставова, те је I-VIII-1935 године тарифа за превоз житарица смањена за 30%, а I-X- уведено је ново прогресивно снижење тарифе за превоз кукуруза на релацијама од 500 до 1000 км. и преко, а са важношћу до 31-XII-1935 године, тако да је ова повластица заједно са сниженом тарифом од I-VIII износила за најудаљеније релације 50%.

Уједно уведена је нова тарифа за превоз пшенице и кукуруза са важношћу од 15 септембра до 31 децембра 1935 године, само за денчане пошиљке до 1000 кг., која је важила за отпремне станице на источном делу наше земље, а северно од Саве и Дунава. Ову повластицу могли су искористити само пољопривредни радници, који су били запослени за време бербе кукуруза у поменутих крајевима и који су своју надницу према тамошњим обичајима зарадили у натури. У почетку је повластица износила 1/3, а касније, са ретроактивном важношћу, 1/5 редовне тарифе.

Уједно донело је Министарство саобраћаја одлуку да се обустави свако даље издавање повлашћених упутница за превоз хране, које је ово Министарство издавало преко Краљевских банских управа оним оскудним општинама и установама, које су саме набављале храну од средстава прикупљених од оскудних општинара.

Из овог кредита од 25,000.000 за исхрану оскудних крајева Министарство социјалне политике и народног здравља ставило је Краљевским банским управама на расположење следећу количину хране: Зетској бановини 400 вагона, Приморској 400 вагона, Врбаској 200 вагона, Савској 200 вагона, Дринској 100 вагона, Вардарској 100 вагона, Моравској 80 вагона, Дунавској 40 вагона и Дравској бановини 40 вагона.

Поред одобрене помоћи од 20 милиона динара одобрено је решењем Министарског савета од 17 јануара још укупно 11 милиона динара за исхрану и путне повластице. Цела акција је сада у пуном јеку. Министарство располаже великим делом са тачно провереним подацима о стању оскудица у појединим крајевима а једнако су обавештени и банови. Помоћ ће се делити земљорадницима у виду бесплатног кукуруза и помагањем приватне иницијативе помоћу повлашћених упутница, за превоз хране и незапосленим радницима и њиховој деци у варошима, пошто је одобрен и нарочити кредит од 300.000 дин. за указивање зимске помоћи.

Питање исхране пасивних крајева претставља један крупан економски и привредни програм, коме се мора посветити озбиљна пажња. Систем дељења бесплатне хране мора се прекинути и предузети низ економских и привредних мера чији ће крајњи циљ бити економско и привредно лечење и подизање пасивних крајева. Оскудица у храни у пасивним крајевима јавља се редовно у већој или слабијој форми, док се оскудица у другим крајевима наше земље јавља периодично, од случаја до случаја, као последица елементарних непогода и томе слично.

Лечење и исхрана пасивних крајева мора се радити по једном утврђеном плану које ће Министарство социјалне политике, са одређеним одбором од Народне скупштине, да утврди и изради тако да се досадашњи и без плана рад, замени једним одређеним системом који ће и са гледишта морала и са гледишта економског и привредног подизања ових крајева одговарати и жељи самога народа из ових крајева, који никада није тражио милост већ рад и зараду, а преко овога допринети и интересима државе као такве.

Схватајући овако питање исхране пасивних крајева, ја сам већ предузео мере да се овај други део исхране из кредита који су ми накнадно дати искористе преко јавних радова општинских и сеоских путева у првом реду, како би од ове акције било што веће користи и да се поправи оно што је по моме уверењу, било са гледишта морала и са гледишта општих интереса, некорисно и штетно.

Поред тога народ се мора навикавати да се и сам побрине за случајеве тешких и неродних година и да у годинама добрих жетава путем кошевских храна и стоваришта жита, обезбеди исхрану и тиме олакша терете државног буџета, који се оваквим издацима све више и више оптерећују. Све ово биће предмет правилника, који ћу у споразуму са

одбором Народне скупштине ускоро поднети Народној скупштини на одобрење.

Што се тиче незапослености, господо сенатори, у год. 1935 прошло је кроз јавне берзе рада укупно 378.111 лица. Од 1930 год. на овамо, овај број се удвостручио. Висина одобрених помоћи попела се је од 3,400.000 динара у 1930 години на 12,400.000 динара у прошлој години. Број помоћнутих лица порастао је од 45.400 у години 1930 на 131.779 у прошлој години. Ове бројке дају најбољу слику развита ових установа. Прилике у свету и у земљи до сада не оправдавају наду, да ће ова година донети знатан преокрет на боље, поготово што пауперизована радна снага са села успешно конкурише са градским радницима, обара радничке наднице и онемогућује радничком staleжу да се довољно исхрани а камо ли да себе обезбеди за случај привредне депресије било каквим уштеђевинама.

Прелазимо на санитеску службу. За одељење за социјалну политику и народног здравља при Краљевским банским управама предвиђен је најнижи број службеника, без којих ова одељења не би могла правилно функционисати.

Број среских лекара узет је према стварној потреби, тако, да сваки срез има најмање једног среског лекара, а у изузетним случајевима где потреба захтева има и по два среска лекара (свега је предвиђено 394 среска лекара).

Да би се закон о здравственим општинама могао постепено приводити у дело и то у крајевима где до сада није било општинских лекара унета је у буџет Министарства сума од 200.000 динара. На терет ове партије постављаће се у појединим бановинама, а у местима где постоји највећа потреба, лекари по удруженим здравственим општинама.

Мислим, да је ван сваке дискусије разумљива потреба да се постављањем ових општинских лекара у забаченим крајевима и од главних центара удаљеним местима осигурава народу што бржа лекарска помоћ, без којих се лекара у појединим крајевима не би никако, или са великим тешкоћама и материјалним средствима, могла добити ова лекарска помоћ.

Болничком питању није се за последњих година после рата поклањала довољно пажња, те тако садашњи број и капацитет државних и осталих болница не задовољава ни близу стварне потребе са овим установама.

Државних болница, без бановинских, има 17 са укупно 9.551 постеља.

Бановинских болница има у држави 120 са 10.931 постељом.

Градских болница има 15 са 1.761 постељом, приватних болница има 22 са 3.234 постеље. Свега болница у држави има 174 са целокупним бројем кревета од 25.477.

Из овога излази да у нашој држави на 1000 становника не пада ни две постеље, док у осталим државама, на пр. у Немачкој, долази близу 6 болесничких постеља на 1.000 становника. Ако се узме да је овај број кревета сувише мален према броју болесника, онда се тек јасно оцртава неповољни положај болнице. С једне стране што не могу да приме довољан број болесника а ако приме пренатрпани су и тиме преоптерећене великим издацима. С друге стране примајући дотацију од државе за издржавање мањег броја болесника, принуђени су да прим-

љени већи број болесника издржавају са истим материјалним средствима, што иде на штету правилном лечењу и тиме болнице нису у стању да одговарају својим високим здравственим и социјалним циљевима. На пример: У болници за душевне болести у Београду, има свега 350 постеља, док болесника има 1051, а то је троструки број болесника према броју постеља. Да би се болница колико толико растеретила, потребно је било отворити депанџанс у Мославини. И поред овога у централни ове болнице остало је 693 болесника, што значи двоструки број болесника према броју постеља. Овако исто стање је у свима осталим болницама у држави. У тесној вези са болницама стоје хигијенске установе. Оне својим радом спречавају ширење болести и сузбијају их при зачетку, а при обољењима и лечењу болести потпомажу болничке установе у њиховом раду. Поред Централног Хигијенског завода и школе Народног здравља у бановинама постоје Хигијенски заводи и њима подређени домови народног здравља, односно по селима здравствене станице. Целокупан је број здравствених станица око 300, главни рад ових институција састоји се у испитивању и сузбијању акутних и хроничних заразних болести, затим на асанацијама, хигијенском просвећивању, здравственој заштити школске омладине и др.

У прошлој години рад ових установа је следећи: у трахомским амбулаторијама прегледано је 80.000 лица у 430 тисућа посета. У венеричним амбулаторијама прегледано је 165.000 лица у 513.000 посета. У антитуберкулозним диспансерима прегледано је 70.000 у 141.000 прегледа односно посета. У заводима за заштиту матера и деце прегледано је 8.300 бременитих жена и 270.000 деце. У школима поликлинама прегледано је 150.000 у систематским, и 110.000 у контролним прегледима и амбулантно лечено је 261.000 лица у 490.000 посета. У заводима за сузбијање беснила лечено је било 14.000 лица. Према томе укупно је у овим установама било прегледано или лечено преко 1.000.000 лица а посета у тим установама била је око 2.000.000. Поред тога ове установе су имале на летовању 4.000 деце која су тамо провела укупно 130.000 дана.

На маларију је било извршених 98.000 прегледа крви и 62.000 лица је клинички прегледано.

У здравственим станицама амбулантно је лечено 237.000 лица а укупно 315.000 лица.

Различитих бактериолошких и серолошких прегледа у сврху утврђивања дијагнозе извршено је 170.000 на сифилис извршених прегледа крви 433.000 и различитих хемијских прегледа било је 43.000.

У радовима на асанацији продужило се са изградњом објеката за снабдевање водом, отклањања отпадака, поправком кућа на селу и т. д.

Предавања је било извршено преко 5.000 више од 600.000 слушаца. Лекари хигијенских установа предавали су хигијену као наставници у средњим школама. Хигијенске изложбе код тих установа посетило је 28.000 лица.

Има још и рада који овде скоро није обухваћен, као што је сузбијање ендемијског сифилиса, пре свега на територији Врбаске, Дринске и Моравске бановине, где се велики напори улажу у тај рад и троне средства за набавку лекова у сврху лечења.

Са овако скућеним средствима све установе су само са великом муком могле донекле да одговарају

својим задатцима одржавајући тако рећи голи живот. Главни свој циљ, а то је рад на терену, другим речима хигијена на примеру (изградња водовода, чесама, цистерна, бунара, хигијенских нужника, ђубришта, јавних појила и друго) нису ове установе могле остварити у потпуном обиму. С друге стране захваљујући здравственој пропаганди ранијих година, развој самоуправе и корпорација тражиле су стручну помоћ и материјал од хигијенских институција. И у садашњем предлогу предвиђено је извесно смањење буџета, чиме се доводи у питање опстанак хигијенских установа.

Завршавајући свој експозе из ресора Министарства социјалне политике и народног здравља, ја вас, господо сенатори, молим, да га изволите прихватити.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Реč има господина сенатора др. Шиловић.

Dr. Josip Šilović: Господо сенатори! Хвала господину Министру социјалне политике и народног здравља што је овдје изјавио да се неће дијелити гладнима бесплатно храна. Мој пок. брат, четрдесетогодишњи морнар, који је обишао цео свијет, рекао ми је ово: никada не дарујте гладnome храну нити новач, јер time га понизујете, правите од њега просјака; посудите му, предумите му, али нека оно што сте му предумили и посудили, заради. Хвала Господу, ми радова имамо доста и онај свијет из пасивних крајева марљив је, честит је и он ће радо све оно, што смо му предумили, радом потпунома надопунити.

Господо сенатори, шеснаести дио Југословена налази се у Сједињеним државима Сјеверне Америке. Ми имамо онде преко милион својих sunarодника и то највише Хрвата, онда Slovenaca, а имамо и Срба. Они имају и своје установе, културне и каритативне. Да вам кажем само један примјер: половина мoga села налази се у Чикагу и Питсбургу и онде имају културно и припомoчно друштво »Praputnjak«. Такав је наш народ у страном свијету. То је наравно било онда, кад је prosperираo у свом раду у Америци. Ова данашња криза уродила је незапосленoшћу нашега народа, а он nije mogao да prištedi толико, да чека, док те кризе nestane. Ја зато упозоравам на ову чињеницу г. Министра социјалне политике и народног здравља, да данас имамо hiljade нашега народа у Сједињеним Државима Сјеверне Америке, који би се вратио кући, а не може, јер нема чиме, јер нема ни pare. Ја држим, да је преко потребно да му наша Влада омогући да се врати у домовину. А како је у његовом крају беда и nevolja, нема kamo да се врати.

Ја сам већ овде и са овога мјеста упозорио Краљевску владу — а на то је нарoчито упозорена и на iseljeničком конгресу, који је одржан у Ljubljani — да државно имanje Topolovac треба да се употреби за то, да се ова наша sirotinja kolonizuje на том државном иманју. (Stevan Mihaldžić: I Belje!) I Belje, па да се и тамо ова наша sirotinja kolonizuje, што će biti sreća за оно средиште где dode, јер će doći најbolji свијет, и уз то најštedljiviji свијет, и pošten свијет, и тако će се помоћи овој sirotinji да може pristojно да живи.

Господо, ја сам као бан Savske banovine prošao села, која су osnovali наши iseljenici Primorci у Podravini и Posavini, те сам се divio како та села krasno izgledaju, како су čista, како су uredna и како су napredna. Према томе у интересу је cijelog народа, да се ова sirotinja kolonizuje у plodne krajeve.

Iseljenički zakon je, gospodine Ministre, od godine 1921. Petnaest godina je prošlo, i taj je Zakon već potpuno zastario. Ja Vas u ime iseljenika i njihovih interesa lijepo molim, da donesete novu osnovu zakona pred Narodno predstavništvo o ovome za nas tako važnom iseljeničkom pitanju.

Gospodo senatori, da uzmognemo u onim divnim, a pasivnim krajevima — u našem Primorju i u našoj Dalmaciji — turizam još više da unapredimo, preko je potrebno da osnujemo škole, koje će naš onamosnji narod uputiti, kako valja kuhati za turiste i kako valja poslužiti turiste. Za to su potrebne posebne gospodarske škole i ja molim gospodina Ministra socijalne politike i narodnog zdravlja, da ovo usvoji kako bi se na taj način pripremio podmladak za posluhu i za prehranu turista.

Treće pitanje je ovo. Vi, koji ste prošli po Primorju, naročito ako ste išli od Rijeke odnosno Sušaka do Obrovca, znate kako dolje na obali nema ništa, a gore na brijegu su sela i vi pitate: kako je moguće da taj svijet nije na obali nastanjen, nego se nastanio na bregovima. Evo vidite, i moje selo je na brijegu, a nije na obali. Razlog su tome gusari, koji su harali i pljačkali obalu i zato je svijet morao da se naseli na bregovima. Naravno, da danas ta bijedna sela na bregovima nemaju od turizma apsolutno ništa, jedino što još imaju jeste to, da mogu na obali da prodaju onu svoju sirotinju, mlijeko i jaja. Na svaki način ja svraćam pažnju g. Ministra socijalne politike i narodnoga zdravlja na ovu činjenicu.

Ja sam, gospodo senatori, svršio i glasaću za budžet Ministarstva socijalne politike i narodnoga zdravlja. (Aplauz.)

Predsjednik dr. Ljubomir Tomašić: Ima reč senator gospodin dr. Želimir Mažuranić.

Dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, jedan od najvažnijih predmeta kojim se bavi Ministarstvo socijalne politike pitanje je osiguranje radnika u najširem smislu. To je pitanje kako svi znamo dalekosežnih razmera i nipošto nije moja nakana da o njemu govorim niti približno iscrpno. Mene interesira samo jedan specifični detalj, jedan zaseban slučaj, koji i ako je pojedinačan ipak zahvaća i u objektivnom i u subjektivnom pravcu tako veliki opseg, da je i te kako vrijedno i potrebno da se tim slučajem pozabavimo. Radi se o slučaju društva »Merkur« i o njegovoj privatno-bolesničkoj blagajni. To je društvo utemeljeno u Zagrebu i posluje tamo kroz više nego 60 godina.

Pretpostavljam da je gospodi senatorima, bar u najglavnijim crtama, poznato šta su to privatno-bolesničke blagajne i koja im je svrha i zadaća. Biti će gospodi poznato i to, da postoje dvije vrste osiguranja bolesnika radnika i nameštenika i to osiguranje preko javnih ustanova i osiguranje putem privatnih društava, koja su dakako također kontrolisana od strane javnih vlasti.

Moglo bi se nabaciti pitanje, da li je konačni teorijski cilj državnih mjera za osiguranje radnika u najširem smislu riječi potpuna etatizacija i unifikacija radničkoga osiguranja. Imade tu suprotnih mišljenja. To su teorijske debate, koje bi nas predaleko vodile i u koje se ja ovdje ne upuštam. Fakat je, da mi danas još imademo dvojni sistem tj. pored državnih ustanova za osiguranje radnika postoje još i privatna društva i privatne bolesničke blagajne. To je danas kod nas i faktično i zakonsko stanje, pa nije vidljiva nikakova potreba da se to stanje na brzu ruku mijenja. Pa sve kad bismo i uzeli da je poželjnija

potpuna etatizacija i unifikacija, ipak je nespojivo sa dobrom socijalnom politikom, ako bi se ovakova dalekosežna promjena pokušala provesti putem jednog Finansijskog zakona.

Društvo »Merkur« i privatno-bolesnička blagajna »Merkur« vodi već kroz dugi niz godina, kroz čitavi jedan decenij, očajnu borbu za svoju egzistenciju. Raniji Ministri socijalne politike, uz veoma male iznimke, išli su ili otvoreno ili prikrito za uništenjem ovoga našega društva. Nema nikakove sumnje da je u znatnom dijelu u toj širokoj akciji za uništenje »Merkura« spiritus agens bila marksistička ideologija koja je, kako znamo, do skrajnjih granica apsolutistička i beskompromisna i koja traži da se i svi privatni nameštenici potpuno niveliraju sa klasom radnika u užem smislu, i tako podvrgnu željeznoj marksističkoj disciplini. Kako svi znamo, konačni je cilj marksističke agitacije klasna borba, na koju ona potstrekava svim sredstvima. Prirodno je dakle i razumljivo, da marksisti traže sve moguće načine kako bi radničku klasu i brojno ojačali i, s druge strane, sve njene članove što uže povežali i ideološkim i materijalnim vezama i interesima u jednu jedinstvenu borbenu falangu.

Ali, nema sumnje, da su u pitanju »Merkura« bile u igri i sile druge vrste, koje su išle za istim ciljem, ali iz sasvim drugih pobuda. »Merkur« je, po svom imenu i postanku i po svom sjedištu i po najogromnijem dijelu svoga članstva, hrvatsko društvo. On je to nesumnjivo, iako nikada nije imao nikakove političke tendence niti oznake, iako, naravno, o kakovom ekskluzivitetu u plemenskom smislu ne može biti niti govora, već u najljepšoj slozi i u društvu samome i u upravi vazda pored Hrvata sjede i Srbi. Ovakovi prigovori ekskluziviteta, uostalom, tome društvu nikada nisu bili stavljeni, barem ne oficijelno. To je društvo tečajem svojega života od 60 godina ojačalo i vrlo dobro se razvilo. Prirodno je, da je postalo trn u oku onima, a žalibože takovih imade dosta, kojima je neugodno ako bilo koja stvar u Zagrebu prosperira. Svim mogućim sredstvima služile su se te sile, da unište ovo naše društvo. Počevši od godine 1926 vodi se očajna borba za egzistenciju toga društva. Pojedine faze ove borbe daju upravo groteskni izgled. Donesen je protiv volje društva neki Pravilnik sa očitim tendencijom da društvo uništi. Taj je Pravilnik unatoč nebrojenim molbama, pretstavkama i peticijama, unatoč protivnog mišljenja nekolicine ministara Hrvata, i aktivnih i bivših, potvrdila Vlada Bogoljuba Jevtića. Na svu sreću ta je vlada pala tako reći na sam dan potvrde ovoga Pravilnika. Bilo je to jedno od posljednjih djela ove zlosretne vlade, a morate priznati, da je bio sasvim u slici i u duhu onoga što je Jevtićeva vlada u zadnje dane svoga života, i na drugim poljima, činila i radila.

Kad je došao g. Ministar Preka, on je smjesta, jednim rješenjem, ukinuo taj zlosretni Pravilnik. No čim je on otišao sa vlasti, ponovno je započela paklena igra, koja je imala za svrhu da se ipak žrtva ne pusti na životu. 15 novembra pr. god. ponovno je stavljen na snagu taj zlosretni Pravilnik.

Gospodo, ne želim zamarati ovaj visoki Dom nabranjem detalja, nu vjerujte mi, da su upravo nepregledni naponi moji i mojih prijatelja, da sprečimo izvršenje ovog prepada. I opet su intervenirali neki od g.g. Ministara Hrvata u dobrom smislu. I razvili su se pregovori. Činilo se je da ti pregovori idu dobrim putem. Usmeno su opetovano dana obećanja o dobronamjernosti Vlade i o neosnovanosti bilo ka-

kove bojazni za opstanak toga društva. Ali kako to kod nas već često biva, dogodilo se i ovaj put obratno. Rezultat nipošto ne odgovara opravdanim očekivanjima onih društvenih faktora koji su na pregovorima sudjelovali i bili svjedoci usmeno danih izjava. Taj je rezultat objektivisan u jednome amandmanu, koji i g. Ministar socijalne politike predlaže i traži za sebe ovlaštenje.

Gospodo, odredbe su takove i stilizacija tako široka da podnosi i nekoliko naskroz neprihvatljivih tumačenja. U prvom redu tu se govori o teritorijalnom razgraničenju, koje može da odredi Ministar, glede svih privatno-društvenih bolesničkih blagajna. Gospodin Ministar, dakle, može i društvo »Merkur« teritorijalno razgraničiti tj. ispravno rečeno: ograničiti mu djelokrug na proizvoljni teritorij. Izgledalo bi, dakle, po verbalnoj interpretaciji, da stoji isključivo do volje Ministra da ovakovo teritorijalno ograničenje sprovede ili dobronamjerno u jedinu svrhu da se izbjegne nepotrebna i štetna konkurencija više privatnih društava, ili pak detrimentalno po društvo, tako da se ovo neprirodno ograniči na premaleni teritorijalni opseg.

Imade još i druga stvar. Ispravno je dakako, da i privatno-društvene bolesničke blagajne budu pod nadzorom državne vlasti. Neispravno je međutim, ako iste budu tretirane samo kao neki organi vlasti ili javnih ustanova. Postoji kod Ministarstva socijalne politike, po mom mišljenju, pogrešan nazor da se privatno-društvene bolesničke blagajne također imaju smatrati mjesnim organima SUZOR-a. Ovo je tumačenje, doduše, pogrešno, ali ono postoji. Kada se, dakle, traži ovlaštenje da SUZOR može takode ustrojiti dopunsko osiguranje poput privatno-društvenih blagajna i to putem svojih mjesnih organa, onda se može dogoditi i ovo: SUZOR bi se jednoga dana mogao pozvati na ovo ovlaštenje i odrediti dopunsko osiguranje kod samoga dotičnoga društva, tvrdeći da je ovo društvo također njegov mjesni organ.

Gospodo, dobili bismo grotesknu sliku, da bi društvo bilo prisiljeno u vlastitom sastavu, u svom krilu osnovati samo sebi konkurenciju! Ne trebam niti spomenuti da bi to bio smrtni udarac za društvo, a mislim da mi neće niko prigovoriti ako ustvrdim, da bi to bio unikum postupka od strane Vlade.

Ovakova, dakle, ovlaštenja mogu biti prihvatljiva samo onda, ako se istodobno dobiju od strane Gospodina Ministra decidirane izjave i autentično tumačenje, koje isključuje svaku sumnju o dobrim namjerama Vlade. Nego, gospodo, ima tu još jedna okolnost koja zabrinjuje. Unatoč svima našim naporima, a i unatoč opetovanim obećanjima g. Ministra, sve do danas nije još uvijek ukinut spomenuti Pravilnik. To barem nije teško! Gospodin Ministar Preka učinio je to prvi dan svoga nastupa. To se dade svršiti u roku od 5 minuta. Neshvatljivo je koje bi zapreke mogle sprečavati Gospodina Ministra da svoju dobru volju u tom smjeru ne samo naglasi nego i sprovede.

Usljed ukidanja novog Pravilnika uspostaviti će se ranije stanje, koje provizorno može ostati. Gospodin Ministar može međutim učiniti shodne odredbe, da se izradi nacrt posve novog Pravilnika, skojim bi sve te odnose definitivno uredio. Ali, razumije se samo sobom da kod sastavljanja toga Pravilnika mora imati riječ i samio društvo o čijem se opstanku i o čijoj se koži radi. Gospodin Ministar nesmije dopustiti da se u novi Pravilnik unesu ili prokrijumčare odredbe, koje bi bile pogubne po društvo. I u tom

pogledu treba jasna i decidirana izjava g. Ministra socijalne politike i narodnog zdravlja.

Gospodo senatori, nije to malena stvar: 20.000 obitelji, rasijanih po ogromnom dijelu naše države, vezano je velikim interesima za ovo društvo. Ove obitelji dobrovoljno su pristupile kao članovi tome društvu i vlastitim ga novcem izdržavaju. Ti članovi i njihove obitelji najogromnijim su dijelom pripadnici građanskoga staleža. Kako su to dokazali izbori društva »Merkur«, unatoč žestokoj propagandi marksista, koju su za čudo svim silama podupirale vlasti, preko 80% članova društva glasalo je jasno i odlučno protiv marksističke ideologije. To je sigurno samo po sebi prirodno i ne bi trebalo da se tome čudimo, kad ne bi znali koja su sve sredstva upotrebljavali marksistički elementi, poduprti javnim vlastima, da svoju ideologiju dovedu do pobjede. Ovako moramo priznati, da je to radostan znak, da se i građanski stalež konačno osvijestio i da ne pušta da mu krvni dušmanin, marksista, zadojen strahovitom klasnom mržnjom, kopa grob za živa tijela. To je, kako rekoh, radostan znak, ali što možete reći onda, kad čujete da su ranije vlade, sa malom iznimkom, sve podupirale marksiste i komuniste i nasilno ih naturivale ovim društvima samo zato, da unište ovakvu jednu i potrebnu i korisnu, a i uspješnu instituciju.

Gospodo senatori, »Merkur« se bori samo za goli opstanak i život. Ništa on ne traži od vlasti drugo, nego da ga pusti mirno i nesmetano da postoji. On ne traži nikakvih novaca od države, usuprot: on daje državi, ne samo potpuni nadzor, nego svake godine i velike iznose. I taj »Merkur« nikako ne može ishoditi pomenuto, da dobije mir i preduslove za mirni opstanak. Taj »Merkur« trn je u oku komunistima, oni ga smatraju nekom utvrdom buržoazije, nekom renitentnom grupom, koja neće nikako da se dade u jaram marksističke ideologije i u falangu određenu za klasnu borbu na uništenje buržoazije. Ova je želja marksista za uništenjem buržoazije žalosna sa našega buržoaskoga gledišta, ali je to barem logično i shvatljivo sa gledišta marksista. Nu, gospodo senatori, kako možemo da shvatimo to da javne vlasti i tolike vlade naše države, koja još ipak nije hvala Bogu komunistička, traže sve moguće načine i ne prezaju ni od čega, samo da pomognu pobjedu marksizma i da 20.000 familija prisile da, protiv očite svoje volje a za svoje rođene pare, mora prihvatiti marksističnu ideologiju i disciplinu.

Gospodo senatori, vjerujte da ništa ne pretjeravam. To je notorna istina, iako izgleda samo kao karikatura. Mogao bih mnogo sličnih primjera navesti iz drugih područja, gdje su isto tako naše vlade učinile najveće napore, da pomognu marksizam, a često puta i izraziti komunizam. Ali ja ću se strogo držati predmeta i zadovoljavam se sa ovim jednim, ali vrlo važnim slučajem, koji sam evo imao čast iznijeti. Nadajmo se da ova vlada neće slijediti primjer nekih svojih prethodnica nesretne uspomene, koje su, katkada i zadojene očito plemenskom mržnjom na Hrvate, nastojavale nanijeti što više štete hrvatskim institucijama bilo koje vrste. Ali moram moliti g. Ministra socijalne politike, da za umirenje javnosti i navlastito za umirenje članstva samoga »Merkura« jasno i nedvoumno izjavi, kako bi svako tumačenje zatraženih ovlaštenja, koje bi išlo na štetu ili bi čak ugrozilo opstanak društva »Merkur« i njegove blagajne, bilo neispravno i protivno intencijama Ministarstva socijalne politike.

U pouzdanju da će g. Ministar dati takovu izjavu.

vu, i znajući da su tendence g. Ministra socijalne politike daleko od toga, a da bi išle na štetu društva »Merkur«, ja ću glasati za budžet.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Za reč se javio senator g. dr. Pavelić.

Dr. Ante Pavelić: Gospodo senatori, prilikom rasprave budžeta Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja ne mogu, a da se ne dotaknem jednog našeg eminentno važnog nacionalnog pitanja, pitanja našeg iseljništva, koje izosi preko milion i dve stotine hiljada duša. Govorim o ovom pitanju ne samo kao senator, koji s interesom prati kroz dugi niz godina razne naše socijalne i političke probleme, nego govorim i kao sin i dobar poznavalac onih krajeva koji su davali i koji daju najveći broj našeg iseljništva: Like i našeg Jadranskog Primorja.

Naše predratno iseljništvo u svom najvećem delu je prekomorsko, ono posleratno je evropsko. Naši iseljenici bili su sinovi krajeva koji ih nisu mogli da zbrinu. Oni su se selili van naših granica da bi onde zaradili i uštedili toliko, koliko im je potrebno da se vrate kućama svojim, da podignu svoje domove i da se okuće. U svojoj suštini iseljenici bili su privremeni putnici koji su po navršenom poslu trebali da se vrate u svoj stari kraj. Međutim, prilike i događaji bili su jači od tih namera.

Pred svetski rat, počev od 1900 god. naše iseljništvo bilo je u punom jeku. Nema nigde tačnih podataka koliko je iz naših krajeva izvezeno ove naše najbolje ljudske snage. Brojevi variraju, ali možemo slobodno reći da je do pred rat otišlo iz naših krajeva preko 700.000 ljudi u naponu snage. Svetski rat zaustavio je emigraciju i tako počinje ono prvo definitivno naseljavanje naših ljudi u prekookeanskim zemljama. Posleratni procvat u Americama i Australiji sprečio je našem svetu da se vrati u domovinu: kao nikad ranije zarade američke bile su visoke, mogućnosti zarada ogromne, prosperitet na vrhuncu. Naši ljudi već su se bili po malo okućili, u tuđim zemljama osnovali su porodice, osnažili svoje organizacije i vidili u staroj domovni rezultate i uspehe svojih nastojanja. Od privremene emigracije stvara se na žalost u prekookeanskim zemljama stalna emigracija.

Obnova ekonomskih aktivnosti posle rata po svim zemljama Evrope tražila je zdravih i snažnih mišica. Naš svet opet pridonosi tom poslu i seli u Francusku, Belgiju, Nemačku. I kao preko mora, naši Ličani, Hercegovci, Dalmatinci, Crnogorci i Slovenci postaju roblje ugljenokopa s obe strane Rajne, vrše najteže poslove po željeznim i čeličnim fabrikama Zapadne Evrope i zajedno sa Poljacima obnavljaju ratna bojišta Francuske. Tamo gde je najgora, i u ratu i u miru, tamo se nalaze naši iseljenici.

Sve je to bilo privremeno dok nije došla svetska kriza. Ona je iz osnova promenila karakter našeg iseljništva. U prekookeanskim zemljama naš je narod teško postradao. Nestalo je onih uštedevina po malim bankama, gde su držali svoje teškom mukom zaradene uštede, oduzete su im na pola isplaćene kuće, jer ih nisu mogli isplaćivati, nestalo je posla i zarade. Ostala im je samo nada da će se prilike popraviti i da će moći povratiti ono što su izgubili. I velik dio našeg prekomorskog iseljništva nalazi se danas u situaciji, koja mnogo naliči onoj pred rat: bijeda, siromaštvo, razočarenje i propale nade.

Ni oni posleratni iseljenici širom Evrope ne ostadoše pošteđeni. Mi smo gotovo dnevno imali prilike slušati o bedi tog našeg iseljenika, o njegovim nevoljama i njegovom teškom stanju. Većina danas nema

ni toliko, da može da isplati dug za putni trošak kojim je pošao u strani svijet. Ovaj dio našeg iseljništva još je u daleko težem stanju od onoga preko Okeana.

Pa ipak je to iseljništvo vršilo, a vrši i danas zdušno i svojski svoje dužnosti i prema svojim u starom kraju i svojoj domovini kao celini. Ma koliko mi to naglašavali, mi nikad nećemo dovoljno da odamo priznanje sitnom radu, patriotizmu i predanosti toga našeg najbednijeg čoveka.

U najtežim momentima našeg nacionalnog života iseljništvo je visoko dizalo zastavu patriotizma. Treba samo okretati stranice naše iseljeničke istorije, pa ćemo naći u njima dokaza tom velikom patriotizmu za vreme rata. Treba da se u ovom visokom Domu spomenu kongresi u Pitsburgu 1915 i Čikagu 1916 godine, gde su predstavnici svih plemena našeg iseljništva odlučno i s uspehom izneli pred američku javnost našu nacionalnu stvar i dali legitimaciju našem Jugoslovenskom odboru za njegov rad. Treba da se u ovom visokom Domu spomene rad Jugoslovenskog odbora u Južnoj Americi, koji je, kao i drugo iseljništvo, doprinosa i moralno i materijalno, da se naša nacionalna stvar s uspehom može propagirati po celom svetu u tim kritičnim vremenima rata. Treba da se s ovog mesta oda pošta i jednom od najvećih ličnosti koje je dalo naše iseljništvo, predsedniku Jugoslovenskog narodnog vijeća u Sjevernoj Americi, sada pok. dr. Anti Bijankiniju, koji je svojom inicijativom, svojim visokim moralom i svojim onda obilnim sredstvima vodio i držao naše iseljništvo u toj idealnoj borbi. Treba da se sa ovog mesta pomenu takođe i one hiljade Srba, Hrvata i Slovenaca, koji su za vreme najvećih mogućnosti materijalne zarade u Americi, prelazili preko tih zarada, ostavljali svoje domove i dobrovoljno polazili u Bizertu i na solunski front, da popune redove oslabljene srpske vojske na Krfu i Solunu.

Kako po Americama, tako i u granicama svojih mogućnosti vršilo je svoje patriotske dužnosti i naše iseljništvo po Australiji, po Južnoj Africi i po Nju Zelandu.

Posle ratova iseljenici su nam bili snažna podrška svojom materijalnom pomoću. Ne treba zaboraviti da smo od naše braće preko mora od Ujedinjenja pa na ovamo primili prosečno oko neto 800 miliona dinara godišnje, a od celog našeg turizma dobijamo tek 300 miliona bruto. To su čiste sume novca koje smo primili od onih koji su ostavili naše krajeve radi bede i siromaštva.

Kao što ukratko prikazah, naše nas je oseljništvo zadužilo svojom krvlju, politički i svojim novcem. A da i ne pominjemo ona svetla imena naših iseljeničkih velikana, koji iskaču iz redova pojedinaca i koji doprinose ne samo čovečanstvu, nego pronosenju našeg imena po celom svetu. Iz redova toga iseljništva izlaze: pokojni Mihailo Pupin i pokojni Henrik Suzalo; moj uži zemljak Nikola Tesla još je i sada svež i radi na povećanju broja svojih 700 izuma; Južna Amerika daje nam finansijske magnate Mihanovića, Paška Baburicu, i Petrinovića; iseljništvo daje nam umetnike Meštrovića i Brčinu, junake Cukelu i Mandušića. Svaki pojedinac iseljenik danas ne predstavlja samo čovjeka, nego jednu snažnu, bilo moralnu bilo ekonomsku jedinicu.

To je naše iseljništvo, koje je napustilo naše krajeve, siromašno i bedno, koje je otišlo da se vrati, ali koje se, na žalost, ne može da vrati radi događaja i prilika.

Naše iseljeničtvo, osobito ono prekomorsko, danas je stalno naseljeno. Vraćanje prestaje sve više i više. Naši iseljenici već imaju porodice, njihova deca već su stupila u život Amerike, Australije, Afrike. Mogli bi da kažemo, da na svakog pravog iseljenika dolazi po dvoje do troje njihove dece. Zato nam taj iseljenički problem, bar za prekomorske krajeve, i nije više iseljenički problem, nego pitanje odnosa sa našom braćom preko mora.

Mlade iseljeničke generacije aklimatizirale su se novom miljeu, gde su rođena i gde žive. One još govore našim jezikom, i kao možda sretna posledica krize i depresije, ostale su vezane uz svoje domove, crkve i organizacije. Da nije bilo te krize oni bi bili pošli drugim putevima. Po svim našim većim američkim kolonijama, a one broje najveći dio našeg iseljeničtva, ima danas naših jugoslovenskih klubova, univerzitetskih udruženja i t. d. Sve naše američke organizacije osnivaju sekcije za omladinu, koja polako preuzima vodstvo i uticaj u njima.

Kad je pre 30 godina Tresić Pavičić putovao Amerikom, napisao je knjigu o iseljeničtvu i rekao: zbogom moja izgubljena braćo! Nakon 30 godina mi vidimo da g. Tresić Pavičić nije bio u pravu, jer naše iseljeničtvo živi jednim nacionalnim duhom, koji je istina modificiran uticajem poslednjih prilika, ali koji još uvek živi.

Fizionomija našeg iseljeničtva je promenjena. Mi treba prema tome da menjamo i naše odnose sa tim iseljeničtvom. Mi treba da odbacimo predrasude o njegovom vraćanju i treba da shvatimo, da u redovima prekomorskog iseljeničtva dolazi nova generacija, koja je odgojena u drugom duhu, drugim školama, i koja živi pod drugim uslovima. Radi najvišeg interesa našeg prekomorskog iseljeničtva i radi naših budućih odnosa, mi treba da prebacimo naš rad sa iseljeničtvom na mlade generacije, koje danas stupaju na površinu, i koje su pokazale, da su se u novim prilikama snašle i da će u buduću igrati u novoj otadžbini snažniju i značajniju ulogu nego što su je imali naši prvi iseljenici.

Nije mi namera da izlažem planove, kako bi se trebala sprovesti ova iseljenička politika, jer ima kod nas dosta ljudi i organizacija, koje bolje i dublje poznaju te probleme. Ali smatrao sam za potrebno da ukažem na tu novu liniju u našem iseljeničkom radu, jer će od toga zavisiti, šta će biti od našeg iseljeničtva, ne za jednu, dve generacije, nego za desetak godina.

Broj našeg prekomorskog i evropskog iseljeničtva ceni se danas na oko 1,200.000 duša. Po broju jedna cela naša banovina, i ako po snazi i karakteru mnogo više od tog.

Država je posle rata pokazala malo interesa za naše iseljeničtvo. Broj naših predstavništva u prekomorskim zemljama bio je daleko premalen da vodi računa o interesima naših iseljenika. Ovo je osobito došlo do izražaja poslednjih godina, kad je kriza pritisla taj svet, i on ostao bez sredstava i zaštite. Sve do pre nekoliko meseci imali smo jedno predstavništvo za celu teritoriju Južne Amerike. Nedavno je obrazovano, nakon toliko godina, zastupništvo na Južnom Pacifiku, a na Severnom Pacifiku gde ima 250.000 nacionalnih ljudi nema ni jednog konsulata. U Australiji ni sada nemamo nikoga od karijere i ako nicima gotovo je sasvim zanemaren. Osim jednog lista koji izlazi u Zagrebu i jednog u Ljubljani, mi ima tamo oko 40.000 našeg sveta.

Rad na direktnom kontaktu domovine sa iselje-

nemamo u Jugoslaviji iseljeničke štampe. Naša domaća dnevna štampa gotovo i ne poklanja pažnje tom problemu. Ne postoje nikakve veze između ovdašnje naše štampe i one u iseljeničtvu. A preko mora izlaze desetine novina, koje neke imaju tiražu kao naše najveće u Beogradu i Zagrebu. Osim nekoliko svećenika i komesara, koji takode uvek nisu odgovarali svojim zadacima, mi nismo ništa učinili za iseljenike. Mi do sada nismo stigli da oštampamo jednu knjižicu naše povjesti ili geografije na engleskom ili španjolskom jeziku, pa da je damo u ruke naše omladine preko mora, da tako naknadimo ono, što ona ne dobija u američkim školama. Mi uopšte našim iseljenicima nismo dali nikakve duševne hrane, i oni još uvek žive od onog što su doneli sa sobom iz svojih domova i osnovnih škola. I uprkos sveskog tog nemara mi očekujemo milione od tog iseljeničtva, i bude li potrebe i opet ćemo tražiti i krvi i moralne pomoći od tog svijeta.

Naša iseljenička služba toliko je razbacana i raštrkana, da se ni ne oseća. Glavno središte te službe je svega jedan zabačeni otsek u Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja. Po nešto radi na pitanju iseljeničtva i Centralni presbiro, Ministarstvo unutrašnjih poslova i spoljnih poslova. Sve to ponaosob, ili se barem ne oseća ta koncentracija. Za celu desetu banovinu jedan otsek ministarstva, pa i taj skučenih sredstava, kao neko pastorče. Samo sposobnošću i dobrom voljom ljudi, koji vode naše iseljeničke ustanove, zvanične i nezvanične, drže se kontakti starog i novog sveta.

Pozlatiće se ona ruka, koja snažno zadre u ovaj problem. Po primeru drugih zemalja, koje imaju iseljeničke probleme, treba da sprovedemo koncentraciju naše iseljeničke službe u jednoj ustanovi: ako baš ne u jednom državnom potsekretarijatu pri Ministarstvu inostranih poslova ili socijalne politike, a ono bar kao jedno zasebno odeljenje u jednom od tih Ministarstva. Konačno, zašto se ne bi jednom od ministara bez portfelja, dalo jedno važnije zaposlenje. Zašto ne bi n. pr. Dr. Krek, uvaženi socijalni radnik, mogao da preuzme portfelj iseljeničtva? Ako želimo, da od naše iseljeničke omladine budemo imali koristi, da nam ta izvezena naša krv i u buduću nosi plodove, mi treba da sa planom spremimo jednu široku akciju među iseljeničtvom, jer ćemo samo tako spasiti za nas u budućnosti milion našeg naroda.

Naša iseljenička omladina predstavlja već danas, a kasnije će još i više predstavljati jednu našu živu ambasadu u inostranstvu, kao što je to bilo za vreme rata, osobito u času stvaranja Versaljskog ugovora. Mi ne smemo da pustimo, da nekoliko stotina hiljada Amerikanaca svih vrsta, Australijanaca, Kanadana i drugih, u čijim žilama teče naša krv, i koji vuku naše poreklo, ostane indiferentno za našu državu, za naše uspehe i naše teškoće. Ta iseljenička omladina po celom svetu treba da bude u budućnosti nosilac naših interesa i ideala, ona treba da nas pred svetom zvanično zastupa. Ta omladina širom sveta treba da u budućnosti bude srž posetilaca naših krajeva. Ona treba da dolazi u Jugoslaviju, u zemlju svojih otaca, kao na poklonjenje, i ona će nam tako donositi pod vidom turizma naknadu za one milione, koje su njihovi roditelji slali kroz godine.

Pa na koncu konca, stalnim kontaktom i podržavanjem veza mi treba da od te naše omladine, koja će se u boljim i drugim prilikama osnažiti, stvorimo rezervoare, na koje ćemo se oslanjati u budućnosti,

kad budemo apelovali na strana tržišta, nudajući naše zajmove, tražeći kredite i druge usluge.

To su samo neki od razloga, radi kojih treba da menjamo našu iseljeničku politiku, i da je, kao što sam pre kratkog vremena naglasio, polako prebacimo na mladi svet među našim iseljenicima.

Pri završetku ovog mog izlaganja, ja smatram svojom dužnošću, da Gospodinu Ministru socijalne politike skrenem pažnju na jedno od najtežih pitanja našeg iseljeničtva; a to su isplate propalih iseljeničkih uloga, zakonom zagarantovanih i regulisanje državljanstva i vojne obaveze naših iseljenika i iseljeničke dece. Dvojno državljanstvo i odatle posledice neregulisanih vojnih obaveza imali su za posledicu česte sukobe između naših vlasti i naših iseljenika, osobito onih koji su dolazili u domovinu. Ti konkretni slučajevi imali su opet jako nepovoljan odjek u iseljenstvu, i među našim ispravnim i nacionalnim elementom. Separatistička štampa uvek je slične slučajeve iskorišćavala protiv naših nacionalnih i državnih interesa. Štete po državu odatle su bile veće nego koristi. Neću da ulazim u konkretno izlaganje ovog aktuelnog problema, ali ovom prilikom upućujem Vam, Gospodine Ministre, apel s molbom, da zajedno sa nadležnim našim vlastima uzmete u rešavanje ovo vitalno iseljeničko pitanje. Njegovim rešenjem doprinećete mnogo i iseljeničtvu i domovini.

Dozvolite, gospodo senatori, s obzirom na to što imamo pred sobom ne samo Ministra socijalne politike već i narodnog zdravlja, da se malo požalim na izveštaj Gospodina Ministra narodnog zdravlja, koji kao Ministar narodnog zdravlja u pitanju odnosa lečnika zubara prema svome namešteničtvu tzv. zubnim tehničarima, unatoč toga što su mu stigle mnoge molbe, nije poduzeo ni koraka. Mi smo, gospodo senatori, primili taj Zakon i kod izglasavanja njegovog bilo je 10 inteligenata koji su bili odlučno protivu toga Zakona, kojim se radništvo bez škole potpuno izjednačava sa akademski obrazovanim doktorima medicine. Mi smo dovedeni tim Zakonom u takvu situaciju, da se danas neće nijedan fakultetski obrazovan lečnik da specijalizira u zubnolekarskoj praksi.

Navešću o tome samo jedan primer koji sam pročitao u Našičkoj raspravi, koji je izneo g. dr. Rajko Đermanović, da predstavim sadanju momentanu situaciju u kojoj se nalazi današnje zubno lekarstvo.

Neki mađarski železničar tužio je zbog nadrilekarstva Ludvika Pergu, njegovog rivala kod iste žene. Na sudu je Ludvik Perga dao sledeći senzacionalan iskaz:

»Tužilac vrlo dobro zna da sam ja zaista pravi lekar i da sam diplomirao s najboljim uspehom moje studije još godine 1920. Otvorio sam praksu koja je tako rdavo išla, da sam pun duga preko glave morao zatvoriti ordinaciju. U godini 1930 primoran sam bio da spavam u jednom noćnom azilu, i, krijući da sam pravi lekar, počeo sam da se izdajem za nadrilekara. Kako sam imao veliki uspeh, vlasti su intervenisale i morao sam vlastima odati moju tajnu, da sam diplomirani lekar. Ovakom demaskiran, preko noći izgubio sam svu svoju brojnu klijentelu koja me je sada počela da smatra za šarlatana. I morao sam da odem u drugo mesto, da nastavim kao i pre, kao nadrilekar.

Ovaj uzbudljivi iskaz djelovao je tako snažno na sve prisutne u sudu, da je tužilac morao da povuče svoju tužbu, a dr. Perga bio je oslobođen.

Ovo je situacija u kojoj se nalaze zubari i ja molim Gospodina Ministra, da i tome aktuelnom pitanju pokloni svoju pažnju.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Ima reč g. Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja.

Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: Господо сенатори, поводом говора господина сенатора Мажуранића у питању територијалног разграничења између постојећих приватно-друштвених болесничких благајна и „Меркура“, имам да изјавим следеће:

1) Овлашћење по овом амандману у Финансијском закону је факултативног карактера;

2) Одређивањем територијалног разграничења између приватнодруштвених благајна „Меркур“ у Загребу, Болесничког и Потпорног друштва у Љубљани и Београдске трговачке омладине, не дира се у постојећа друштва, већ се жели да избегне конкуренција између постојећих благајна на једној истој територији, која тамо наноси штете интересима осигурања приватних намештеника. На тај начин омогућава се, да на пример у Београду не би постојале две приватно-намештеничке благајне, него само једна, која би у смислу законских прописа спроводила осигурање приватних намештеника. Према томе делокруг рада самих друштава остаје исти за целу територију Краљевине и њихово ограничење рада не спада уопште у моју надлежност. Могу да изјавим да не постоји никаква намера од стране мога Министарства, а још мање са моје стране, да овим амандманом уништавам друштво „Меркур“, и ако дође до евентуалне поделе између постојећих приватно-друштвених благајна, њоме се неће спречавати рад друштва;

3) У погледу другог дела овог амандмана, напомињем да га треба разумети тако, да је он стилизован у том смислу, да постојећим приватно-друштвеним благајнама не одузима могућност да и надаље спровођају допунско осигурање приватних намештеника, како то чине данас. С друге стране, овим се амандманом исто таква могућност даје и Средишњем уреду за осигурање радника, који ће моћи спроводити ово допунско осигурање за она лица која то желе.

Сузор ће моћи спроводити овакво осигурање преко својих месних органа. Неоправдана је бојаза да би **Сузор** такво осигурање спроводио преко самих поменутих приватно-друштвених благајни, сматрајући и ове за своје месне органе. То се неће и не може догодити. То није била интенција овога амандмана, јер исти не иде за уништењем приватно-болесничких благајни.

Нови Правилник, одобрен од стране мога претходника решењем од 8 новембра 1935 год., ставља се ван снаге, па су услед тога беспредметне све бојазни које су биле везане за тај Правилник.

Учинићу сходне одредбе да се спреми нацрт новог Правилника за ту благајну, при чему ће, дакако, и само друштво бити консултовано.

Ја мислим да ће господин сенатор Мажуранић са овим бити задовољан. (Др Желимир Мажуранић: Хвала лепо!)

Претседник Др. Љубомир Томашић: Тиме је завршен претрес буџета Раздела XV — Министарства социјалне политике и народног здравља, па прелазимо на гласање. Молим господина извештоца да чита партију по партију.

Извештоца Јован Алексић прочита партију 726.

Претседник Др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат прочитану партију? (Прима) Објављујем да је партија 726 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу члана 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела XV — Министарства социјалне политике и народног здравља и то од партије 727 до закључно партије 804).

Тиме је Сенат примио буџет Раздела XV — Министарства социјалне политике и народног здравља.

Прелазимо на претрес Раздела XVI — Министарства за физичко васпитање народа. Реч има господин Министар за физичко васпитање народа.

Министар за физичко васпитање народа др. Јосип Рогић: До оснивања овога Министарства допуном закона о Врховној државној управи од 3 децембра 1931 године, односно до стварног почетка рада овог Министарства 19 марта 1932 године — моралним, националним и телесним васпитањем омладине бавиле су се само добровољне организације. Рад тих организација био је раскомадан, често без чисте идеологије сем соколске, а што је било најтеже без система и методе и без икаквог надзора, стручних упутстава, лекарског прегледа и хигијенских мера у домовима и на вежбаљима.

Услед таквог стања рад у спортеким организацијама није могао давати резултате, нити повољно утицати на телесни развој и душевно снажење, а може се са сигурношћу тврдити да је тај рад у неким организацијама, нарочито оним које су после свршених ратова доминирале у спортовима, био више штетан но користан, те су се једно време, позивајући се на статистику при регрутовању омладинаца за војску, дигли гласови у јавности са доказима штетнога рада тих организација.

С друге стране дневни листови били су пуни чланака о рђавом дејству појединих грана спортова на школску омладину, која је учествовала у тим гранама спорта, па је и статистички доказано да су многи ученици напустили школовање, јер су међу многе од њих као зараза унети нејасни и нездравии погледи и појмови о спорту и његовим добрим и рђавим странама. Услед тога Законом о средњим школама ученицима и ученицама забрањено је да буду чланови ма које спортске организације.

Соколство је у то време било остављено приватној иницијативи, а 5 децембра 1929 године донешен је Закон о оснивању Сокола Краљевине Југославије.

Ватрогаство било је у огромној већини добровољно, а распрострањено готово једино на територијама које су раније биле под управом и у саставу Аустро-угарске монархије.

Што се тиче бројног стања свих поменутих организација све до установљења овог Министарства, оно је било врло слабо. Свих соколских организација било је укупно 1200 са укупним бројем вежбајућих и невежбајућих категорија 163.000. Соколство је из дана у дан све више расло тако, да Соколство данас има 2.620 јединица са 440.000 припадника, што значи да се до данас повећало скоро за три пута. Спортеких организација било је 2.316 са укупним бројем припадника 168.246. Данас спортови имају 3.936 организација са укупним бројем припадника 250.454. Значи да се број јединица повећао за 1.620, а број припадника за 82.208.

Ватрогаство је бројало 960 ватрогасних чета са 60.283 припадника. Данас ватрогаство има 2.334 јединице са укупно 123.980 припадника. Значи да се овај број јединица повећао за 1.374, а број припадника ватрогаству за 63.697.

За ове три и по године откако постоји, ово Министарство је и поред врло скромних буџетских кредита учинило следеће:

Старајући се о извршењу Закона о Соколу Краљевине Југославије својим моралним и материјалним утиливима појачало ширење соколства у све крајеве Отаџбине. Нарочита брига и старање било је посвећено што многобројнијем оснивању сеоских соколских чета и њиховом раду на просвећивању села. Данас се у томе толико напредовало, да су соколске чете постале расадници културно-васпитни, здравствени, привредни и социјални. Кроз сеоске соколске чете данас се може најлакше, најбрже и најуспешније деловати у раду на сваком напредном, корисном и благотворном уздицању вредности и ваљаности сељака и на стварању прилика које треба да ударе чврсте и здраве темеље нашег државног и народног напретка.

Ово Министарство, по плану свога деловања, развија акцију за подизање соколских, народних домована у којима би се окупљале све просветне, здравствене, социјалне, патриотске и хумане организације једног места, те да се заједничким напорима и удруженим снагама унесе један дух, једна мисао и једна тежња и жеља — све за Краља, Отаџбину и народ. У жељи да све такве организације раде у истом духу и пошто многе од њих немају места и простора за свој рад, тежња је овог Министарства да се све концентришу у једном соколском или народном дому, а кад су у једном дому, развиће се међу њима и један заједнички рад и узајамно помагање. Ови пак домови у случају потребе моћи ће народној одбрани врло добро користити за разне сврхе: болнице, слагалишта, радионице, смештај избеглица итд.

У вези са горе изложеним ово Министарство је израдило закон о обавезном телесном васпитању, који је обнародован 2 фебруара 1934 год., а стварно почео да се уводи у живот 2 јула 1935 год. По овом закону обавезној телесној настави подлежи: сва мушка и женска омладина у свима школама, сва мушка омладина ван школе од 11 до навршене 20 године. Да се овај закон уведе у живот, потребно је у смислу законских одредаба да све општине у Краљевини оснују празничне течајеве и да у те течајеве у циљу моралног, националног и телесног васпитања окупе сву мушку омладину ван школе до навршене 20 године.

За школе, засебно основне а засебно средње, израђен је у овом Министарству план и програм телесне наставе ученика и достављен господи Министрима, у чију надлежност спадају поједине школе.

Треба имати у виду и то да ни школе, ни соколство, ни спортови, а ни ватрогаство немају ни приближно довољно стручног техничког наставног кадра. Од прилике на 800 омладинаца, који су по закону или добровољно баве телесним васпитањем, долази само један наставник као стручно лице за ову грану наставе.

Услед тога ово Министарство је основало школу за телесно васпитање, која треба да отпочне своја редовна предавања 16 септембра ове године. Сврха школе је да спрема стручњаке телесног васпитања за све школе, соколство, спортове и ватрогаство.

Због стања ватрогаства, како сам напред навео, у овом Министарству израђен је закон о организацији ватрогаства и закон је обнародован 15 јула 1933 године.

Из напред наведених статистичких података о стању соколства, спорта и ватрогаства до оснивања овог Министарства, а у упоређењу са стањем под упливом и радом овог Министарства, јасно је и очигледно велико, широко и моћно деловање његово. Оно је са врло скромним и врло скученим новчаним средствима, само огромним напорима и више моралним деловањем и учествовањем у раду поменутих организација, могло да их све води ка напретку у сваком погледу. Али све већи број организација, које по законима или добровољно раде на моралном снажењу, витешком челичењу и телесном уздизању, и све већи број припадника тим организацијама, захтевају и све већа новчана средства.

Ја се нећу обазирати на то да многе суседне, па и мање и економски слабије, државе око нас дају за телесно васпитање своје омладине неколико пута веће суме него наша отаџбина. Нећу се обазирати ни на познати аксиом, да све што се даје за васпитање омладине у моралном, националном и телесном погледу, да се то враћа народу и отаџбини непроцењивим благом моралног, националног, здравственог, социјалног и телесног снажења синова отаџбине.

Напоменућу овде само толико, да рад на телесном васпитању изискује: изградњу домова, вежбаљница, стаза и пливалишта, као и осталих потребних простора и просторија и да новац употребљен за ово остаје у земљи, а да се смањује број незапослених изразом средстава и сирава потребних за телесно васпитање, као и изразом специјалних одеља и обуке за вежбе, тренинг и утакмице. Ово пак врло повољно утиче и на развој и богаћење домаће индустрије. На пример 1932 године израђено је и распродато 12.970 смучки, а потреба великог педа, како за јединице котурашког савеза тако и за војску, створила је специјалну фабрику за израду великог педа, какве до пре две године није било у нашој земљи.

Соколске, витешке и спортске организације врше врло многобројна путовања железницом, бродовима, аутобусима, па и аеропланима, услед чега су знатно појачани приходи Министарства саобраћаја. Врло честа путовања изискују и потребу преноћишта и исхране, услед чега је хотелска индустрија у напретку, а то повољно делује и на развој туризма и посету странаца нашој отаџбини.

Ово сам напоменуо, да би се видело да се новац, који држава ставља на расположење овом Министарству за његов успешни рад, онет враћа држави и народу у знатно већој количини, него што је дат овом Министарству. Ово је и природно, јер и народ учествује у помагању организација за телесно васпитање. Ево примера за то: Август месеца 1935 године отпутовало је из Београда у Загреб око 1000 особа на утакмицу два домаћа погметна клуба и они су за једнодневни одлазак и повратак возом платили 132.000 динара.

Али пред овим Министарством стоје нови и тежки задаци, да и поред овако скромног пројекта буџета са предвиђеним у њему кредитима изврши и то још у самом почетку буџетске 1936/37 године, следеће послове и задатке:

1) Законски предлог о високој школи за телесно васпитање у Београду готов је и у току овог лета изнеће се пред Народно претставништво.

2) Напред изнето стање у спортовима мора се што пре и што брже поправити, а то није могуће без једног темељног закона о витешким и спортеким организацијама.

Овај законски предлог је израђен, сва господа министри ставили су примедбе на исти, те ће се и он изнети пред Народно претставништво.

3) Закон о обавезном телесном васпитању почео је постепено да се уводи у живот. Намера и тежња овог министарства је да се празнични течајеви тако организују и да тако раде, као што раде сеоске соколске чете, како сам то напред изнео. Тај и такав рад може се организовати не само чешћим личним обилажењем надзорника обавезног телесног васпитања, предвиђених § 17 Закона о обавезном телесном васпитању, него и честим међусобним додиром суседних, па и даљих соколских чета и празничких течајева, за које се морају још израђивати уџбеници, као и разна упутства.

4) Навео сам напред да на 800 омладинаца долази само један стручни вођа и наставник телесног васпитања, а то доказује страховито слабо бројно стање ових функционера.

Да се обезбеде наставници телесног васпитања, како за све школе, за све празничке течајеве, за соколство и спортове, тако и за ватрогаство, није довољна само школа за телесно васпитање, него се морају у току године одржавати дужи или краћи течајеви према спреми оних који посећују течајеве — за стручно оспособљење или усавршавање наставника телесног васпитања и тренера у спортовима.

Најзад Уредба о школи за телесно васпитање предвиђа и течајеве за спрему официра и подофицира за наставнике телесног васпитања у школама и јединицама војске и морнарице. Течајеви са овим циљем насупина су потреба за све организације које се добровољно или по законима баве телесним васпитањем.

5) Закон о витешким и спортеким организацијама предвиђа реорганизацију ових удружења и вођење спортова на научној бази, а контролисано од стране лекара. За увођење у спортове свега што ће њих стварно претварати у васпитно-телесне организације, потребно је такође новчаних жртава, јер је позната чињеница да се спортови, бар не сви, не могу сами издржавати и да нарочито неке од њих треба редовно и обилније помагати. Ово се мора чинити нарочито од времена кад спортови морају делати у духу одредаба Закона.

6) Од мање је важности рад овог Министарства, који иде за тим да помаже приватну иницијативу у градњи домова, вежбаљница, стаза, пливалишта, и осталих просторија у којима ће се омладина прикупљати ради моралног, националног и телесног васпитања и ради витешких утакмица.

Све ово мора бити грађено на бази хигијенских мера ради што бољег чувања здравља омладинаца, те припремљено за лекарска мерења и надзор, савет и упутства. Наставници телесног васпитања морају имати најтежњу сарадњу са лекарима, ако се жели да и соколство и спортови као и празнични течајеви дају омладини, народу и Отаџбини оно што се од њих са правом очекује, као и оно ради чега постоје.

Пошто сам у кратким потезима дао приказ рада Министарства физичког васпитања народа, молим господо сенаторе, да изволе овај скромни буџет прихватити.

Претседник Др. Љубомир Томашић: Пошто се нико није јавно за реч, прелазимо на гласање. Молим господина известиоца да прочита партију 805. **Известилац Јован Алексић** прочита партију 805.

Претседник Др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат прочитану партију? (Прима). Објављујем да је партија 805 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела XVI — Министарства физичког васпитања народа и то од партије 806 до закључно 813).

Према томе је прихваћен и буџет Раздела XVI — Министарства за физичко васпитање.

Тиме је, господо сенатори, цифарски део буџета завршен. Пре него идемо даље, дужност ми је да вам учиним једно саопштење. Вечерас сам од господина Претседника Краљевске владе примио писмо следећег садржаја (чита):

„Господину др. Љубомиру Томашићу, Претседнику Сената Краљевине Југославије — Београд.

Поштовани Господине Претседниче!

Пошто сте ми изволели саопштити, да је расположење господе сенатора, да се дебата о предлогу буџета што пре приведе крају, част ми је извести Вас, да против те жеље немам ништа и да ћу сходно томе замолити сву господу Министре, да своје експозе скрате, како би сви раздели буџета расхода и прихода били свршени још вечерас.

С обзиром на то, међутим, да је Финансијски одбор Сената чинио извесне примедбе на предложени текст Финансијског закона и како је одлука Сената о томе питању од огромног значаја за даљу судбину државног буџета, ја бих желео, у име Краљевске владе, да о Финансијском закону пружим пленуму Сената објашњења, која мислим да су потребна и која сам ја, уосталом, и дужан да пружим.

Спречен извршењем једне неодложне дужности, која Вам је лично позната, писам у могућности да лично присуствујем томе претресу — на случај ако би се претресу Финансијског закона приступило још вечерас, — на молбу, да се само тај претрес одржи сутра пре подне у 10 часова. Уверен сам међутим, да ће се још у току сутрашњег дана пре подне моћи да заврши и дефинитивно гласање о овоме законском предлогу, у колико то од Краљевске владе зависи.

Верујући да ћете уважити ову моју оправдану жељу, која је уосталом и у границама законске и техничке могућности, молим Вас, Господине Претседниче, да изволите примити уверење о моме одличном поштовању.

Др. М. М. Стојадимовић

Господо сенатори, обзиром на ово примљено писмо, ја бих са Вашим пристанком и одобрењем закључно вечерашњу седницу. (**Милан Поповић:** Молим реч по Пословнику!) Господин сенатор Милан Поповић је затражио реч. (**Јово Бањанин:** Нема прече дужности од државног буџета!) Реч има господин Милан Поповић.

Милан Л. Поповић: Господо сенатори, § 67 Закона о пословном реду у Сенату предвиђа поступак претреса о државном буџету и финансијском закону. Ја ћу само последњу алинеју тога члана прочитати:

„Претрес и коначно примање Закона о државном буџету и финансијског закона мора се временски тако распоредити, да их Народно претставништво може коначно усвојити до краја месеца марта”.

Господо сенатори, предвиђајући ово и имајући ово у виду, већина Сената ступила је у претходне преговоре са Краљевском владом, да се такав рад и такав поступак, предвиђен Пословником, обезбеди и загарантује. Претходни наш споразум гласио је овако: сенатска већина обавезује се, да ће вечерас, најдуже до једанаест часова свршити и изгласати целокупни државни буџет заједно са финансијским законом. (Гласови: Тако је!)

На то је Претседник Краљевске владе пристао и са том претпоставком ушло се у ову дискусију. Имајући сву добру вољу и сву готовост, да се такав рад и поступак, предвиђен по овом Пословнику, и изврши, многи наши чланови клуба одустали су од своје речи, да би дали Краљевској влади прилику, да и она са своје стране омогући што бржи поступак и изгласање буџета и финансијског закона. Али се ни на једној ни на другој страни није могло замислити, да би се ма с које стране онемогућило или спречило изгласање онако, како смо то по претходном споразуму једни са другима уговорили.

Међутим, господо, у току данашњег дана ми смо имали прилике да утврдимо: да су неки чланови Краљевске владе, читајући своје експозе, у недоглед одуговлачили дебату и разматрање буџета у појединостима, и, утврдивши то, ми смо имали — ви се сећате врло добро — данас по ручку и један инцидент са г. Министром шума и рудника, који је хтео да утврди да не постоји кворум, иако је кворум по утврђењу самог г. Претседавајућег био неспоран, напустио је ову говорницу, сишао с ње, и хтео је да напусти уопште и седницу самог Сената; па је, најзад, под претњом одговорности за такав свој поступак, одлучио се да одржи пред Сенатом свој експозе, који је трајао равно 2 сата и 15 минута.

После свега тога, част ми је, у име Клуба већине, изјавити ово... (**Др. Бењамин Шуперина:** Је ли имате већину? Какву већину имате?! То је дрскост! — **Јово Бањанин:** У каквом сте ви Клубу, г. Шуперина?! — **Жагор.** — Претседник звони. — **Гласови:** Да гласамо! — **Пајо Обрадовић:** Зашто да гласамо? Треба Влада најпре да да своју реч. — **Жагор** и узјамна објашњавања међу господом сенаторима).

Претседник Др. Љубомир Томашић: Молим мир, господо. Молим вас да саслушате г. говорника, који није завршио говор.

Милан Л. Поповић: Сенат, водећи рачуна о достојанству ове законодавне установе, и држећи се у своме раду вазда парламентарних принципа да се критика државног буџета има извршити у присуству чланова Краљевске владе, констатује, да је на данашњој XII редовној седници Сената, упркос претходно постигнутог споразума његове већине са Краљевском владом да до краја данашњег дана заврши дебату и изврши гласање целокупног државног буџета, извршено од стране чланова Владе у недоглед развлаченим читањем експозеа о појединим ресорима одуговлачење дебате у толикој мери, да је претрес Финансијског закона услед тога био онемогућен.

Сенат, констатујући да су чланови Краљевске владе напустили седницу Сената, скида са себе сваку одговорност за све евентуалне последице које би могле настати због оваквог намерног одуговлачења. (Аплауз и одобравање).

Претседник Др. Љубомир Томашић: Према томе, господо сенатори, са вашим пристанком, ја закључујем данашњу седницу, а следећу заказујем за сутра... (Гласови: У колико сати? — **Жагор.** — Чу-

је се: У 9 часова. — **Др. Халидбег Храсница:** у 10 сати. — **Жагор.** — **Гласови:** Чујмо г. Претседника!) ...за сутра у 9 часова, с овим дневним редом:

1) Претрес у појединостима о предлогу Финансијског закона за буџетску 1936/37 годину;

2) Претрес извештаја Имунитетског одбора од 21 марта 1936 године Бр. 921 о захтевима Министра правде за издавање сенатора суду.

Прима ли Сенат овај дневни ред? (Прима). Об-

јављујем да је примљено. (Чује се: Кад је седница?) Сутра у 9 сати.

Јово Бањанин: Молим Вас, Господине Претседниче, да сутра у овој дворани не буде нико други сем сенатора, јер ја гледам овде десетину људи које нико не познаје у овој кући.

Претседник Др. Љубомир Томашић: Закључујем данашњу седницу.

Седница је закључена у 21.15 часова.